

Irodalmi tükör / szépirodalom

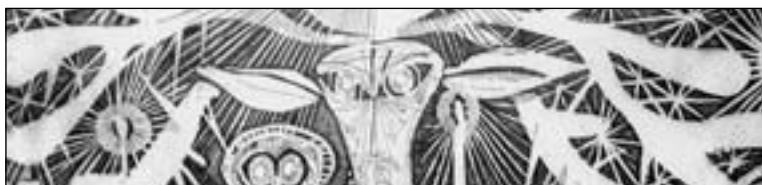
Zalán Tibor: És néhány haiku... 12	3
Péntek Imre: Lírai (nye)remények	4
Európai Költői Torna 2013	6
Szalai Zsolt: A falusi androgün	7
Kerék Imre: Egy Maillol-szoborra (A Földközi-tenger)	9
Tóth Imre: A nagy lemondás	10
Karát Anita: Biz Maskin szemtelen	11
Szauer Ágoston: Bizalmasan	12
Kelemen Lajos: A „Kis versek” sorozatból (Poszt)	12
Turczi István: Szonáták és közjátékok preparált zongorára	13
Zsávolya Zoltán: Földalatti fejes	16
Tönköl József: Akárhog érsz hozzám	17
Payer Imre: Ha hívsz	18
Molnár Krisztina Rita: Csontváry kútja	19
Gyimési László: Pihenő	20
Gyöngyösi András: A cukrászdában, Hóhérok, A zeneszoba, Real-time álom, Játék	21
László Zsolt: Polisz-hangok, Úrlepeny... , Hibás vers	24-25
Mórotz Krisztina: Hét perc fény, Mezfűláb, Öböl	26-27
Tar Ferenc: Párizsi galambok	28
Kakuk Tamás: Elérhetsz oda, Hagyni a neszeket, Úgysem esik be, Madáretetők az ágakon	36
Csontos János: Kertművészet (Részlet)	37
Héttvári Andrea: Tus, Naptár szerint	40
Villányi G. András: Földrengés Kóbéban, Szavak illata	41
Gelencsér Milán: Demokrácia Czrt., Asztalbontás	44-45
Markó Béla: Ennyi, Csak testek, Stáció	46-47

Tanulmány - kritika

Pomogáts Béla: A becehegyi szőlősgazda	48
Suhai Pál: Keresetlen sorok Győri László A tisztaság akarása című verseskötnyvéről – Levél a szerzőnek	50
Papp Máté: A láthatatlan város (Ladányi István Eresszai észrevételek című könyvéről)	53
Sulyok Bernadett: Múzeumok fénytörésben (Múzeumelmélet – A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig)	55
Szemes Péter: Rekvém egy színészért (Sándor János Mindhalálig színház című könyvéről)	58

Színház-képző- és iparművészet

Szemes Béla: A szakrális és a profán elemek vonzásában (A Csíksomlyói passió a Hevesi Sándor Színház évadnyitó előadásán)	63
Kőfalvi Csilla: Sass Brunner Erzsébet misztikus festészete	65
Marczinka Csaba: A Test-Tündér alakváltozatai – Verebics Ágnes alkotói világa	80
Péntek Imre: Tárlatról-tárlatra Magánygyűjtemények nyomában, III. Ars Pannonica, Őszi kiállítások a Balaton környékén	83
Kostyál László: Testvérvárosi művész kapcsolatok Frimmel Gyula és Horváth László munkái Krosnóban	88
Cebula Anna: Lódz, a nemzetközi textilművészet lengyel fellegvára	92
Juhász Katalin: „Rozmaring ága, virágnak virága...” Hácskó Imréné hetesi népi iparművész és Gaál János restaurátor, bútorfestő kiállítása a Gönczi Galériában	97
Hírek	101
Szerzőinkről	104
	108
	112

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) -
főmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
Somogyi Zoltán - próza
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán - képzőművészet
Király László - zene
Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdők

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
a Magyar Művészeti Akadémia
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

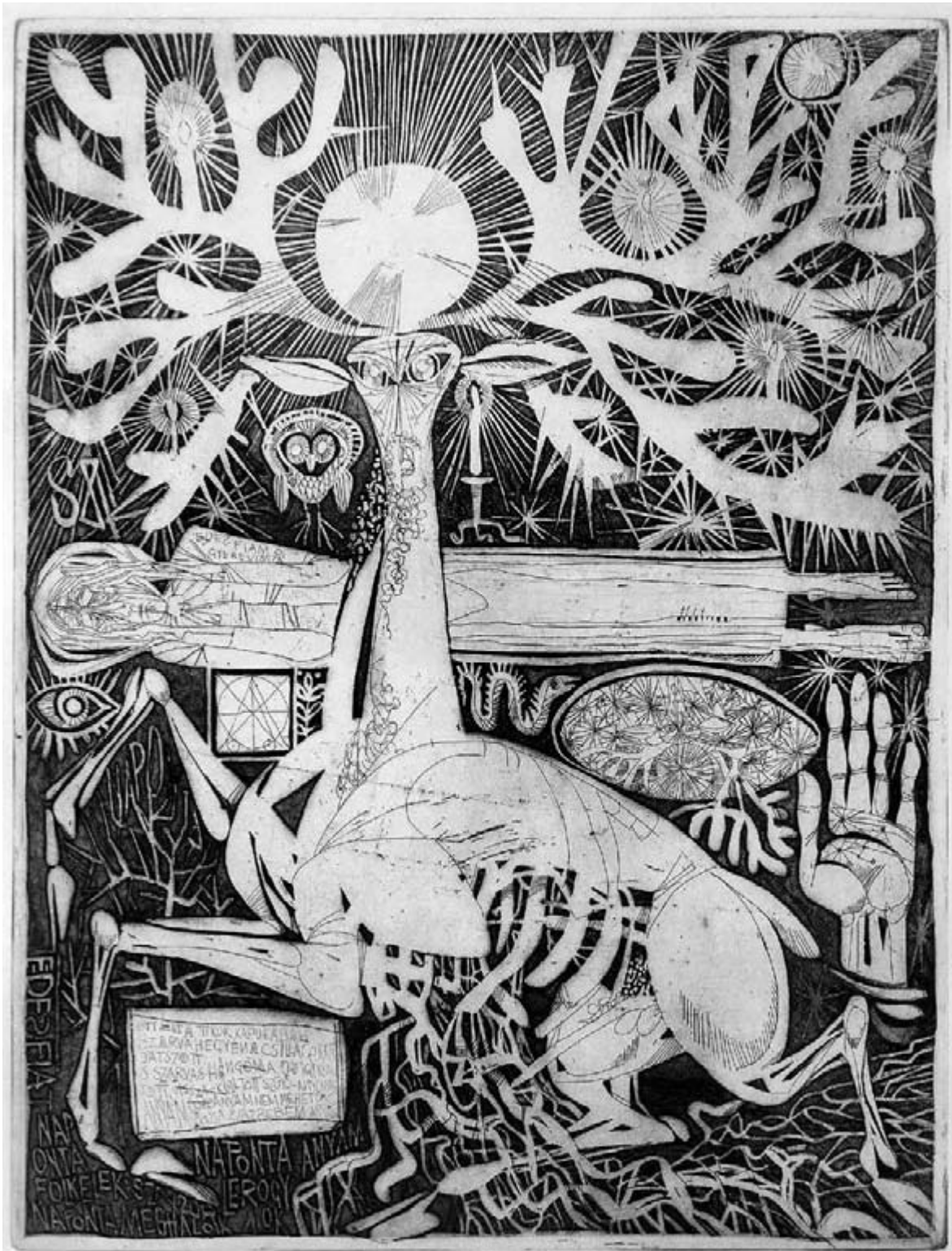

Szerkesztőségi cím:
Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannonfold@gmail.com
Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a szerkesztőség címén igényelhető.
Számlasszám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 7500258-10809415
Az egyes számok ára: 1000 Ft.
Előfizetési díj egy évre: 3000 Ft.

ISSN 1219-6886
Előkészítés:
Náspáng Grafika
hmz@t-online.hu
Nyomdai munkák:
Gőcsej Nyomda
8900 Zalaegerszeg,
Bajcsy-Zsilinszky tér 2.
E-mail: info@gocsejnyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Kass János: Cantata profana

Zalán Tibor

És néhány haiku... 12

Szoktatja szívét
és nem oly nehéz a kéz
mely földig lelóg

Már alkonyodik
napraforgók forognak
tanácstalanul

Megint utazik
Az ablakon túl rohan
magával szemben

Tékozló idő
A megmaradt morzsákat
is szétpergeti

Bár ősz van a táj
még nem érzi Csak a csont
nem tud hazudni

Ha elengedi
belehal S ő hal bele
hogyha még tartja

Ahogy reszketett
Ahogy befogadta bár
nem volt az övé

Fehér csíkok Az
út föl az égbe vezet Ki
ül a kormánynál

Mindig a nyárfák
az utca végén S azon
túl a temető

Valaha voltak
mert itt maradt a nyomuk
így a hiányuk

Eldöntötte hogy
elengedi Árnyékát
a Túltra lépő

Nem lehetetlen
hogy megpróbálkozik a
lehetetlennel

Lírai (nye)remények

Nemrég röppent fel a hír: a stuttgarti üzletember, Horváth Péter által alapított 6000 eurós Irodalmi Ösztöndíjat Krusovszky Dénes, debreceni illetőségű ifjú költő, író, műfordító – mint a legtehetségesebb pályakezdő (35 év alatti szerző) – nyerte el. (Ez köznapira lefordítva, kb. 1.7 millió Ft-ot jelent.) Csak érdekességként: a rangos zsűri (Esterházy, Szilasi, Keresztury Tibor) névsorában Szálinger Balázs is szerepelt, de az utolsó körben mégis lemaradt. Szálinger Balázs ismert és kedvelt szerzőnk, barátunk, igazán sajnáljuk, hogy ezúttal nem ő lett a díjazott. Legfeljebb annyit tehetünk hozzá: mindkét szerző darabját játssza a Hevesi Sándor Színház, Krusovszkytól az *Üveganya* került színre, míg Szálinger Balázs a *Köztársaság* című drámájával novemberben debütált a hazai közönség előtt. Akárhogy is: szép pénz, amit a német üzletember a fiatal magyar irodalom kibontakozása érdekében „feldobott”.

Ugyanakkor sokszor panaszkodunk, hogy anyagias, földhözragadt korban élünk, minden az üzlet, a haszon – s a szellemi javakra már nem futja sem idő, sem energia, sem pénz. Annak idején, a „múlt rendszerben” a kultúra nem volt áru, a mindenható állam ezt a tételt – igaz, tendenciózus formában – igyekezett mindenkinek biztosítani. „Magas kultúrával” mérgeztük a dolgozó népet, s egy-egy kivételes befogadói pillanattól magunk is meghatódtunk. (Ennek egyik szép, de túlzó megnyilvánulása: a *Vers mindenkinek* című tv-műsor. Sajnos, a vers nem szól mindenkinek...) A köz művelésétől – a szocialista felvilágosodástól – várták (az elvtársak) a Nagy Megértést, a radikálisan új társadalmi berendezkedés elfogadását. A mindenható ráció – a Mindenható helyett – hatotta át mindennapjainkat, a magyarázatok minden szinten – elvi szinten – indokolták, mi miért történt. Emlékszem, Karel Kosik egyik tanulmányában olvastam: a sztálini börtönben a vallató tiszt a bűnösnek a következőket mondta (a kínzás szünetében): „Magának meg kell értenie bűnhődésének elvi indokait.” Az egyoldalúság „szabadságában” éltünk, szabad volt a szocialista kultúra termékeit magunkévá tenni. Nos, nem mindenki érte be ezzel a monolit táplálkozással, másra, többre vágyott. Tiltott gyümölcsre. Cenzúrázatlan, csonkítatlan gondolatokra. Egy plurális társadalom versengő közegére. Magatartására. Esményeire. S természetesen: irodalmára.

Nos, eljött a várva várt Kánaán. A (nem) remélt „újkapitalizmus”, melyben a kultúra (az oktatás is) áru, az idő pedig pénz. S itt állunk a rendszerváltozás után több mint húsz évvel, a nagy bizonytalanságban. Mi ebben az új helyzetben az irodalom, a költészet szerepe? Van-e egyáltalán szerepe? Van-e rá igény? A rendszerváltás előtti években Kalász Márton, immár Kossuth-díjas költőnk, egyik kötete címének ezt adta: *Ki olvas éjszaka verset?* Akkoriban – Fehérváron élve – gyakrabban találkoztunk. S az egykori Püski Könyvesbolt (ami szintén megszűnt) és az Írócsoport helyiségében üldögélve kissé ironikusan kérdeztem tőle: Kedves Marci! Ki olvas egyáltalán verset? Akkoriban a politika láza hatotta át az országot, a közéletet, és sok mindent ki lehetett mondani már publicisztikában, esszében, amit korábban a líra rejtett, metaforikus nyelvű beszéde próbált közvetíteni. Ahogy Csengey Dénes mondta egyszer: „Fogalmi hálót kell szőni a kimondhatatlannak.” Weöres Sándor pedig imígyen szólt erről a *le journal* című versében: „verssorok közti résbe fér / angyalok és próféták népe / minden betűnél többet ér / a papír pőréen maradt része...” Nos, a költemény 1953-ban született, a Rákosi-korszak mélypontján, amikor két lehetséges magatartásra utal a költő: rejtjelesen szólni az igazságról (a sorok közti olvasásban úgyszintén nagy gyakorlatra tett szert olvasóközönségünk), vagy: elhallgatni (így tiltakozni). Ő szerencsénkre az előbbit választotta, és nem hallgatott el. Bevallhatom, egyik kedvenc versemről van szó, amivel nem tudok betelni. Ebben benne van Weöres „lóságos” (értsd: jóságos), s ezért győzelemre ítélt ellenállása a diktatúra szigorának, kegyetlenségének. A neten tallózva találtam rá a *Beszélő* 1999-es számában egy Petri Györggyel készült beszélgetésre. Bár találkoztunk néhányszor, és talán mondhatom, jó viszonyban voltunk, de más körökben forogtunk... Én mindig meg voltam győződve költészetének klasszikus értékeiről. (Egy-két otromba,

gonoszkodó és provokáló megnyilvánulása ellenére.) Meglepetésemre Petri kedvenc verséről, a *le journal*-ról folyt a diskurzus. Rendkívül szimpatikusan beszél arról, miért ezt a verset választotta a beszélgetés témájául. „Egy picit úgy vagyok ezzel a verssel, mint a zeneművekkel. Nagyon szeretem, gyakran elolvasom, szinte kívülről tudom, de sosem tudom eldönteni, pontosan miről szól?” Sajnos, már nem tudom meggyőzni: a jóságról. De van egy másik érdekes észrevétele, a költészet újkori szerepével kapcsolatban. Weöressel kapcsolatban jegyzi meg: „Weörest a napi politika részletkérdései... nem érdekelték, a politikát csak kozmikus dimenzióban volt képes és hajlandó szemlélni.” Nos, erre két dolgot mondhatok. Egyszer jártam Weöresék lakásában, amikor hosszabban elbeszélgettünk. Emlékszem, P. Gy és R. B., az *Életünk* munkatársai mellett velünk volt Varga Imre, a kiváló pozsonyi költő, s Weöres Sándort – legalábbis élőszóban – igen csak érdekelt a felvidéki magyar kisebbség sorsa, az őket ért atrocitások. Sőt, meglepően jól tájékozott volt. A másik: ez a bizonyos „kozmosz” (én azt mondanám: „szeretet”) dimenzió mélyen áthatja költészetét. De túl ezen a „kitérőn”, Petritől megkérdezzük: „Visszatérve a mai ifjabb költőnemzedékre, úgy látod, hogy önazonosságuk fontos eleme a politikamentesség?” Petri válasza: „Meghatározó eleme.” Nos, ebben sem igazolta őt az idő. A 2012-es *Édes hazám* című – *Kortárs közéleti versek* alcímű – kötetben (amiben Petri is helyet kapott) 64 költő műveit válogatták össze a fiatal szerkesztők, Turi Tímea és Bárány Tibor, ráadásul a Magvető Kiadó gondozásában, akkor ez azt jelenti: valami megváltozott...

Egy részlet a kötet Bárány Tibor írta utószavából: „Majd’ negyedszázaddal a rendszerváltás után Magyarországon újra divatba jött a közéleti költészet. Fiatal, középkorú és idősödő olvasók politikai verseket küldenek egymásnak e-mailben... élénk vita folyik az *Élet és Irodalom* hasábjain és más lapok hasábjain a közéleti költészet fogalmáról, szerepéről, lehetőségeiről... A rendszerváltást követő néhány év bőséges verstermése után fokozatosan mind olvasói és kritikai figyelem övezte a politikai (sőt, helyenként aktuálpolitikázó), közéleti témájú verseket. Ám ezek a művek léteztek, és izgalmas párbeszédet folytattak egymással. (...) Antológiánk arra vállalkozik, hogy az olvasót részesévé tegye ennek a költői tradícióknak, nyelv- és világszemléleti különbségeken átívelő irodalmi párbeszédnek... Aligha véletlen, hogy a politikai költészet épen akkor talált (újra) utat az olvasókhoz, amikor a nyilvános társadalmi párbeszéd lehetőségei riasztóan csökkentek Magyarországon. A jó politikai-közéleti vers képes elérni, hogy legalább az olvasás idejére felfüggeszjük makacs előítéleteinket, gátat vessünk a hétköznapi gondolkodásunkat meghatározó értelmezési automatizmusok hatalmának.”

Hát, igen... a szerkesztő majdnem minden megállapításával egyetérthetünk. Ez bizony szinte teljes körű „rehabilitáció”. S csak örömmel tölthet el – minket, „idősödő” szerzőket –, hogy a fiatal nemzedéktől érkezik ez a „korrigáló üzenet”. Bár hivatkozhatnék Szepes Erikára is, aki a költészet paradigmaváltásáról értekezve, és Orbán Ottóra hivatkozva, elveti a posztmodern recepcióesztétikát, s helyette a „képviselési elv” megjelenésének fontosságát hangsúlyozza. Nem mennék bele részletesen ezeknek a kérdéseknek taglalásába, mert a gyakorlat világosan és meggyőzően megcáfolta az elméleteket. A „tárgyas-hermetikus” költészet mellett van létjogosultsága a személyes, hiteles líra művelésének. Egyetérthetünk a kiváló műelemzővel és esztétával, Szepes Erikával: „a képviselési elvet és a személyességet” nem lehet kiűzni a lírai gondolkodásból. És a fejlemények igazolják: a kortárs líra „nyereménye” ez, nem anyagi, hanem szellemi értelemben. A „visszanyert” olvasói érdeklődés mindennél többet ér.

A költő számára a politika csak téma. Vagy „forma”, ahogy József Attila fogalmazta, nem túl gyakran idézett, Halász Gábornak írott levelében: „Én a proletárságot is formának látom, mint a társadalmi életben, és ilyen értelemben élek motívumaival. Pl.: nagyon sűrűn visszatérő érzésem a sivárságé, s kifejező szándékom, rontó-bontó alakító vágyam számára csupán „jóljön” az elhagyatott telkeknek az a vidéke, amely korunkban a kapitalizmus fogalmával teszi értelmessé önnön sivár állapotát, jóllehet, engem, a költőt, csak önnön sivársági érzésemnek formákba állása érdekel.”

Ennél szebb és érvényesebb megközelítést (hirtelen) aligha találhatnánk a kortárs költők számára. Lehet, hogy e „nyerésben lévő állapot” hozta divatba a költőversenyeket. Két jelentős rendezvény vált immár hagyománnyá: az Aquincumi és a Quasimodo Költői Verseny. Mindkét pályázat – minden évben

– megmozgatja a kortárs líra „állóvizét”. A folyóiratunkban publikáló költők közül számosan díjazottak, helyezettek. S három éve mi is részesei lettünk egy határon átnyúló, hét ország költőit mozgósító Európai Költői Tornának. E versenyeknek mindannyian nyertesei vagyunk – új kapcsolatokra tehetünk szert, új tehetségek felbukkanásának lehetünk tanúi, vagy éppen remekművek születését kísérhetjük figyelemmel. S ahogy látom: a pénzvilág is – talán kompenzációként – a „zsebébe nyúl”, s komoly díjazással járul hozzá a líra megbecsüléséhez. Lehet, hogy Utassy Dzsó barátunknak van mégis igaza: „a verset nem írják, / a verset élve élik”. Ha a versek, az anyanyelv gyöngyszemei, megélednek bennünk, akkor a lélek szívárványhídjai épülnek, akár határokat is átívelve...

Európai Költői Torna 2013

Immár három esztendő az a rendkívül gyümölcsöző kulturális-irodalmi együttműködés, melynek eredményeként a *Pannon Tükör* folyóiratot megje-lentető Pannon Írók Társasága partnereivel, a maribori *Pivec Kiadóval* (Založba Pivec), a bosznia-hercegovinai PEN-szervezettel (PEN Centar Bosne i Hercegovine), a pozsonyi literarnyklub.sk-val, valamint a zágrábi Hrvatsko društvo pisaca-val, illetve a grazi *Lichtungen* és a milánói *Le Voci della Luna* folyóiratok szerkesztőségeivel közösen megrendezi az Európai Költői Tornát. A hét országot átfogó megmérettetés mára – minden túlzás nélkül – Közép-Európa egyik legjelentősebb irodalmi eseménye lett. Lényege, hogy a lovagköltők középkori hagyományához hasonlóan (melynek az ötletgazda szlovén várost illetően vannak kapcsolódási pontjai), nemzetközi zsűri előtt, bemutatásuk, összemérik – már amennyiben a költészet esetében ilyen lehetséges – újabb verseiket, pályaműveiket a nemzeti döntnökök által legjobbnak ítélt országonkénti győztesek. A fődíj az Európai Költészet Vitéze/Vitéznője kitüntető cím, egy arany(ozott) rózsa és 1000 € pénzjutalom.

A Pannon Írók Társasága – mint magyarországi szervező – képviselői (ez évben Péntek Imre, Kaj Ádám és jómagam) a beérkezett alkotások közül évente 12-t választanak, illetve közölnek a lapban, és e tucatnyi műből emelik ki azt az egyet, mely (nyilván szerzőjével egyetemben) képviseli hazánkat a szarajevói és zalaegerszegi/kassai gálaesteken, valamint a maribori nagydöntőben. 2011-ben Ferencz Győző (aki meg is nyerte a Tornát és a következő évben a nemzetközi zsűri tagja lett), 2012-ben Kabdebó Tamás, idén pedig Szalai Zsolt szövegét választottuk ki, mely utóbbi a 2013-as legjobb 12 vers között az alábbiakban közreadunk.

Mind a 12 szerzőnek szeretettel gratulálunk, Zsoltnak pedig sok sikert kívánunk a nemzetközi fináléban!

Szemes Péter

Szalai Zsolt

A falusi androgün

vidéki filológia

rózsaszín egyberészes csak alsónak,
férfire, durva egy kicsikét – azért
maradsz és kivárod, a hiúság
a maradvány tartást kioldja-e?
A keresztpántos papucson a virág
zavartan bólogat, hintáztatják a Dezsőt.

Két fröccsért és egy jó hubiért
csak az ingét fordítja ki, nem tiszta,
de a gallér kemény, szikár felsőtestén
az ősz szőrzet nem sejteti a kibolyhosodott
melegítőt, a szembeforduló sasos csatot,
az övvel csípőre erősített sötétkék nadrágot,
az aranyszalagokkal átkötött nejlonharisnyás bokát.

A falusi androgünhöz minden elér és azonnal mítosz,
nevet és helyet nyer, a világba passzintja,
a szótárba felveszi azt, amit és ahogy ért.

(könnyen lehet, Andinak hív
és naptárba saccolja neved)

Tektonikus és tengeristenek, hölgyike-nimfák
az első és második tó körül, kutyuli fajzataikkal
jáspist és gránátot hoznak fel a bánya vizéből;
ő oda nem, sem az első, sem a második tóba,
nem mutatja meg a fürdőruhát, inkább hétfőig
nem jön, vasárnap van, különb, nagyobb ő annál.

Ő Dezső, a nagyokat kerülő, akit megvert
az uszályt zátonyra futtató Tengerész,
mert hajóvonták találkozása
hableányozás közben
szerinte nem lehet
mindig tilos,

a Dezsőt,
aki a part mellől figyel,
tetteti a hülyét, pedig csak Dezső,
csak kísérgetné biciklin a megvárni vágyott hölgyikét.

Így volt, a történetekre mindenki emlékezteti egymást.

Pult mögött kallódó jegyzetek másolatát fejből
olvassák elő, felajánlják a Dezsőt, beavatják
a prózapoétát, ajánlanak, ajánlkoznak,
karakterek, igazi figurák,

áldoznak ennek a földnek és víznek,
értelmet morzsolnak, hangulatot löttyintenek
a nyáresti fantáziába, jóslásba süppedt visszajárók.

És érezzük a mondat fájdalmát,
az ismétlés könnyűségét,
tudjuk a másítás
önző vágyát,

ahogy felállsz és felejtet az első tavat,
szedelőzködnek a hallgatók öregek is,
ahogy kilépsz, még mormolnak, hümmögnek,
majd a lépcsőn felejtet a második tavat is,
kicsit még óvnak agg, gyűtt és származott titánok,

fröccsöntő és sörrentő megtörténtetők;
a csatornát megkotorni és elvezetni
kár, hogy felesleges;

a tavakat nem táplálja folyó, amit belemostok,
oszlik a felszínen, mállik a fenéken,
a felkavart anyag ülepszik,
de foltot nem hagy,

se fecskén, se bikinin

Kerék Imre

Egy Maillol-szoborra

(A Földközi-tenger)

Nézd ezt az ülő nőt, ősrégi benne
e szelíd nyugalom, méla komolyság.
Szép testét szigorú mértani rendbe
sűrítik a tömör és tiszta formák.

Báj és kecsesség helyett az erőre
helyezett hangsúlyt, aki létrehozta;
mégis: érzékiség árad belőle,
fényt sugarazva árnyas hajlatokba.

A test nehézkedését a finomra
formált mellbimbók tompítják meredten;
s a kompozíciót egységbe fogja,

ahogy háborítatlan, néma csendben
a zárt körvonalak szabatosága
derűt áraszt az emberi világra.

Tóth Imre

A nagy lemondás

Álmomban a Templomhegyen álltam, ahol
az antikrisztus éppen bemutatta kormányát,
mindenkivel kezét fogott, mélyen a szemünkbe
nézve,
gratulálok a megbízatáshoz – mondta
és közben özönlöttek az emberek.
Felettünk a hetedik ezred helikopterei
szálltak
lent csendőrök, vállsízjra vetett
fegyverek.
Elhullott állatok
az út porában,
minden rendben van-e
az Úr országában?

Akkor még nem tudtam,
hogy a mennyek országát
erőszakosak ragadják magukhoz.

Mezítláb vártál a teraszon,
kimentem, és a csillagokat
néztem.

Az egyik csillagkép felől
elindult az utolsó idők eltörése.
Mérték szerint fizetünk egymásnak,
És mérték szerint adóznak egymásnak
A dolgok.
Akkor még azt hittem, lehet esélyem,
és megváltozhat az elrendeltetett.
Reményteljes volt mindaz,
Aminek esete fennállt.
Aztán repülőgép szállt el
az üres hold felett.
A Föld, és a Menny is elesett.

Karáth Anita

Biz Maskin szemtelen

elment otthonról
amikor nem kellett volna
a kapuajtót a lehető legdurvábban
vágta be maga után
még jó hogy az utcán
senki se látta mit gondoltak volna
megbolondult talán
ha kérdezték nem válaszolt
ballongallérja csurom eső volt egy idő után
úgy ment csak ment, mindegy volt hova
csak el otthonról
amikor nem kellett volna
sál és esernyő nélkül
azon a végzetes délután

Szauer Ágoston

Bizalmasan

A lóherék közt rögzített asztal,
a körtefa árnya meg-meglepi,
néhány egyszerű holmi marasztal,
egy elképzelt élet díszletei.

Csak a háttér a változó képlet,
de minden így ér meg nyarat, telet.
Az üresen hagyott hintaszéket
illeti a legnagyobb tisztelet.

Kelemen Lajos

A „Kis versek” sorozatból

(Poszt)

forgatta a mesét Boccaccio, az övé
a közjátékok ideje volt,
ahogy a földobott vasfillér a naptól aranyszínt nyert,
szent lánykákból pillanatok alatt gyöngytyúk válhatott –
s ma, fiúk,
az üres nyelvtant pecsételni: ennyire futja?
az örök zárvány fölött a semmi réme tekereg, s más témában
visszaül ugyancsak a semmire,
hogy kitakarja félarcotok; ez a siker? a király és köre,
meg a becsapott
harcosok, akiknek egy aszfaltrepedés is erődvonal,
de az ég szerelmére, kinek kiért,
mondjátok újra és újra ugyanazt: az nem mese,
mi rögtön az első szavánál véget ér – holott egyre burjánzik a történes –
helyi földlökések, távoli háborúk miatt
leng ki folyton a talaj a házatok alatt, de a precedens is viszonylagos,
s megérteni csak bölcs aggkor segít s a vég,
mely jöttékor korlátlan –
vagy átellenben Isten támogat, súgja is, hogy
biztosítva vagy, és tükrünkhöz térve vissza, fiúk,
akkor kell mesélni róla, mikor mindenáron néma akar lenni,
s a bátorságért nemhogy királyságot,
fogódzót sem ad
az égvilágon senki

Turczy István

Szonáták és közjátékok preparált zongorára

(John Cagenek

aki tönkretette a zongorámat)

(1) Születésemmel öröktől elrendelt, öntudatlan sejt-vonulás szakadt meg, a második évezred metszéspontjáig egyetlen emberléptékű karnyújtással befoghatatlan pillanatra _____

_____ monumentálisra tervezett csend
köröskörül a lét dogmái
dermesztő terrakotta-hajnalokra
eretnek ébredés

homlokomról lefutó vizek áztatják ingemet
bennem dolgozik a felkelő nap turbinája
lángoló kezemben primitív rejtjelek
taktusát hordozom

(2) _____ nincs nálam nincs nálam

önkéntesebb áldozat
tisztá vagyok: tehát
létezem

ilyen egyszerű ez

ilyen szomorú

ILYEN

CSUPASZ AZ ÉG TÁRVA-NYITVA

FELTÁRULNAK KICSINYSÉGEM ÉS NAGYSÁGOM

KRISTÁLYKÖVEL KIRAKOTT, SEJTELMESEN

CSILLOGÓ SZÉZÁMAI

OTTHONOM LETT E BOLTOZATOS

üresség e végtelen magány

(3) szabad ember,
akit ezüstös szövésű, buja holdfonál nyomán álombéli,
árnyéktalan tájakon kóborolva magához ölelt a föld
és érezte illatát, neszezését, létezősközi ritmusát

(4) szabad ember,
akit önnön árnyéka előtt tolvaj, bárgyú égieknek
elveszejtő játékszerűen egyszer s mindenkoron

felmutat a sors

ÍME

(I) nem érdemes meghalni sem
annyi titok kiderülne
nem érdemes

(5) az időnek
egyetlen perc

veszteni valója

sincs

(6)

nincs
már mitől félni nincs már mitől
hiába köröznek gyanútlan áldozatra várva
lábam körül sunyi barracuda-halak
a képzeletem mélytengerébe dobott
Hangok csobbanását sohasem hallhatják meg
enyém az ítéltetés előjoga
enyém enyém enyém s talán a tiétek is
(7) (MESTER, KILAZULT EGY CSAVAR A FELSŐ REGISZTERBEN!, HA
nem vgyázunk, darabjaira hull az utókor és ez a példás

(8)

enyém az ítéltetés előjoga
enyém a döntés kiszolgáltatottságom
mértéke fölött
enyém a lehetőség komfortra
keresztre

(a sor tetszés szerint, hol tárgyilag,
hol pátoossal folytatható,
a példa kedvéért mégis:)

(II; III)

itt ez az oroslán még időben találkoztunk
mint egy igazi oroslánnak hosszú a sörénye
meglehetősen vérszomjas pofája van
s a fogazata sem csekélység
mikor először nyújtotta mancsát azt hittem
álom csupán álmaim naiv ragadozója
ki éber árnyékként követ megkísért
tetteim mögül les rám a Pillanatra várva
— azóta összecsaptunk már néhányszor
megezdődtem a harcban rafinált vagyok
de tudom: a java még hátravan

(9)

Áttételeződünk:
bizonyos arcok ősi kegyelemmel
tekintenek le rám
mások bizonyosan elfordulnak
közönnyel és udvariatlanul
nem szép tőlük mégis így megy ez

áttételeződünk:

ugyane Pillanat idejét éljük
büszke sors-magánzárkákba zárva
vagy ami még rosszabb

(10)

sorstalanul
bölcs fakír módjára fekszünk vasszöges ágyon
megadóan túrjuk a szél változásait
emlékeket gyűjtünk télire
nem panaszkodunk

végül

arcunkkal lassan összeszokva

új életünkhöz berendezkedünk

(11) de hát
hová lesz akkor

a költői fájdalom mint olyan

(12) legalább valami kis katarzis maradna
enyhe vasárnapi bizsergés gyógyító üdvözlégy-pirulák
egy kis játék ebben a gondosan programozott nagy bűdös

(Nagy Bűdös) Vegetációban

(IV) MÁR NEM ÉRDEMES MEGHALNI SEM

ANNYI TITOK KIDERÜLNE

NEM ÉRDEMES

(13) (Mester, honnan ezek a világító akkord-tömbök az orrom
előtt, mitől ez a fémes harangzúgás, s itt legbelül
ez a lehetetlen „bútor-zene”?)

Mintha a súlytalanság

állapotában lebegnék, kicsinyített kő-földgolyóbisokkal

a hátamon!)

(14)

Mester,

melyik lelkemet ragadja el utóbb az idő?

képzeletem spiráljai meddig röpítenek

a Képtelenben?

képzeletem spiráljait miféle Nap körüli

pályára gombolyítja a Végtelen?

(15) Kozmikussá tágított, furcsa kérdésekkel vigasztalódom:

különbékét kéne kötnöm majdan

egykori jobbik énemmel, amelyik

azt súgja: végül túlélem magam

Túlélem magam és ugyanaz leszek,

mikor már nem leszek

vagy éppcsak módosított,

szellemképes öntudattal,

mint modern eunuch:

i d ő t l e n í t v e

— leszek továbbra is

mikor már nem leszek

magam számára

átörökítÉLHETŐ

(16) hisz
egész életünk

valami egészen mást jelent

jelenthet-e egyebet?

Zsávolya Zoltán

Földalatti fejes

Mi „embernek” számítottunk – némelyekkel ellentétben, akik a sárból gyúrt lepénnyel nemcsak dobálózta a Tiszaháton, de ettek is olyat. Ám a Dunántúl kultúra-halott észak-nyugati csücskében mégis fonákra, kettős- vagy foncsorozott fenekűre sikeredett varázsbuget volt nekünk a tájék: befelé járható zsák (és aki bejött, annak *többször* kifelé is), belülről viszont nem, vagy csak nagyon nehezen, s főleg igen ritkán áthatolható. Háromévente elfelé csak Nyugatra. A fatert nem is engedték *odamenni* az NSzK-ban élt édesanyja temetésére, lévén éppen az előző esztendőben jártuk meg családdal Hessent, ahol a rajtuk kívüli egész, a kitelepített család-rész „tengődött”. – Van Gogh *Krumplievőkjét* kockázták fel jelenetké (nyomorpixel) ’46-tól kezdve, míg be nem vonult nekik ráógumizva a Marshall-segély. Előbb persze kicsikét ráfejlődött még Vincentre: sötétedés után vissza-visszalépegettek a szántóföldre, ahol napközben, a magángazda *Bauer* számára vetették a darabos – „termést”, és vissza kaparva egy részét lett este mit enniük. Szénhidrát-diéta hűvös „földnyomásából” erről ugyan mit is mondhatnék? Biológianár apámtól már kisgyerekként, mielőtt még iskolába mentem, megtudhattam: ha mindössze a héját vetik is el a burgonyának, bőven meggyökeresedik, s növény kerekedik belőle. Amely termést pusztán azért nem hoz (habár tulajdonképp azt is, épp csak mérgezőt), mivel az a gumó, amit végül is fogyasztunk, a gyökérzet része, nem másé.

Tönköl József

Akárhol érsz hozzám

Akárhol érsz hozzám, itt a tél,
az udvarról, ahol sántaiskolát jártunk,
viszi a cserépdarabokat, de el nem hordja,

viszi a bál plakátjait, elveszett hazámat,
a gyöpön egy kisgyerek, én, vagy egy másik,
egyre növekvő éjszaka szítál a magasból,

bokám után gúnarak harapnak,
pásztorlányok nyújtják nyakuk, mint a vadludak,
rám ügyet se vetnek,

amit már nem tudok elmondani
a boszorkányszögekkel beírt öregasszonynak,
még elrendezi a maga dolgát az élőkkel,

csontos lábú vénemberrel, addig-ameddig,
fésülködik, nézi combjai cigányvirágát,
nézi magát rámás tükörben,

haja közé fűz nehézszagú pipitért,
maga köré fon zsályát, aranyesőt körüláll,
az ég ha felhős, végigtapogatja,

mintha márványkoponyát érintene,
néz arra, amerre a lába kószált,
akárhol érsz hozzám, a pokol utcájáról füstöl,

ami volt, korom, por, autóbusz, gyertya,
harangokat lesünk, szárnyakká válnak, röpkülnek,
röpködnek a behavazott nyírfák fölött,

ilyen a mi életünk, eddig tartott a nyár,
eddig ragyogott madármályva
a hegy pincéjének minden házfalán,

előbb a kútkerék hangja, amit te szeretsz,
aztán a csend dübörgése jászolban,
karikától karikáig,

le a haldokló, le a füstös falakig,
foghúsra fagyott számban forгатom,
nem fényes delek napsütését, a nappalt soha.

Payer Imre

Ha hívsz

Ha hívsz, nem fordítom el a fejemet.
Közelebb vagy most, mint egykor
a kopár gögben?
Mire megtanulnék élni, meghalok.
Nem adatik meg a bölcs öregség?
Aszottan meglett emberből válni fiatallá:
bolygónyi térkép bolygó nélkül.
Mindenségével hogy mérném magam?
Hogy lennék ember, fényre zárt fogoly?
Aszály utáni tetemföld felett
mesterséges nap, műanyag mosoly.
Szeretnék neked mégis felelni.
Számot adni. Amíg lehet.
Ha hívsz, nem fordítom el a fejemet.

Ha éppen sétálok – vagy csak úgy megállok,
meglep egy pillanat.
Az utca, házak, egy ismeretlen
tündöklő foltban világolnak.
A fénysugár érkezik és indul
az én szememből is – ahogy kimondom:
Milyen könnyű az alkonyat!
Megadatik látni, együtt látszani. Habár.
Türelmes úr, sötét semmi.
Az nyer a végén. A szétoldó. A nehéz.
De a kiküzdött tündöklenek
fényes visszhangjai keringenek.
Talán. Majd. Mint beszélő obeliszkek
valami örök pagonyban.
Ha hívsz, nem fordítom el a fejemet.
Amúgy, van még idő, megadatik, innen oda. Át.
Hallom egy láthatatlan vízesés robaját.

Molnár Krisztina Rita

Csontváry kútja

I.

Egerek rágják a szivárványt,
és baglyok pizskítják a vásznat.

Ki ecsettel őrzi meg a márványt,
és sejti, mi látomás, mi látszat,
a fátyol, a víz, Mária kútja,
hogy merre vezetett Isten útja,
térből síkba ment újra meg újra.

És bontja az Istenadta tájat
a fény ragyogó hét színére,
(s mert csak hármassal láthat,
Noé szemével nézelődve),
vörösre, türkizre, kékmezőre,
ibolya hegy fut citrom égre,
olajzöld felhő, narancs a széle.

Patikapontos szén a kezében.
Lazuló foltok, pöttyök az égen.

II.

Lebegő léptekkel el a kúttól.
Lebegő léptekkel a kúthoz újra.
Gyógyít, fátyoloz a víz,
zöld, kék, iszapos barna.
Kire vár a jövő, ki van jelen, ki néz a múltba.

Vízbe bugyolált korsóit
viszi múmiatestű bánatba csavart asszony,
beteg és nyomorék, születés kínját cipelő lélek.
Van, ki innen hord vizet ecsetje hegyének.
Mária haja glóriába fonva.
A kút kávéja, reménykedők koszorúja új glóriába
vonja.

A fátyol akár a víz,
a víz akár a fátyol.
Ha sokáig nézed,
a szomj, a fájdalom
elillan.
Mintha magától.

Gyimesi László

Pihenő

Hosszú utak vezettek ide
Poros arcomat lemostam
Ittam gyöngyöző poharadból
Elvertem éhem
Most úgy nézek az idegen csillagokra
Mint aki hazaérkezett

Pedig a holnapi hideg hajnal
Újra úton talál
Szelek legelnek az árokparton
Fel-felnéznek a tépett bóbiták közt
S helyettem dudorásznak
Az öröklétbe dermedt fasorok

Ugye messze még az a reggel
Ölelkezhetnek addig álmaim
Lehunyt pillámon pihenő planéták
Más ősz-magányok bős álmaival
Téphetik az új Nap szűk böllér-kötőjét
Veres bárd készül tűzzel hasít az éjbe

A cukrászdában

Merüljünk el ennek a cukrászdának az illatában, nézzük a cukrásznők karjait, ahogyan felszolgálják a kávé, teát, aprósüteményeket. Egyiküknek apró pattanás élénkíti fel arcát, hátul felcsavart hajából néhány szálacska kiszabadult, és tarkóját legyezgeti. Az ajtónyitások néha-néha beengednek a künn leesett este puhaságából egy jó darabot, ilyenkor lábak topognak kívül, majd belépnek az új vendégek, még havasan, pirult arccal, s élénk tekintetük felmelengeti a helyiséget. Nem veszem le a kabátomat, hiszen nemsokára indulunk. Te azért vedd le, a tiéd melegebb, s nem szeretném, ha majd az utcán meghúlnél. Egy kávé közben összegezzük a történeteket. Látom, hogy örülsz, élvezted a korcsolyázást a megolvadt és göröngyös jégen is. Nem zavart, hogy nem megyünk újra egyhamar. Szeretsz itt ülni, a rózsamintás cserépkályhától nem messze, nézelődni, hallgatni az összeütdő kanalak és csészék dallamát, a halk szavak zsongását. Ezt a cukrászdát majd nem akarjuk elfeledni a porcelánfigurákkal, szelencékkel, szárított virágokkal a vitrinekben. Közben az ablak másik oldalán újra a fagy lett az úr, már senki sem merészkedik ki egyedül sétálni. Mi is együtt fogunk menni egy ideig, s majd arra gondolsz, hogy késő éjjel felébredsz, felkelsz és kinézel az ablakon, amin a rátapadt hó csaknem elfedi a kilátást a térre, s nem fog ott állni senki, csak hősapkás autók úsznak el majd lassan, ismeretlen céljaik felé. De most még mosolyogsz a felszolgálónőre, aki a kávékat hozta. Csak nézlek, nem gondolok arra, hogy majd egyedül kell hazamennem és utána sem látjuk egymást sokáig. Holnap elutazol az országból, máshol fogsz élni. De erre a délutánra majd emlékezz.

Hóhérok

Talált egy jogosítványt, a járdán hevert. Felemelte. Érvényes volt és autóvezetésre jogosított. Másnap egy autót talált. Egy parkolóban egyedül állt, ahol az éjjel keresztülment. Kinyitotta az ajtaját, s az indítókulcsot a helyén találta. Egész éjjel autózott a városban.

Orvosi vizsgálatra jelentkezett, mikor lejárt az előző érvényessége a jogosítvány szerint. A színeket összekeverte, s mikor egyik szemét letakarták, hogy egyenként vizsgálják őket, elaludt, mert a másik szemére nem látott. A jogosítványt meghosszabbították.

Megdöbentették fogyatékságai. Ideges kézzel próbálta elindítani az autót, de az nem engedelmesskedett. Néhányan hátulról meglökték, így elindult. Egy gyalogátkelőhelynél az autó nem állt meg, és valakit maga alá temetett. A vezető csontok recsegését hallotta, és kiszállt. Az áldozatban a jogosítvány tulajdonosára ismert, hiszen minden nap nézegette fényképét, megjegyezte vonásait. Volt még benne egy lehetlenyi élet, és ezt suttogetta:

– Hóhér vagy, s az áldozat nem kerülheti el végzetét. Mióta elvesztettem a jogosítványomat, éreztem az elkövetkezendőket. Az autómat egy parkolóba vittem, és vártam a hóhért, aki megérkezett. Azóta üldözlek, hatalmas erő vonzott feléd, míg elérkezett ez a pillanat. Most jó, szívemben nincs harag, békében megyek el, mert valamikor én is hóhér voltam. Te sem kerülheted el hóhérodát, most, hogy öltél. De van mód a menekülésre, csak túl későn ismertem meg, és már nincs erőm elmondani...

Az áldozat a kerekek alatt nevetéshez hasonló hörgést hallatott, szája megvonaglott, majd megmerevedett.

A zeneszoba

A zeneszobában nagy volt a felfordulás. Hangszerek heverték koncerten sosem látható helyzetekben és helyeken. A zongora csukott fedele alól egy kürt széles tölcsére ásított ki, benne cimbalomverők és egy szájharmonika feküdtek. Kották fedték a sötétbarna fapadlót, a falak mentén hegedűk álltak, a mennyezetről apró piccolók, s egy üstdob csüngtek. A mester újabb reménytelen kísérleteket tett a helység tartalmának felmérésére, a tárgyak rendszerezésére. Munka közben megérintette a hangszerek testét, s azok megszólaltak. Valamennyi a mester kedvenc dallamai közül választott, ilyenkor ő megállt, elkomorultak vonásai és félrelökte a zeneszerszámot.

Egy nagybőgő mögött komoly, szigorú arcú kislány ült, nagy szemekkel nézett az öregre, mikor az felfedezte. Papírlapot tartott kezében, s azonnal megszólalt:

– Amit keresel, a kezemben tartom, olvastam, s valóban igen fontos lehet számodra, hiszen évek óta kutatsz a legcsekélyebb siker nélkül, s úgy látom, mégsem adod fel. Én, aki ismerem e szoba titkát, s minden tárgy pontos rendeltetését, bár számomra ez semmit sem jelent, arra ítélek, hogy soha ne fejtsd meg életed rejtett értelmét, mert elárulhatom, az tárulna eléd, ha nem követtél volna el annyi hibát és bűnt ellenem.

Az öreg zavarban volt a meglepetéstől, majd ellágyult, s az utolsó szavaknál könnyek szöktek megtört szemeibe.

– De hát mit követtem el?

– Ítéletedet csak teljesebbé teszi, hogy nem tudhatod bűnödöt. De jobb így, hidd el, különben folyton azt kellene hinned, hogy másképpen is cselekedhettél volna. A dolgok összekapcsolódnak, egyik hibád magával hozta a másikat. Azonban reménykedhetsz abban, hogy befejezed a munkát, s akkor békességet nyersz. Most pedig folytasd a keresést.

A kislány felállt, a papírlapot összehajtotta, majd a zsebébe tette. Az egyik lecsüngő kötelet hintának használva átlendült a helységen, kiment a nyitott ajtón és becsukta maga után.

Real-time¹ álom

Egy kombinátról álmodtam, mely gyár, különböző mesterségek elsajátítására szolgáló kiképzőbázis, és szórakoztató központ is volt egyben. A műhelycsarnokban a munka mintha egy rakéta fedélzetén zajlott volna. Én egy turbinát szereltem össze, ami igen hosszú volt, ezért gyorsjáratú, sodronyra függesztett járművön kellett közlekedni a két vége között. Különböző darabokat szereltünk be, az egyik részét mindegyik darabnak vissza kellett tartani, bemutatni, és azután fizették a munkabért; elég sokat. Az automatizálás hőskorában kezdődött az álom, s a jövőben, egy nagy hadiüzemben végződött.

Különleges mesterségeket is el lehetett sajátítani, mint az oroszlan-szelídítést, védőeszközök nélkül. Ennek sok áldozata volt, aki félt, azt a fenevadak felfalták. Úszás is volt, cápák és krokodilok között; aki nem volt elég gyors, azt is megették. Vipérákat is lehetett szelídíteni, azok is szedték az áldozatokat.

A szórakozás abból állt, hogy egy nagy, teaházszerű, többszintes épületbe kellett bemenni, ahol végig lehetett nézni egy üvegfal mögül, ami csak egy irányban volt átlátszó, egyes elkéseredett emberek borotvapengével elkövetett öngyilkosságát, vagy pedig teát lehetett rendelni, és a jelenlevő nőket csábítani, mint egy bordélyházban, mások pedig egy szintén különleges üvegfal mögül nézték a szerelmeskedő párokat: mindenki kedve és fizetése szerint.

¹ számítógép-vezérelt gyártás-technológiai angol szakszó; jelentése: egyidejű, valós időben történő vezérlés

Játék

Egy különös lánnyal voltam együtt egy időben, akivel állandóan játszottunk. A lány azt mondta:

– Most Klára (így hívták) azt játssza, hogy... és akkor eljátszottuk, amit mondott. Önmagáról harmadik személyben beszélt, mint egy kisgyerek.

Én se voltam akármilyen egyszerű fiú, valami tehetség folytán sokakat el tudtam szédíteni magam körül, így általában többen játszottunk egyszerre, úgy tíz-tizenöten.

A metró mozgólépcsőjén is szórakoztunk néha egy zsinegre felfűzött játékkal, amiben bizonyos, a zsinegre felerősített bábuk másznak felfelé, de ott valóságos szereplőknek kellett felkapaszkodni valóságos zsinegen. Vagy egy lakásban játszottunk Matchbox-szerű járművekkel, és futottunk a játékszerek után, mint az utcán a villamos után. Néha Klarával, mikor a többiek eltávoztak, egymás karjaiban feküdtünk az ágyon, és butaságokat sugdolóztunk a másik fülébe órák hosszat. Vihorásztunk, viháncoltunk, mint a kölyökállatok, vagy mint a mennybemenetelt váró, megváltott lelki szegények, mint ahogy még soha senki mással, közben apró mozdulatokkal izgattuk egymást és majdnem elmentünk egyszerre, többször is. Beati pauperes spiritu.

De ő hirtelen, váratlanul elhagyott. Nem jött haza a lakásba pár hónapig. Azután visszatért egy szó nélkül. Nem magyarázkodott. Én sem firtattam a dolgot. Kisherceg-szerű lény volt. Egyszer így szólt:

– Nem, engem nem lehet birtokolni.

Voltak zenei játékaink is.

– Milyen zenét is szeret Klára? - mondta, s akkor olyan zenét hallgattunk meg, vagy játszottunk többen együtt: ő gitáron, mások ütőhangszereken, én pedig zongorán.

Néha csak kettesben játszottunk. Az volt az izgató és varázslatos ezekben akkor, hogy mintha szerettünk volna, vagy bennünket szerettek volna, a szerelemről játszottunk, de mint egy álomban, csak a lélek vett részt bennük, nem volt testi oldala az együttléteknak. Vagy pedig játék közben szeretkeztünk, zenéről beszélve, mintha lélek szeretkezett volna lélekkel, így az élvezet hosszantartó lett, néha napokig tartott egy-egy aktus.

Azután egy reggel eltűnt, sose láttam többé. Szenvedtem, vinnyogtam miatta éjjelente, mint egy gordonka, és sokáig nem volt kedvem játszani, se zongorán, se valaki mással az ágyban.

László Zsolt

Polisz-hangok

Lezuhant az este
Izzad a nyár teste
Mélybe néző szemmel
tárva minden ablak
Bűzlő kukák alján
csótányok matatnak
Homályos a látkép
Csak a csönd felesel
Lába szegett póznák
lógatják a drótot
Agy-mérgezett hangyák
kipárállott sóból
nyeldeklik a jódot
Falba mártva kezét
józanodik már a
megőzvegyült mágus
Új himnuszra éhes
gyomor-hangú kórus
füllelt álmaiban
pódiumot áhít...
Lezuhant az este
Csillagokkal ámít -
Mélybe néző szemmel
tárva minden ablak
Beton odújában
sorstalanok laknak
Rendet épít a rend
Mint szétzilált kazlak
Lakóparkok nőnek
a semmi tetején
Az ének hangtalan
a szabdalt földtekén
Felesbe mért dolgok
állnak útjában a
másik fél felének
Vért köpő szökőkút
alamuszín csobog
a mesés fenében
„Önmaga” kegyeltje

másoknak kegyence
Tükröd szürke pala
Asztalod fagyott tócsa
Vársz hogy újra várhass
Mennél és maradnál
Páratlan lett a páros -
Mint rosszul nyelt falatkát
emészt meg a város...

Úrlepény...

Árnyékot vet a szög
Sötétedik az ég
Készen állsz már fényévek óta...
Melyik csillag leszel
ha hív az égi szemét ?
Pénztelen vevőként
vár az Isten boltja –

Hibás vers

Megint szürke a lét
Egy hontalan turkál
köddel lepett kukában...
Nem látok csak nézek
vakon a napi tiló
alatt Elgurul fejem
és egy vödörben landol...
Megmaradt csonka testem
önmagával harcol -

Mórotz Krisztina

Hét perc fény

Folyóparton ülök az Epte kanyarulatában, és festem a vizet meg azt a négy fát, akár Monet. Mellettem egy fénykép. Nagyanyámat ábrázolja a szép ruhában a cseresznyefán. Amin kis pöttyök vannak.

A haja sem kócos, nem fújja a szél.

Itt is rám hasonlít. Vajon azokat a fákat festem-e

mint Claude? Nem tudom. Jegyenyárom. Belefestem a szelet, ha hajlik is a törzse. Egyenesen áll. Ki kellett jönnöm ide, mert valaki jegyenyárnak hív.

Meg kellett tudnom milyen a kérge. Pihafa. Mosolygok. Puhafa. Erős ez a törzs.

Már értem. A férfi leül a Rába-hoz, kinyitja a horgászbót, a kicsi széket, és átváltozik költőből horgásszá. Sosem jegyzetel, de mindig mosolyog. Nézem a Rába partját, mert nem kell Epte, nem kell Franciaország, sem Monet. Csak a fű a nevetés. Pár szó. A szél borzolta folyó. A férfi. Beleharap a körtébe. Mézízű. Szeretem a vadkörte illatát.

Jegyenyár.

Mezítláb

Körtefa levele tenyereken morzsolom.

Óvom a kis fészket. Nevettél miatta, látod a rozsdafarkú felriadt. Kótyagos, ahogy rázza tollait a szép madár.

A fákon mézgát sír minden kéreg.

Kérdezz meg, miért szomorú a szemem? Alatta holdsarló árnyéka, éjdió koppan. Olyan a földön, akár alvó nő, ki pogány daccal kitarja magát.

Madarak. Madarak voltunk lelkeim.

Kemény dühös arccal néztél,

és itt hagytál a hajnalokon.

Vadkörtefák a régi asztal mellett.

Morzsákkal tele lyukas zsebem.

Mezítláb a hosszú fűben mászkálok

Jegyenyár.

Öböl

csak a kezemben kellett volna bíznod
de gúnyoltál vékony hangon: tengerpart? akvarell? öböl?
abból a porba fúlt nevesincs faluból?
ahol az ökörvérszagú fahíd korhadt deszkái alatt
kővér unkákat kuruttyolják a poézist és esténként
a nap is csak úgy ereszkedik a vízbe
mintha hájas szakácsnő fürdene műszak után a főzőüstben

nyugodt maradtam az én tavaszom ez
nagy fehér ruhák lepedők abroszok száradtak a kertben
ott állok mögöttük összecukott festőállványommal
és már látom a napsugarak egyre élénkebb villódzásaiból összefércelt fürdőlepedőt
amit feminin ívű öblei elé kap
szemérmesen a halhatatlan tenger
nehogy meglásd: nélküled játszottam

citromsárgába váltott aztán hirtelen lilába a víz
és a partot tarka anemonák hada csillagozta össze
nem tudhattál róla hogy mégis neked szánom e tűnő pillanatot

bronzhajamba temette magát a nap
padok támlájára különös karcokat
neved betűit véstem (nem csillagot)
másnap hajnalban is ott álltam mezítláb
szám szélén fűszál kezemben paletta ecset

minden titkom megtudtad
de már ezt is hiába hiszed

Párizsi galambok

Számomra a párizsi galambok nem elsősorban a Tuileriák, a Luxembourg, vagy a Monceau park madarait jelentik. A francia főváros déli városrészében, Montrouge-ban vannak az „én galambjaim”, akikkel legtöbbször találkozom párizsi utam során. Nagy Pál barátom íróasztalánál ülve kitekintek az ablakon, s a szemközti, öregedő szomorúfüzfőn egy vagy két galamb pihen. Miközben én itt bent olvasok és írok, ők ott kint élik „madár-létüket”. Néha elszállnak, majd visszatérnek. Amikor fel-feltekintek a papírról, változik a kép. Ők az én állandó társaságom, ha egyedül vagyok a Montrouge-i lakásban. Most, hogy már legalább tízedik alkalommal élem át mindezt, úgy gondoltam, papírra vetem párizsi élményeimet.

A francia fővárosban 1978-ban – még egyetemistaként – jártam először két barátommal. Akkoriban háromévente lehetett Nyugatra utazni turistaként. Mi akkor voltunk először Európa gazdagabb/szabadabb felében. Sokat akartunk látni! Ki tudja, mikor jöhetünk újra? A hátizsákot teleraktuk májkrém-mel, különleges vagdalt hússal (akkoriban ezt „gyíkhúsnak” nevezték), és más egyéb tartós élelmiszerrel. Irány Nyugat! Pontosabban Dél. Ugyanis Bécsből Velencébe utaztunk. Majd Firenze és Pisa. (A vasútállomáson és a Ferde torony lábánál aludtunk hálósákban.) Következett Avignon a pápák palotájával és a híres kicsi híddal, amelyről egykor szállt az ének. Következett a Loire-nál Tours és Blois. A többi kastély nem jöhetett szóba, mert csak vonattal utaztunk. Budapesten Interrail bérletet váltottunk. Mivel az egyetemen külön órákat hallgattunk a gótikáról, ezért úgy döntöttünk, hogy megnézzük a Párizs környéki katedrálisokat. Rouen, Amiens, Laon, Reims, Orleans, Chartres, Saint Denis. Nem kis élmény volt! Tudom javasolni a gótika iránt rajongóknak! E „rövid” kitérő után érkezünk Párizsba. A Gare de l'Est volt a bázisunk – itt aludtunk az előző évben Krakkóban vásárolt, strapabíró, lengyel hálósáékunkban. Valaha Ady Endre és mások is ide érkeztek, hogy felfedezzék a „fények városát”. Eddig maximum egy napot töltöttünk egy-egy városban. Emlékezetem szerint akkor négy napot szántunk Párizsra. Tudtuk, ennyi idő kevés. Csak a vágyat ébreszti fel, hogy vissza kell térni! De mégis, sokat akartunk látni! Előttünk volt még Anglia – gótikus katedrálisaival -, Skócia, Belgium, Hollandia, Németország és újra Ausztria. Minél több élményt akartunk felhabzsolni, amennyit csak időnk és pénzünk engedett. Sokat úgy sem tudtunk aludni a vasútállomásokon... Eiffel torony, Diadalív, Notre Dame - sorolhatnám a mindenki által ismert látnivalókat. Nekem akkor a Pompidou Központ és a szerteágazó vonalaival szinte mindenhová elszállító metró tetszett. Azóta is ámulatba ejt a 16 metróvonal, plusz az 5 HÉV (RER). Somlyó György 1947-ben (!) a következőt írja erről a fantasztikus közlekedési rendszeréről: „Alagúttal, folyosókkal, fordulókkal, korlátokkal, önmaguktól csukódó ajtókkal, mozgólépcsőkkel, felvonókkal, hidakkal, felül- és aluljárókkal, nyilakkal, feliratokkal, jelzésekkel és naponta új színekben virító plakátokkal, térképekkel, váltókkal és automatákkal kápráztatott el.” Pedig 4 évvel később kezdték építeni a földalattit, mint Budapesten... Párizs után néhány nap London következett. Majd a környéke – Canterbury, Oxford, Cambridge, Ely, Lincoln, Windsor. Bristol az egyik barátom rokona miatt. Ahonnan egy napra elmentünk Weymouth-ba, tengerpartra strandolni – ez volt a pihenőnap. (Itt tapasztaltuk meg a saját bőrünkön a tenger hús vizét és láthattuk a tengerjárást, az ár-apály jelenségét.) Voltunk Peterborough-ban, megcsodáltuk a York-i és a Durham-i katedrálisokat. Végül elzarándokoltunk a skótok gyönyörű fővárosába, Edinburgh-ba. Visszafelé a vonaton mulatozó futballszurkolók közé csöppentünk. Együtt futott be velünk a „vidám” vonat Londonba. Az angliai élmények után áthajóztunk Belgiumba. Oostende, Brüsszel után egy napot töltöttünk Amsterdamban. Majd egy magyar katolikus papnál töltöttük az éjszakát Hertogenbosch-ban. Köln, Kolblenz, Innsbruck, Salzburg, Kufstein és a „végállomás” újra Bécs. Innen már csak egy ugrás volt az „ott-

honos” budapesti Keleti pályaudvar. Egy hónap után tértünk haza. Szinte végig hálósákban aludtunk, parkokban, vasútállomáson, vonaton – a májkrém és a „gyíkhús” elfogyott. Ideje volt hazaérkezni! Ez volt az első utam Nyugaton.

Később kiderült, nem három év következett ezután. Történt ugyanis, hogy Kazincbarcikán az egy éves tanári munkám során az iskolában meglátogattak a civil ruhás elhárító tisztek. Londonba készültem, egy intenzív angol nyelvtanfolyamra, amiről a BBC magyar adásából értesültem. Ezt bizonyára megtudták az „elvtársak”. A kb. egy órás beszélgetés után közölték: „ugye megérti, hogy magát nem engedhetjük Nyugatra?” Költői kérdés volt, amire nem vártak választ. Hamarosan meg is érkezett a rendőrségtől útlevélkérelmemre az elutasítás: „külföldre utazása a Magyar Népköztársaság érdekeit sérti.” 1981-et írtunk.

A júliusi délelőtt, a Montrouge-i lakás íróasztalánál próbálom rendezni gondolataimat... 9 óra 20 perc – rövid pihenőre megérkeztek a galambok. Ők nem tartanak olyan rendszert, mint a szemközti utcán közlekedő 68-as busz. Körülöttem könyvek. Belelapozok a Bajomi Lázár Endre által szerkesztett *A magyar Párizs* című kötetbe (Budapest, 1978.). „Párizsban virradtunk fel december 3-án ezer szép remény s ezer vágyódások közt...” – írja Bölöni Farkas Sándor 1830-ban. Szepsi Csombor Márton 1618-ban Párizst járva így fogalmaz: „Valahová eltekint ember, mindenütt az elmének csudáit láthatja...” Úgy vagyok ebben a lakásban, hogy sajnálom elhagyni, hiszen oly sok olvasnivalót találok. De hát mégiscsak Párizsban időzöm! Persze, ha elmegyek, nehezen térek vissza, hiszen élményt jelentenek a múzeumok, templomok, utcák, terek és a szépen gondozott parkok. Szeretek kószálni a város utcáin...

1986-ban – nyolc év után – tértem újra vissza Párizsba. Bordeaux-ból kaptam meghívólevelet. Így könnyebben kiengedtek, mert kevésbé vettem igénybe a valutakeretet. Először utaztam repülőn. Novemberben jártunk. Budapesten ködös, nyálkás idő volt, amikor felemelkedett a gép. Ahogy átértünk Ausztria fölé, gyönyörűen sütött a nap – egészen Párizsig. Hamarosan hozták a remek enni-innivalót. (Akkor még legendás kínálata volt a Malév gépeknek.) A mellettem ülő, orosz származású útitársammal Egri bikavért kóstoltunk. Vidáman érkezünk az Orly repülőtérre. Egy éjszakát Vasarely egyik tanítványánál töltöttünk. Másnap irány, a Garonne folyó torkolatában található város. Közel egy hónapot töltöttem Bordeauxban. Az ottani barátomnak köszönhetően külföldi fiatalokkal franciát tanultam. Többször kirándultunk a környéken (tengerpart, műemlékek, stb.), jazzkoncert, vacsorák színesítették a programot. Igyekeztem megismerni a helyi emberek mindennapi életét. Nagyon felkészült tanárok tartották az órákat, a sokfelől érkező diákok nyitottak, toleránsak és igyekvők. Mindenki jobban beszélt nálam az itteniek nyelvét, én viszont – hála az otthoni előtanulmányoknak – jól olvastam. Többször elmentem focizni az egyetemistákkal. Amikor kiderült, hogy magyar vagyok, mindenki Puskás nevét emlegette, sőt akadtak olyanok is, akik fel tudták sorolni az Aranycsapat tagjait. (Így szembesültem azzal, hogy ki a 20. század legismertebb magyarja!) Büszkén, és nagy elánal rúgtam a „bőrt”, messze nem olyan jól, mint a sokak által ismert magyarok. Egy itthon tiltott magyar szerző könyvét is megvásároltam az egyetemi könyvesboltban. Agnes Heller: *La théorie des besoins chez Marx* (1978) – ma is öröm. Gyorsan teltek a napok, de a francia tudásom lassan gyarapodott. Lám, az egy hónap erre nem nagy idő. Vagy én nem voltam elég szorgalmas...

Olcsón, bár meglehetősen viszontagságos körülmények között jutottam vissza Párizsba. Egy Bordeaux-i fiatal pár örökölt egy kicsi fővárosi lakást. Kis Renault furgonnal indultak egyik este felújítani az örökséget. Társultam hozzájuk, potyautasnak. Fesztékes vödron ültem egész éjszaka, míg nem hajnalban Párizsba értünk. Fárasztó, de ingyenes utazás volt! A Bordeaux-i barátom amerikai ismerősének rue de l'Universite-n lévő szobájába költözhettem (a 19. század közepén – a szabadságharc után – ebben az utcában a 7. számú házban lakott Irányi Dániel), az amerikai kollégiumban laktam még néhány napot. Ez az Eiffel torony közelében található. Így reggelenként a Mars mezőn futottam néhány kört. December közepe volt. Karácsony előtt gyönyörű a város. („Óh, az élet nem nagy vigalom sehol. De ámulni lehet.” – írta egykor Ady Endre.) Sajnáltam, hogy egyedül vagyok – nincs kivel megosztanom az élményt! Vártam

a hazautazást. Nem tagadom, honvágyam volt – no meg az éhség is hajtott. Eszembe jutott Wesselényi Miklós, aki a reformkorban az útinaplójában a következőt írta: „Sajnálom, hogy testem kövérsége és erszényem soványsága miatt nem mindig tehetek eleget ínyem kívánságának.” Sajnos Orlyról a gép késve indult. Nagyon vártam a repülő emelkedését – és az ebédet! Párizsban, kicsit fúj a szél. Általában ilyen idő van itt júliusban. Fejtő Ferenc önéletrajzában írja: „A párizsi éghajlat meglepetéseket tartogatott a számunkra. Délszaki városnak képzeltük Párizst, ahol májustól kezdve állandóan szép idő van. Nos, a valóság egészen más volt. Elmúlt a május, a június, a július és az augusztus, és a nyári ruháink a bőröndben maradtak. Nem volt nap, hogy ne esőkabátban vagy esernyővel kellett kimennünk az utcára... Hitetlenkedő csodálattal néztem a párizsiakat, akik könnyű öltözékben sétálgattak, nyilván abban a meggyőződésben, hogy nyár van.” (*Budapesttől Párizsig*) Radnóti úgy fogalmazta ezt meg, hogy „Délben még nyár volt s délután esős homlokokkal vendégségbe jött az édes ősz.”

Csak egy magányos galamb ül a fűzfán. Körülöttem könyvek sokasága, amiből néhányat vendég-látóm írt. (Aki a mi lakásunkban nyaral Magyarországon – a napos Pannóniában.) És persze itt vannak a *Magyar Műhely* számai, amelyet évtizedeken át itt szerkesztettek és adtak ki. Nagy Pál íróasztalánál nemcsak az ő könyvei születhettek, hanem másoké is. Hiszen nyaranta, míg Pali a Balatonnál üdült, addig több irodalmár töltötte itt a heteket ebben a kicsi, de szellemi termékekben gazdag Montrouge-i lakásban. Bizonyára ők is itt ültek az íróasztalnál, és talán látták a fűzfán tollászkodó galambokat is...

Párizs felhői
bordásan, puhán
vonultak át
az Atlanti Óceán
felől és közéjük kétágú villát
szúr a Notre Dame

Weöres Sándor: *Párizs felhői*

1989-ben jöttem újra Párizsba. Akkor már ismertem Nagy Pált. Lakást cseréltünk: ő az én keszthelyi, én az ő párizsi lakásában töltöttem három hetet. Tartottam egy előadást a Magyar Nyelv és Kultúra Franciaországi Barátainak Köreben. A keszthelyi Fesztetics családról beszéltem az érdeklődő hallgatóság előtt. Az előadás után kérdések voltak, majd – ahogy az erre felé szokás – egy kávéházban kötöttünk ki. Hosszasan beszélgettünk – az utolsó metró vitt haza. Itt volt a párizsi magyar kulturális attasé és egy feltűnően nagy műveltségű, széles látókörű fiatalos férfi, Vázsonyi Vilmos is. Ez utóbbival elsősorban öséről, a sümegi származású, kiváló liberális politikusról beszélgettünk. Szellemi gazdagodás volt az este. Évekkel később olvastam halálhírét, méltatását a *Népszabadság*ban.

1989 a nagy francia forradalom bicentenáriuma. Sokféle módon emlékeztek meg erről Párizsban. A szokásosnál is nagyobb volt a parádé július 14-én. Az Avenue des Champs Élysées-n a forradalom parfümjét kínálták, a Louvre-ban ajándékokat osztogattak (ma is örzöm és használom a könyvjelzőt), sokféle, erre az alkalomra készített képeslap és kokárda kapható. A Parc de la Villette-ben színészek mutatták be forgószínpad szerűen a forradalom és Napóleon uralmának legfontosabb eseményeit. A Pompidou Központban elsősorban a Császárról emlékeztek meg. Ekkor néztem meg először a sírját az Invalidusok templomában. De nem hagytam ki a Hadtörténeti Múzeum (Musée de l'Armée) gazdag gyűjteményét sem.

Felkerestem a Párizsban élő szociológust, Kemény Istvánt. Kiváló Bordaeaux-i bor mellett hosszasan elbeszélgettünk. A hazaérkező Passuth Krisztina vetett véget az eszmecserének. Terveztem, hogy megírom a vele készült beszélgetést, de a rendszerváltás előszele elsöpörte ezt az elképzelést. Kb. 20 évvel később az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára egyik kiadványában olvastam, hogy jelentés készült rólam a tervezett Kemény-interjú kapcsán...

Ebben az évben ismerkedtem meg a Place de la Republique közelében található Katolikus Magyar Misszió vezetőjével, Molnár Ottó atyával. A fiatal pappal összebarátkoztunk, a későbbi párizsi látogatásaim során is mindig felkerestem. Néhány éve Graz-ban szolgálja az Urat és a híveket.

Egy másik élet (2009) olvasom Nagy Pál egyik legutóbbi könyvének címét. A *Reménység, hosszú évek* című novelláskötet Párizsban a *Magyar Műhely* kiadásában 1964-ben jelent meg, 4 évvel később a *Hampsteadi semmittevők* regény, amely a következő évben már franciául is olvasható volt. *Monologium* (1971). Majd jöttek a vizuális szövegek magyarul és franciául: *Satisfaction* (f.-1971.) *Journal in-time* (m.-1984, f.-1994.). A filozófiai és az irodalomtörténeti érdeklődés termelte ki a „*Posztmodern*” *háromszögelési pontok: Lyotard, Habermas, Derrida* (1993), *Korszerűség/kortárs irodalom* (1978), *Az irodalom új műfajai* (1995), *Az elérhetetlen szöveg. Prae-palimpszeszt* (1999) köteteket. És jöttek az önéletrajzi kötetek magyarul és franciául: *Journal in-time-él(e)tem 1-2-3.* (2001-2002-2004), *La vie qui m'a vécu (Journal in-time)* (2007). Ha csak Nagy Páltól akarok olvasni az ő lakásában, akkor sem fogok unatkozni napokig (hetekig?). Éjjel esett az eső, a szemközti fűzfán az egyik madár-ismerősöm tollászkodik, napozik. Ma kicsit későn jött, már azt gondoltam cserbenhagyott. Pedig időben érkezett – reggel 9 óra van.

1990-ben cserkészeket kísértem Párizsba. (Állítólag indulásunk helyszínét ezért nevezik Keszthelyen Párizsi udvarnak.) Részben az itteni 82. sz. Petőfi Sándor Cserkészcsapat (Molnár atya) vendéglátását élveztük. Kalandos, élményekkel teli út volt, a sok vidám fiatallal egy új világot megismertetni. Nagyon takarékosan – cserkészekhez méltóan – éltünk a nagyváros szélén. Egy sportcsarnokban kaptunk szállást, magunknak főztünk...

Felkerestünk néhány magyar vonatkozású helyet. Radnóti Miklós emléktáblája – rue Cujas. (Régen az utca neve Pofabeverő volt.) A 16. számú épület a Hotel des 3 Colléges, ebben a szállodában lakott a magyar költő 1937-ben és 1939-ben.

A Boulevard St Michel s a Rue
Cujas sarkán egy kissé lejt a járda.
Nem hagytalak el gyönyörű
vad ifjúságom, hangod mintha tárna
visszhangzana, szívemben szól ma még.
A Rue Monsieur le Prince sarkán lakott a pék.

S balról, a park nagy fái közt
az egyik úgy sárgált az égre, mintha
előre látná már az őszt.
Szabadság, hosszucombu drága nimfa,
aranyló alkonyatba öltözött,
bujkál-e még a fátylas fák között?

Mint hadsereg vonult a nyár,
port vert az úton és dobolva izzadt,
hűs pára szállt utána már
s kétoldalt szerteszét lengett az illat.
Délben még nyár volt s délután esős
homlokkal vendégségbe jött az édes ős...

Radnóti Miklós: *Páris* (részlet)

Szintén a Szent Mihály útja közelében, az Odéon Színháznál van Ady Endre emléktáblája (3, rue Casimir-Delavigne). A Hotel des Balcons harmadik emeletének 36. számú udvari szobájában lakott a költő, amikor 1906 nyarán másodszor jött ide. „Párisba tegnap beszökött az Ősz. / Szent Mihály útján suhant nesztelen, / Kánikulában, halk lombok alatt / S találkozott velem.” Szinte minden magyar ismeri e sorokat. Aki eljön Párisba, tudja igazolni a költő szavait. 5 napja vagyok itt, és az otthoni 36 fokhoz képest a francia fővárosban 20-22 fok van, a következő hétre is 20 fokot mond a météo – némi esővel...

Rövid séta a rue Bonaparte-on (itt található a Magyar Intézet), és megérkezünk a Saint-Sulpice templomhoz, előtte nyüzsgő tömeg, a gyönyörűen rendezett téren, közepén szökőkúttal. Ezt láthatta egykor (1926) József Attila, aki ösztöndíjjal érkezett a Latin Negyedbe. „Nagyon elégedett volt, örömmel és lelkesedéssel dicsérte a környéket, amely az élénk forgalom dacára nagyon festői, oda látszik a Notre-Dame templom tornya, ott van a szomszédban a Halászó Macska utcája, és minden házban van kávéház, biliárd, a sarkon gesztenyesütő... Attila a legfelső emeleten lakott. Elmondta, hogy a szűk, sötét lépcsőn botorkálva a kezében cipelte föl nehéz kofferjét... A hideg-meleg folyóvizet – ahogy hirdették – egy repedezett pléhkancsó helyettesítette, a fűtőtestet pedig egy petróleumlámpa... De neki tetszett a körülötte zibongó élet.” – írja róla a könyvkiadó Cserépfalvi Imre. A kicsi szálloda (4, rue du Vieux Colombier) falán ott az emléktábla: „Dans cette maison vécut en 1926 le poète hongrois Attila Jozsef (1905-1937)”.

A Quartier Latin legbékésebb helye a Luxembourg-kert (Jardin du Luxembourg). Az 1615-ben épült palota (szabadságharca leverése után az emigrációban II. Rákóczi Ferenc is lakott itt rövid ideig) gyönyörűen gondozott parkjának az egyik részén teniszeznek és sakkoznak, máshol zenepavilon, közepén mesterséges tó, szökőkúttal és pici vitorlásokkal játszó gyerekekkel. Jó itt elidőzni kicsit, élvezni a néha felbukkanó Napot, nézni a sétáló, beszélgető embereket. Radnóti Miklós is így tett egykor: „Itt a Medicinkút szélén ülök. Drága kényelmes karosszékben, a pad ingyen van... Nagyon szép itt. Nagy fák az egész fölött. És szerelmesek itt körül a székeken, a padokon így, délután is, csókolják egymást. Itt nem kell színészkedni nekik. Gondtalan, boldog ország ez...” A park melletti kávéházban írta Ady *A platán-fa álma* című versét: „...Girhes, szomorú derekam / szökkenve büszke lombot ontott, / Lombom a felhőket veri / S elhagytak a gondok. Állok: Várom a Nap hugát / Némán a nagy, éji mezőben / S koronámról hull a levél / Zörgőn, búsan, rőten.” Sok minden más mellett ezeket a helyszíneket is megnéztük a keszthelyi cserkészekkel. Csak remélni tudom, hogy ők sem felejtették el az itt szerzett élményeket.

Már órák óta szöszmötölök az íróasztalnál. Kinézek az ablakon, újra esik – galambok sehol. Érthető. Én se teszek mást – mélázok esőtől védett helyemen. Nagy Pali barátom néhány héttel ezelőtt Hévízen egy Provence-i borvacsorán azt találta mondani, hogy nem érti a franciákat, miért nem délre, a napsütötte Aix-en-Provence környékére tették fővárosukat. Lehet, hogy történelmietlen felvetés, de egytértek vele.

Az 1991. évi júliusi párizsi utam legnagyobb élménye a Parc de la Villette-ben Miles Davis koncertje volt. Egyik utolsó fellépése lehetett a világhírű fekete trombitásnak, szeptemberben halt meg.

Hogy milyenek a párizsiak? Erről Vaszary Gábor a következőt írta egykor: „Eszembe jut a Luxembourg kert, ahonnan esténként kitülkölik a sétálókat, mert bezárják a kertet, és az utolsó pillanatban a virágágyak közé szaladt négyéves apróságok is így szól az őr: - Bocsánat, uram! Zárjuk a kertet, ha önnek is úgy tetszik.” Márai Sándor írja valahol naplójában, hogy Párizst naggyá a kereskedők teszik. Ebben bizonyára lehet valami. Rengeteg üzlet mindenfelé, és mindegyikben vannak vásárlók. Tegyük persze hozzá, hogy a francia főváros a kávéházak városa is. Napközben szinte alig lehet szabad asztalt találni. Itt zajlik az élet - esznek, isznak, beszélgetnek, nézelődnek az emberek.

Általánosságban elmondható, hogy Franciaországban nagy figyelmet fordítanak a parkok gondozására, tisztántartására. Éjszakára bezárják, a reggeli nyitás előtt kitakarítják. Júlia leányom évekkal ezelőtt járt először Párizsban. Neki a parkok tetszettek a legjobban. Ahol csak lehetett, cigánykereket vetett a gondozott pázsiton.

Többször voltam a hévízi Bibó István Gimnázium diákjaival is a „fények városában”. Remélem, megérte nekik a hosszas buszozás! Utólag mutatták a fotókat, amint pózolnak az Eiffel toronynál, a Notre Dame-nál, a Diadalívnél vagy a Versailles-i kastélynál. Legutóbb megkoszorúztuk a nagykanizsai születésű, hosszú évtizedeken át Párizsban élt Fejtő Ferenc emléktábláját. A Pompidou Központ közelében a kb. 80 fős zalai delegáció lelkesen énekelte a magyar himnuszot. Fejtőnél a Szent Márton utcai lakásban, halála előtt néhány évvel, Bálint fiammal jártunk. Élmény volt beszélgetni a sokat tapasztalt, nagy tudású 97 éves öregúrral... (József Attilának volt kortársa és barátja!)

Egy jóval későbbi alkalommal, 3 hévízi gimnazistával Fejtő Ferenc fiánál, Charlie-nál töltöttünk néhány napot novemberben. 4-én, az 1956-os magyar forradalom leverésének évfordulóján mi is kimentünk a Père-Lachaise temetőbe megkoszorúzni Nagy Imre és mártírtársainak jelképes sírját. Ezt a párizsi magyarok – elsősorban a Méray Tibor által vezetett Emberi Jogok Magyar Ligája – kezdeményezésére állították a magyarországi rendszerváltás előtt, 1988 júniusában, az egykori miniszterelnök kivégzésének 50. évfordulóján. A 44-es parcellánál a Magyar Nagykövetség képviselői mellett főleg a párizsi magyarok idősebb generációja gyűlt össze. A fiataloknak élmény volt az is, hogy találkozhattak Méray Tiborral íróval, az 56-os magyar forradalom emlékének évtizedeken át egyik legfontosabb ápolójával, a francia-magyar kapcsolatok fontos szorgalmazójával.

Váratlanul elállt az eső, és mintha kicsit előtűnne a Nap. A könyvespolcokon a magyar és francia nyelvű könyvek (főleg irodalom, történelem és filozófia) tömege. Ha csak olvasni jöttem volna, már akkor sem unatkoznék.

2011 nyarán a Simon házaspárral töltöttünk néhány örömteli napot itt. A szokásos látnivalók megtekintése mellett finom sajtokat ettünk a kiváló vörös borok mellé. Az otthoni kánikula helyett Párizsban mintha nem is nyár, hanem ősz lett volna. Maximum 20 fok, sok esővel. Megmutattam nekik a gyönyörű Luxembourg kertet, ahol az emberek tömege szokott ücsörögni, nézelődni a párizsi napsütésben. Máskor! Nekünk a hűvös nyári (őszi?) napon a sétálás maradt a szitáló esőben. A parkból lehet látni a klasszicista stílusú, viszontagságos sorsú (1789 előtt készült el a templom...) Pantheon. Egykor ennek közelében lakott a népszerű magyar író, Rejtő Jenő. „Miután hétvégére nem érkezett meg az a pénzeslevél, melyet már több éve hiába vártam, kénytelen voltam feltűnés nélkül távozni abból a kis hotelből, amely a Pantheon szegélyező gömbölyű téren még a legmérsékeltőbb igényeket is meglepte egyszerűségével. Szemben velem a Pantheon mintha gúnyosan vigyorgott volna. Az egyetlen hely Párizsban, ahol öröklakást kapnak a lakók. És nincs házbér és nincs kilakoltatás. Legfeljebb Voltaire-nek voltak itt is mizériái. De vele mindig baj volt... A hotelből úgy kellett távoznom, mintha eszem ágában lenne visszatérni. Pedig eszem ágában sem volt. Reggel magamra öltöttem valamennyi fehérneműmet szép sorrendben, egymás fölé, zsebre tettem szappant, zsilettet, fésűt és Francois Jean Cocteau-t, úgyhogy nem maradt zálogul más a kofferomban, csak néhány tucat levél, egy foltos pincérkötény, két ruhafogas (úgyis minek tartottam?), egy fél sámfa, néhány gallérgomb és két igen alapos értekezés.”

Máskor (1930) Rejtő a következőt írja: „Egy berlini ember itt a város pusztá látásától elrontja a gyomrát. Nem is való Párizs német embernek. Angolnak sem, japánnak sem, ez a magyarok, az osztrákok, az oroszok, az olaszok és egy kicsit talán a franciák városa.”
Évtizedek múltán lehet-e, kell-e vitatkozni az íróval?

Természetesen az ember minden alkalommal megnézi – ki sem lehet kerülni – a felhők közé nyújtózó Eiffel-tornyot, amely esténként díszkivilágítást kap, majd „éjjel eldől, bebúvik paplanos ködökbe” (József Attila). Szintén kihagyhatatlan a Montmartre. A festők, rajzolókat terével, Dalí múzeumával, a sok kis étteremmel, kávézóval. Egyszer ültünk be diákjaimmal az egyik kocsmába. Vonzó volt a zongorista jazzmuzsikája és az avantgárd berendezés. A fal tele volt ragasztva névjegykártyákkal, megtaláltuk egy kecskeméti vízvezeték szerelő elérhetőségét is. Kellemesen elbeszélgettünk az „ember-sűrűs, gigászi vadon” (Ady Endre) eldugott zugában. Majd megnéztük az egykor népszerű mulatókat (ma elsősorban turista látványosságok). *La Maison Rose, le Muolin de la Galette* és a mai szőlőlugasok alatt

megbúvó *au Lapin Agile* (Fürge Nyúlhoz). Mint mindig, Simon Gáborékkal is elmentünk a Louvre-ba. Órákon át bolyongtunk a hatalmas múzeumban a festmények és szobrok sokasága között. Lépcsőn le, lépcsőn fel. Az egyik alkalommal közölte is Gábor: ha ezen a lépcsőn is felmegyünk, akkor lenézünk az Eiffel toronyra.

Kisütött a Nap! Az egyik galamb vidáman tollászkodik a fűzfa tetején. Egyedül vagy? És hol a társad? Szétnézek a szobában. A falak polcai tele könyvekkel és a műhelyesek képzőművészeti alkotásaival. A képek egy része a polcok előtt díszel, így takarják ugyan a könyveket, de látványosak... Vendéglátóm lakásában sok könyv van Szentkuthy Miklóstól és Weöres Sándortól. (A *Magyar Műhely* adta ki Párizsban, 1964-ben, *Tűzkút* című kötetét.) A harmadik kedvenc szerzőtől, Kassák Lajostól, különösen sok kötet található. Csak néhány közülük: *Egy ember élete, Szénaboglya, Tisztaság könyve, A tölgyfa levelei, Élünk a mi időnkben, Marika énekelj!, Egy kutya emlékiratai, A ló meghal a madarak elrepülnek*. Kassáktól van Nagy Pál egyik kötetének címe is: *A virágnak – agyara van! A tanulmányok az avantgárdról* 2005-ben jelent meg, amelynek borítóját Megyik János alkotta díszíti. Persze vannak itt könyvek vendéglátóm szülővárosáról, Salgótarjánról, ahová minden évben visszalátogat, élő kapcsolatot tart ottani barátaival, és alkalomadtán gazdagítja a város kulturális, szellemi életét. Eger a másik meghatározó hely Nagy Pál életében. Itt volt főiskolás 1956-ban, itt választották meg a forradalom napjaiban a helyi MEFESZ elnökének. Mint később kiderült: ez erősen meghatározta jövőbeni sorsát. A forradalom leverése után Nyugatra távozott. Az 1964-ben Párizsban – már a *Magyar Műhely* kiadásában – megjelent *Reménység, hosszú évek* című kötetében már „végrendeletét” is megfogalmazta. „A hajó kikötött a másvilágon, hordárok rohantak fel a fedélzetre. Rájuk bízta újságpapírosba göngyölt földi rongyait, az írógépet azonban magánál tartotta. Az égi vámnál meg fogják kérdezni, miért hozott írógépet? Meg akarom írni, utólag, a végrendeletemet. Ez lesz benne. Alulírott, Kis Pál, volt magyar állampolgár, jelenleg égi lakos, ép eszem teljes tudatában úgy határoztam, hogy minden ingó és ingatlan vagyonomat a francia tengeri szélre hagyom. Elhatározásomat az alábbiakkal indokolom. Hazámat, mely Kelet-Európa nyugati részén terül el, 1956. november 27-én hagytam el Kópházánál. Mivel menekülésem okai magántermészetűek, azokra jelen végrendeletemben nem térek ki. Nyugat-Európa Deutschkreutz nevű falujában vettek először nyilvántartásba, 1956. november 28-án. Ott nyer először hivatalosan is megállapítást, hogy szülőhazámat önként hagytam el, elhatározásomat rajtam belül álló okok kényszerítették ki. Mivel határátlépés közben többrendbeli sérülést szenvedtem, az illetékes szervek Eisenstadtba való azonnali átszállításhoz határozták el...”

A szobában vannak könyvek és fotók a nyaralások helyszíneiről, Keszthelyről és Szigligetről is. Amikor Párizsban vagyok, fel szoktam hívni itteni ismerőseimet, barátaimat. Kende Péteréknél mindig finom vacsora vár, de a baráti beszélgetés sokkal fontosabb. Papp Tiboréknál délutáni kávé vagy sör mellett vitatjuk meg a „világ dolgait”. Sipos Gyulával a Chatelet-nál egy kávéházban politizálunk.

A 19. század második felében a magyar történelem franciaországi megismertetéséért a legtöbbet Teleki Emma grófnő (Teleki Blanka húga) és történész férje, Auguste de Gérando gróf tett. Az arisztokrata házaspár részben Magyarországon és Erdélyben lakott, de sokat tartózkodtak Párizsban is, ahol szalonjuk a szellemi élet egyik központja volt. A 20. század második felében – és a 21. sz. elején – Bernard Le Calloc'h az a történetíró, aki eddig 8 kötetben gyűjtötte össze a francia-magyar történelmi kapcsolatok emlékeit. Tőle tudom, hogy a Saint-Denis-i katedrálisban, a francia királyok temetkezési helyén van egy sír a következő felirattal: *Clémence de Hongrie (1293-1328)*. És persze megtaláljuk a magyar címet – nem kell nagyon keresni – Mária Antoinette síremlékén is. A Forum des Halles közelében sétálva a St. Eustache templom melletti egyik utcában egy síkátort neveztek el magyar királynőről: *Passage de la Reine de Hongrie*. (A 16, rue Montmartre és a 17, rue Montorgueil között.) Le Calloc'h egyik könyvéből kiderül, hogy a síkátort egy Júlia nevű fiatal francia kofáról nevezték el, aki állítólag nagyon hasonlított Mária Antoinette édesanyjához, a mi Mária Teréziánkhoz. Ez csak néhány kiragadott példa. Elismerésre méltó, óriási munkát végzett a magyarul is kiválóan beszélő, magyarbarát kutató. Rengeteg magyar emlék van Párizsban!

Párizsban az egyik kedvenc helyem a Marais negyedben található Vogézek tere (Place des Vosges). A négyszögletű teret/parkot magánpaloták (hotel particulier) veszik körül. Látszik, hogy nagyon megszerkesztett/megtervezett terület, gondozott fákkal, szökőkutakkal, középen XIII. Lajos szobrával. Egykor itt lakott az egyik palotában Victor Hugo (az épületben ma múzeum van). A terület hanyatló időszakában, a II. világháború után itt béreltek Fejtő Ferencék egy komfortosnak alig nevezhető olcsó lakást – a 19. századi nagy író házával szemben. Nem messze található a Bastille tér, ahol az egykori erődnek nyoma sincs már. Csak 5. metró megállójában láthatók az egykori erődítmény maradványainak nyomai. Az 1. metrómegállóban színes mozaikok emlékeztetnek az 1789-es eseményekre.

Olvastam valahol, hogy Kossuth Lajosról is van tér elnevezve a francia fővárosban. Nyakamba vettem a várost. A La Fayette áruháztól keletre érdeklődtem. Nem volt könnyű megtalálni. Még a közelben dolgozók is tanácstalanul néztek rám. Nem adtam fel, egy ingatlanl foglalkozó cég irodájában azonnal útbaigazítottak. Place Kossuth – megörültem a kék táblának. Egyik épületen ott az emléktábla is, amely tájékoztatja a franciákat a tér névadójáról.

Az Eiffel torony közelében, még a Bir-Hakein metrómegállótól is egy kicsit délre, a Szajna közelében, néhány toronyház között található a Bartók Béláról elnevezett park. Érdeemes felkeresni az „ember-sűrűs, gigászi vadon”-ban. Én a napsütésben leültem egy padra, velem szemben – árnyékban – Bartók bronzba öntött szobra (Varga Imre alkotása). Bizonyára csak ketten vagyunk magyarok ebben a szépen gondozott parkban. 1905-ben kudarc volt első párizsi fellépése, később már ünnepelték. És azóta is!

Az eső elállt. A galambok sehol. Csak fűzfa szomorkodik magányosan a ház előtt.

Kakuk Tamás

Elérhetsz oda

hiába érzed
nem csak a fény
színeváltozása
ami túlmutat az ég
érintkező horizonton
Ariadné árnyékát
követő jelzés az
aminek nyomán
elérhetsz oda
hol találkozik
két óceán

Hagyni a neszeket

megállsz a kései kertben
színek hiánya sajog
van okod próbát tenni
túljutni Rubiconon
hagyni a neszeket
pergament égboltra figyelni
elfogadni hirtelen ragyogását
hogyan legyen bátorságod
kimondanod

Úgysem esik be

szűretlen sötét
zavaros neszek közt
a fény úgysem esik be
ismeretlen erő sodor
rá kell hagyatkoznod
megforgat felemel elejt
nyílt víz vagy szárazföld
kérdés örökre

Madáretető az ágakon

elhagyott madáretető
az ágakon
kiszabadult a felhők
fogságából a hó
megszállta az utcákat
hozta a szabad lélegzetet
de a megváltás fehér leple
az ajtón kívül maradt

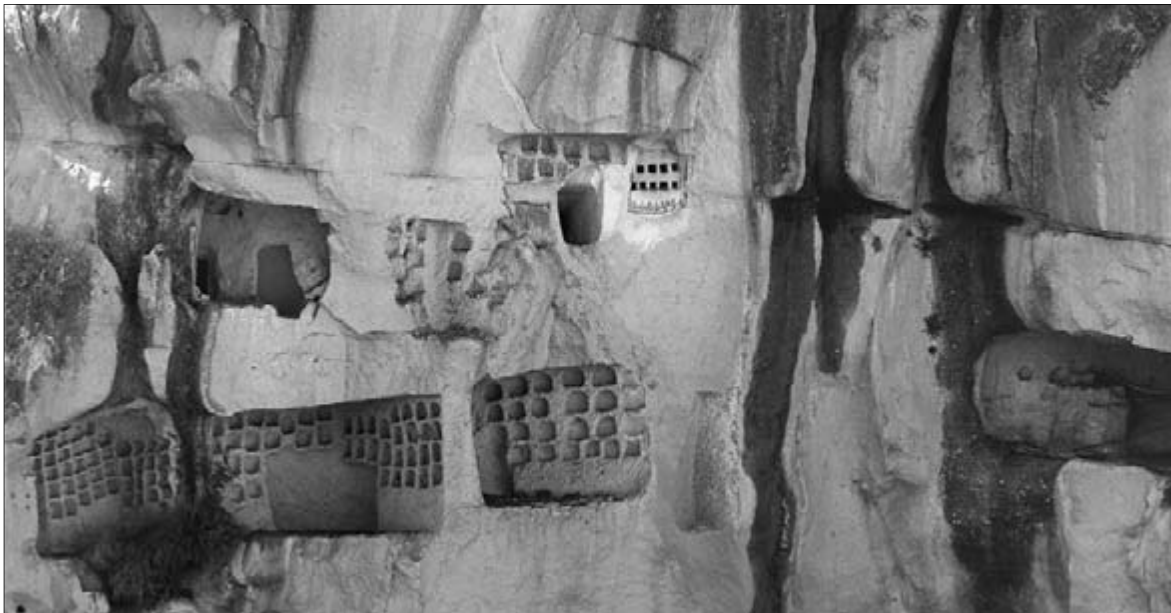
Kertművészet*

Úzváron a letűnt század első éveiben az Olvasóegylet vigalmi bizottsága jóvoltából élénk a kultúrélet: a dalárda meg a zenekar vasárnapi koncerteket ad a zenepavilonban, azonkívül sorra mutatják be a népszínműveket és más közkedvelt darabokat, sőt a némafilmes mozi is megkezdte működését. A rokkantegylet úzvári fiókjának mozgófényképes előadásai nem remélt anyagi sikert aratnak, így a vetítógépért adott ötszázhatvan korona sebesen megtérül. Amikor Világváraddon egy nagyszemű kálomista poéta új, botránys verseit adja közre, Csalánoson a plébános és a tanító beszédével avatják a Rimamurány Társulat által adományozott összegből vásárolt könyvtárat. A könyveket átmenetileg a hangyaszövetkezet épületében helyezik el, míg a katolikus kör helyisége el nem készül. Vándortársulatok is fel-felbukkannak Úzváron, de leginkább a ledér színésznőcskék viselt dolgaitól hangos a helyi sajtó – néhány éven keresztül ugyanis két úzvári hetilap is megél egymás mellett a pár ezres lélekszámú településen. Az egyiket az összevont szemöldökű plébános, Csepeli szerkeszti, s az orgánium az úzvári erkölcsök pallérozását tekinti fő missziójának. Terjedelmes cikkben sérelmezi például az úzvári asszonyok kacérságát, akik az indokoltnál magasabbra emelik a szoknyájukat, mikor a vasútállomás körüli tócsákat átlépik, sőt olykor a térdük is kivillan, és ez a felháborító szokás hovatovább már a miskádi társasági életnek is állandó témája. A másik kedvelt ostorozandó jelenség az alkohol, aminek ártalmairól külön füzetet is kiad a plébános-főszerkesztő a Kérdések és feleletek című népszerű, léleknemesítő sorozatában. A szerző attól tart, hogy az alsó néprétegekben idővel annyi szellemi koldus, esztelen ember és gügye gyermek lesz, hogy néhány évtized múlva külön kórtermeket fognak igényelni. Kón úzvári kocsmáros italmérésében például karácsony másodnapján kapnak hajba a rakodólegények. Alarmírozni kell a csendőröket, a rendőröket, a bírót, a jegyzőt, a főszolgabírókat. A négy verekedőt fejenként tizenkét korona pénzbírságra ítélik, de a kocsmáros megússza, holott a redaktorok szerint tizenhat éves inasoknak is méri a pálinkát. Az olvasóegyletben is a szesz borzalmas hatásairól tartanak előadást, bűnökről és betegségekről; a felolvasást pedig riasztó vetített képek kísérik. Az esten Majlinger kitűnően adja elő az *Ivás közben* című verset, mulatságosan utánozva az iszákos embert. Úzvárkonyon is a részegesség okoz kis híján tragédiát. Az Úzvárra tartó lakodalmas menetben egy duhaj legény az ünnep fényének emelésére pisztolyból lövöldöz jobbra-balra, ám az egyik lövéssel megsebesíti a combján a tizenkét éves Arcsit. Talán a példás megfenyítés észre téríti a könnyűvérű fiataliságot – reménykedik a tudósító. A bűnüldözés látókörébe kerül majd Toszkán Géza is, aki társával a csalánosi kocsmából éjfélutójában hazafelé tartva bűnös csendháborítást követ el: nem elég, hogy torkuk szakadtából éneklük a magyar nótákat; mindezt még hamisan is teszik. Az éber csendőrség lecsap a hangoskodó legényekre, akik egy álló éjszaka gondolkodhatnak a fogdában cselekedetük társadalmi veszélyességéről. Semmin nem gondolkozhat viszont Kasza Lajos gyári munkás, akinek vasárnap reggel fél hétkor, rögtön munkába állás után a fejére pottyan egy vasdarab, amitől a szerencsétlen ember szörnyethal. Másnap már el is temetik; ott van az igazgató, a főmérnök; a család pedig nyugdíjat is kap az elhunyt után a kötelező biztosítás bevezetésének köszönhetően. Sőt az özvegy a nőegylettől is számíthat száz koronára – a szerkesztők szerint ez is igazolja az intézmény hivatását. Az igazgatóné kezdeményezésére az élőképek után kapott belépőjegyek jövedelme is a nőegylet illeti – bemutatásra kerül a *Virágáros leány*, *Napoleon és első ideája*, valamint a *Madonna*; utóbbi kíséretében az angyalokat fiatal lányok alakítják. Egy másik úzvárkonyi tragédia is borzolja a kedélyeket: egy helyi úriasszonyt súlyos természetű tifusz dönt ágyának. A baj nagyságát növeli a beállott komplikáció, a tüdőlob, amely megöli az alig néhány napos anyát. Az újdondász úgy fogalmaz, hogy egyik ajtón bejön az élet, hozza a kis Erzsikét, de csakhamar elragadja az ártatlan gyermeket és utána az édesanyját is, s most

együtt pihennek a szentelt hantok alatt, várva a feltámadást. Varga Jakab iparvasúti kocsivezető óvatlanságból kerül a csalánosi kisvonal kerekei alá, melyek darabokra szabdadják; az özvegyet általánosan ismert jóindulatába veszi a gyárigazgatóság. Smitt Jánosék úzvárkonyi lakásába becsap a mennykő – mit ad Isten, péntek tizenharmadikán. A villám a sifon tetején álló lámpát éri, amitől a petróleum meggyullad és Smitt Jánosnéra ömlik, aki az úzvári kórházban belehal súlyos égési sérüléseibe. A férje is tüzet fog, a nagy dörgés következtében érzékei eltompulnak, de túléli az esetet. Ám vannak jó hírek is – noha a jégpálya karácsonyi megnyitása, dacára a gyári zenekar közreműködésének, a lágyra vált időjárás miatt felemásra sikeredik. A kistaludai beépítés ellenben főként azért ünneplendő, mert az új, csinos lakónegyedhez már nem ér majd fel a mocsár bűze. Beller Jenő főtisztviselő zárt udvarába két konyhalány tör be, s kezükben késsel, leszúrással fenyegetőzve akarják szerelmi vallomásuk meghallgatását kiereszkölni. Ám nem elég, hogy Beller úr kimegy a nagy lármára és elzavarja a hősszerelmes hölgyeket – a csendőrség másnap még le is tartóztatja őket. A csendőrök sebesen a nyomára jutnak az úzvárkonyi majorság juhakolját megdézsmáló birkatolvajoknak is. A regekői káptalan tulajdonát képező jószágok közül hatot visznek el az ajtó felfeszítésével. A juhok egy részét a kamrában, másikat a fazékban találják meg – a tettesek halmazati büntetesként azonban nem köstölhetik meg, csupán megszagolhatják a búcsúi birkahúsos kását. Kosút-rumnak nincsen párja, magyar issza, magyar gyártja – kapható eredeti egy-, fél- és negyedliteres palackokban Úzváron, Grósz Lipót úrnál. Az úzcsermelyi lakosok is innivalóval foglalkoznak – mégpedig a falu határában fakadó savanyúvízzel. Úgy mondják: az itt lakóknak csak egy viccük van: a csevice. A fiatalság azonban vétót emel a kifejezés ellen, merthogy szerintük a szóban a „cseh vize” jelentés bújik meg, ezt pedig derék magyar hazafiak igazán nem tűrhetik. Végül – nem minden humorérzék nélkül – a forrást „házmestervicére” keresztelik át, hogy vizét majd a viceházmesterek is nagy kedvvel fogyaszthassák. Hírül adatik az is, hogy a Botta cég építheti a csalánosi meg az arieli községházát is – így a Toszkánok végképp elveszítik a talján építészeti házipárbajt. Ez idő tájt a művészetek élvezetében az esztétikai szempontoknál sokkal nagyobb súllyal esik latba az etika; az erkölcstelenség csimborasszója pedig entellektüel körökben vitán felül a bolsevizmus, ahol tudvalevőleg asszonyközösség van. Hogy az Antikrisztus Muszkahon felől támad, azt már az első revolúciós kísérletet követően, minden kétséget kizáróan tudja mindenki a Rimamurány birodalmában. A bolsevik realitással mégis akkor találkozunk szemtől szembe először, mikor Kanbéla és válogatott gárdája megkapja ajándékba a hatalmat a veres gróftól, a nyúlászú Karolingtól: a kommün valósága hamar kijózanítja őket. Eleinte még azt mondják az emberek: a bolsevikok legalább szembeszállnak a betörő kisantanttal, a csehekkal meg az oláhokkal – az embertelen vezetési módszereiket azonban már uniformisba beöltözve, a csatatéren tapasztalják meg. Különösen rossz a híre egy bizonyos Lukániusznak, aki állítólag filozófusnak meg esztétának tanult Berlinben és Heidelbergában, s a világháborút katonai levélcenzorként vészelte át. (Gyakorlat teszi a mestert, jegyzi meg a rosszmájú úzvári szerkesztő.) Lukániusz apja korántsem szociálforradalmár, hanem bankigazgató, a porlódi újnemesek közül való, abból az időből, mikor nyoma sincs még sem „porlódi gondolatnak”, sem vitéz Sóbányainak – a fiú viszont már bolsevik népbiztos, sőt a Vereshadsereg komisszára: igencsak gyors a korabeli értelmiség útja az osztályhatalomig. Amikor Silbaknál, a vasúti töltés meg a Tisza gátja között, május elsején, a munkásmozgalom nagy nemzetközi ünnepén megtizedelteti saját katonáit, mert azok szerinte gyáván megfutottak az oláhok elől, szárnyra kap a hír, hogy a hét világváradai főbelőtt mellett a nyolcadik, névtelenül elkapart áldozat úzvári illetőségű. Ez a mendemonda ugyan soha nem bizonyosodik be, ám amikor – már vitéz Sóbányai kormányzósága alatt – a huszonnégy éves autószerelőből lett hadosztályparancsnokot nyolc évre ítélik, Úzváron vezércikkben tesz fel a kérdést: Lukániusz miért időzhet ehelyett a bécsi kávéházakban? Később meg Moszkvában és a festői Taskentben, tehetnéd hozzá – noha nem jószántából. Úgy mesélik, hogy miközben a tizedelés folyik, Lukániusz, az Etika és taktika eminens szerzője a vasúti kocsi platóján ülve hátat fordít a nyomorúságosan pitiáner megtorlásnak, s e véres mai kocsmá helyett inkább komótosan készülő, átfogó esztétikai szintézisének a kertművészetre vonatkozó jegyzeteit rendezgeti. E pillanatban ő Ezékiel, az

átváltozás és a halál angyala. Ekkorra már sikerrel alárendeli az etikát a taktikának, töretlenül hisz a veresterror mindent megtisztító erejében: a gyilkolást maga a világtörténelem parancsolja neki. Az emberirtásban pedig nincs könyörület: a komisszár akár a tábori szakácsokat is habozás nélkül kivégezteti, ha azt gyanítja, hogy lopni találnak a fejadagokból. Ez kétségkívül markáns program – nem csoda, ha egy másik bolsevizmusban Imre mártírt a programnélkülisége miatt kárhóztatja, hogy aztán a szokott következetességgel felcsapjon népművelési miniszternek a megbírált kamerád kormányában. Amikor egy novemberi hajnalon a muszka tankok ismét bevonulnak Világváradra, Lukániusz éppúgy a jugó nagykövetségre menekül, mint volt főnöke. Őt is deportálják Oláhországba, de még véletlenül sem lesz mártír: hiába, tudni kell a túlélés naprakész etikáját és esztétikáját. Egyébként is, még feladata van az életben és a mozgalomban: no nem holmi kertművelés, mint Kandid példázatában, hanem a legendás Lukániusz-iskola és -óvoda megalapozása, ahol átadhatja majd a világtörténelem parancsára végrehajtott tizedelés etikáját és esztétikáját az új, erre fogékony élcsapatoknak. Ám a trianoni sokkból ocsúdva minderről még sejtelve sem lehet az úzvári publikumnak. A helyi irredenta, nemzeti érzelmű újság például arról cikkezik: a hazafias érzés milyen szép példáját mutatja meg a harangodi községi bírót. Egy úriasan öltözött férfi jelenik meg nála, s azzal kezdi, hogy négyszemközt szeretne beszélni vele. Mikor egyedül maradnak, egy írást húz elő a zsebéből, s mézes-mázos szavakkal elkezd magyarázni, hogy a harangodiak az ismert lócsempészési ügyek miatt annyi zaklatásnak vannak kitéve, hogy nem érdemes Csonkamagyarországhoz tartozniuk. Azzal kapacitálja hát a bírót, hogy írja alá a magával hozott cseh iratot, s üsse rá a község pecsétjét. A bírót előbb még szelíden ellenveti, hogy egy árva szót nem tud csehül, sőt az egész faluban egyetlen ember sincs, aki tudna – végül aztán elveszíti a türelmét, s azt mondja: van öneki is ilyen írása, csak hogy az magyar. Erre az ágens azt feleli: szeretné látni azt az írást, s ha megegyezik az övével, az is elég lesz hozzá, hogy a csehek pár nap alatt megszállják Harangodot és a hozzá tartozó másik falut. Erre a bírót bemegy a szobába, kihozza a töltött vadászfegyverét, és ráfogja az ügynökre. Ez az én magyar írásom, kiált fel, s átadja a jeles férfiút a csendőrhatalóságnak, hogy a hűvösön tűnődjön majd el a csalafinta határrevízióról. Ez is bizonyítja, hogy nemcsak az országhatár van itt hipp-hopp a kertek alatt, de a kisantant ármány is. Ha ezeket a fejleményeket Lukániusz sejtí Silbakon, bizonyára kitér rá nagy kertművészeti szintézisében.

*Részlet az *Angyaldekameron* című készülő regényből

Aranyi
Sándor:
*Jelen a
múltból*
(Kappadokia)

Hétfári Andrea

Tus

Imádkozom, ez egyszer jó legyen
a zuhanyrózsa fröcskölése hozzám,
végezze el, mit máshogy nem lehet,
mit elmúlt évek hordaléka szórt rám,

és még tetézte kávéházi füst,
aztán az utcán lengő szén-monoxid,
hogy két karod a nehéz ózüst
burkolatával hálójába vont itt –

mert hozzám nőtt, mint kígyózó lián,
és nem mosta le víz, se bioszappan,
se tértisztító szép gregorián,
ha néha fáj is, végig egy darabban
két test kigöngyölt meleg nyomait
a fűbe hajtva, mondd, ki hagyja itt –

Naptár szerint

leszállt a lepke rá az aszfalt útra
ha tudta akkor, ez lehet a jel
miért kerülted magadban az órát
miért hibázta éppen akkor el

sosem tudod, hogy honnan jön elő
melyik fiókban bújik meg az új
kabát, cipő, amit becsomagolsz,
s hogy érdemes-e időt nyerni, nyúlj

egy sorral mindig magasabbik polcra
– éber tudat és szabad akarat –
számolj magadban, hatra, hétre, nyolcra
tudni fogod, mi hozhat új nyarat
lazítsd az izmot, várd a jó szelet
stresszmentesebb – ha karma – így lehet

Földrengés Kobében

Egyszer rémítő álmot láttam. Nemcsak tartalma volt ijesztő, hanem a képek szokásosnál is plasztikusabb jelenülése és az, hogy felébredvén hiánytalanul visszaemlékeztem az álom teljes folyamára. Olyan nyugtalanító, erős hatást gyakorolt rám, hogy szokásomtól eltérően, felkászálódtam csupán azért, hogy íróasztalomnál papírra vessem a látomást. Talán sosem tettem eddig ilyet.

Régvolt japán szerelmemmel, K-val úton voltunk Európában. Épp egy tornaterembe vetődtünk, ahol kosárlabdáztak. Hangosan pattogott a narancssárga labda a zöld padlón. Lendületes mérkőzés folyt odalent. "Lent", mert magam nem a közönség soraiban ültem: a mérkőzést a mennyezet magasságából, felülről szemléltem. Repkedtem ugyanis odafent. Álmomban szeretek repülni, de csak ritkán sikerül felemelkedni. Olyankor viszont egészen könnyű. Akár a járás, vagy biciklizés. Az ember ráérez a pillanatra és a módra, és egyszerűen elrugaszkodik. Ilyenkor játszi könnyedséggel felemelkedik, erőfeszítésre semmi szükség. Laza karcsapásokkal szeli a levegőt, mintha úszna, a víznél kisebb ellenállású közegben. Volt, hogy sasként repültem, és annyira valóságként éreztem szárnytollaimon a szelek süvítését, ahogyan csak olyan érezheti, aki igazán repült már és tollazata volt. Ezennel emberformámban szállodtam a tornateremben és láthatatlan voltam, akár Gűgész, csak K. látott, aki a hosszú, sárga tornatermi padon ült a többiekkel. Gyakran felnézett rám, én pedig boldogan mosolyogtam, integettem felé. Aztán egy szállodában voltunk. Sejttem, hogy Egerben, a Parkszállóban. Az ötös szoba lehetett, gondolom, mert mélyen emlékezetembe égett a szoba balkonjának kőmintázata álmokon túl is. Mintha láttam volna a tágas kert vadgesztenyefáit is. Az erkélyen álltunk K-val, akit nem hagyott nyugodni a repülés kérdése. Ott, a tornateremben, amikor repkedtél, hogyan csináltad? – kérdezte.

Semmi az egész – feleltem, nem hengeve, hanem úgy, mint akinek valóban semmiség az egész.

Igen, de – firtatta, hogyan tudsz felemelkedni?

Amikor a lelked kész, hogy felszálljon, a tested egyszerűen követi. – feleltem.

Ennyire könnyű?

Ennyire.

Ekkor felmászott a balusztrádós kőkorlátra, én meg bénultan bámultam. Csak néztem, tenni semmit nem tudtam. Nem mászott sem gyorsan, sem lassan, nem voltam sem távol sem eléggé közel, hogy megakadályozzam: már fent is állt a korláton és elrugaszkodott. Soha nem felejttem el, ahogyan földet ért. Kétszer. Tompán puffant az aszfalton, és teste mintha gumi lenne, ismét megemelkedett félméternyit, hogy végleg lehuppanjon, és holtan elterüljön a földön. Még a híg porfelhőt is láttam, amit felvert. Ebben a pillanatban lelke, ami hajszálra hasonlósága volt testének, kilépett porhüvelyéből – együtt látszottak, mint ikertestvérek, és elkezdett felemelkedni. Elborzadva, dermedten álltam a balkonon, a korlátnál. A lány lelke lágyan elém libbent s úgy lebegett az ajkán azzal a finom, szomorkás mosollyal. Ennyire könnyű? – kérdezte, majd végleg eltűnt a távoli kékségben.

Aznap délelőtt számos intézendőm akadt és ide-oda járkáltam dolgaim után a városban. Félhivatalos ebédre a japán követség egyik hölgy munkatársával volt megbeszélésem. Kicsit késett, és azzal mentette magát, hogy valójában a mostani ebédet szerette volna lemondani, mert Kobében óriási földrengés volt, a város szó szerint elszakadt a külvilágtól és a nővére is elérhetetlenné vált. Láthatóan nem tudott szabadulni az esemény gondolatától. Az én tudatomig nehezen jutott el a hír. Magam, aki négy évet töltöttem Kobében alig tudtam elképzelni, hogy a rengés jelentékeny lehetett. Szemben az ország keleti, Kantó felével, nyugaton Kanszaiban ritka a földmozgás. Míg Tokióban valamennyi látogatásom során megtapasztaltam milyen, amikor a talaj elveszti mozdulatlanságát, Kobében évek alatt egyszer sem

észleltem rengést. Az is felmerült bennem, hogy valamiért túloz a hölgy. Megebédeltünk és a Moszkva téren elbúcsúztunk egymástól. A Metró sarkánál a rikkancs kurjongatta: „mega földrengés Japánban!”. Vettem egy újságot. Főoldalon hoztak képeket romba dőlt, lángoló városrészekről. „Ez most valóban komoly” – állapítottam meg, de valahogy megtorpantak itt gondolataim. Hazaértem. Tettem-vettem majd leültem íróasztalomhoz. Épp előttem hevert éjszakai álmom jegyzete. Jeges döbbenet áradt el bennem, ereimben hömpölygő, hideg rettenet. Sikolyként szakadt fel belőlem: „Meghalt K.!” Egyedül voltam a lakásban. Elveszítettnek éreztem magamat régi szerelmem vélhető halálhíre miatt.

Porig sújtva kotortam elő a táskát, amiben a múlt relikviáit őrzöm, megkeresni azokat a leveleket, amelyeket K. aztán írt, hogy végleg elváltunk egymástól. Ezeket a leveleket olvasatlanul eltettem, mert féltem feltételezett bántó élüktől. Évekig heverték felbontatlanul, de nem elfeledten, úgy az emlékekkel teli táskában, mint elmémben. K. macskakaparás szerű apró írásjegyeit nem volt nehéz elolvasni. Segítendő a megértést még furiganákat¹ is körmölt a bonyolultabb karakterekhez. Életem legszebb búcsúlevelét tartottam kezemben:

„Emlékszem a boldog izgalomra, amit akkor éreztem, amikor először aludtam veled. A mérhetetlen örömtől, amit megéltem, nem jött álom a szememre, így órákon át arcodat néztem, amelyen álmodban mély szomorúság tükröződött. Akkor értettem meg, életem értelmét, hogy ezt a bánatot lassan teljesen letöröljem arcodról. Ám a sors nem engedte most. Várom következő születésünket, amikor ismét találkozunk, és a boldogtalanság nyomait végleg száműzhetem arcodról.
Szeretettel,
K.”

Szavak illata

A réges-rég együtt fogyasztott ételek íze gyakran kísérti a borzongó emlékezetet. Nagymama nem volt sem konyhai, sem cukrász géniusz, mondanám szakácsként erős közepes volt, ám ez az átlagát jelenti, amelyből kiemelkedtek a különleges produkciónok. Rokoni és baráti körben – s tartoztak ide Gundel látogató előkelőségek vagy olyanok, akikre rendszeren szakács házinéni főzött – eseménynek számított, ha meghívást kaptak vasárnapi húslevesre, a Diószegi Sámuel utcai szoba-konyhába. Ilyenkor a vendégeknek a szobában tálalt Nagymama, aki általában – Nagypapával együtt a konyhaasztalnál evett. Ez hosszúkás négy lábú fehérre mázolt faasztal volt, az alján egy lappal, amin mindig ilyen-olyan edényeket, olykor még cefrét is tároltak, amiből aztán nagy titokban főzték Nagypapám pálinkáját. Az öreg szeretett egy kupicával ébredni, s a reggelinél tett teájába is a gyengébb eresztésből.

A húsleves gyakrabban főtt tyúkból, mint marhából, ám ha éppen hozzá lehetett jutni, azaz ki lehetett kunyerálni a hentes úrtól, akkor került bele marhavelős csont. Ezt nagyon szerettem. Rítus volt, ahogyan Nagymama, akár a hímes tojást kiszedte a csontot vagy csontokat a fazékból és átadta Nagypapának, hogy ütné belőle ki a velőt. Minden szem varakozva tapadt a látványra: vajon mennyi velő maradt a csontban, nem főtt-e szét a levesben? Emlékszem, hogy az elfővést megelőzendő a gondos szakács cérnából hálót hevenyészett, amivel a csont vágott végét beburkolta. Majd rákerült a velő az illatos, puha fehérkenyérre, alaposan megsóztatott, pici darált borssal pettyeztetett, és lehetett tobzódni zamatában. El is tettem ezzel, s az étkezést csak fanyalogni, kényszeredetten folytattam. Részben a „prémium-sör” motivált, mert szüleim hat éves koromtól megengedték, hogy apró borospohárnyi sört igyak vasárnapi ebéd után, de csak abban az esetben, ha „rendszeren” ettem. Működött szeretvén a sört, különösen a habját, igyekeztem a jó evő látszatát kelteni. A mindenki által rajongott húsleves bennem viszolygást keltett, csak a fokhagymát és borsszemeket szerettem kicsemegézni. És így voltam sokáig,

¹ furigana: (jap.) a kandzsi (kínai karakter) mellé írott olvasási magyarázat egyszerűsített „kana” írásjegyekkel.

elmúltam harminc, amikor kedvelni kezdtem leveseink királynőjét, de akkor is kizárólag Nagymamáét, mert be kellett lássam, hogy az övéhez hasonló egyebekben nála rátermettebb szakácsok sem tudtak varázsolni.

Ám nemcsak a királyi húslevesnek maradt meg bennem az emlékezete, hanem számos szónak, mondásnak is, amelyeket Nagymama velem történő érintkezései során használt. „Reszel az ördög” szokta mondani, amikor kitartóan követeltem valamit, amit pedagógiai vagy egyéb okból nem óhajtott rendelkezésemre bocsátani. Micsoda pompás kép! Látom az ördögöt hosszú farkával, szarvaival, amint kitartóan reszel egy vasdarabot, amit előzőleg satuba szorított. A „szerencsétlen flótásnak” – Nagypapa szava járása – ki kell tartania, mert a vas kemény, a reszelő pedig gyöngye. Aztán mégis kaptam egy falatkát ebéd előtt a süteményből, mondván „*el ne menjen a péterkéd*”. A szavaknak, szólásoknak különleges illatuk, aromájuk és hőmérsékletük van. „*Nevetsz, mint a fakutya*”- mondta Nagypapa hangjában rosszállással, amikor tovább heherésztem valamin, amint ő helyénvalónak tartotta. Az Őreg gyakran nem keresztneveimen szólított, ami akkoriban egyébként is bizonytalan volt, – hol Gábor, hol András voltam –, hanem „*Mocogánynak*”. Mennyi kedvesség, izgó-mozgó langymeleg illatozik ebből a kedves szóból! Előnt az érzés, hogy a múlt kincseskamrájában mennyire elbújnak a történetek, a szavak, mozdulatok. Gyöngyhalászként kell alámerülni az ember, ha valamit ki akar emelni az emlékezet szigetére. Feledhetetlen volt Brigitta Nagymama vadas marhája is, nem adatott, hogy vadhúsból kreálja, de állíthatom, felvette a versenyt azokkal a szarvas combból készületekkel, amelyeket aztán áfonyalekvárral bolondítanak tovább.

Amikor Nagymama meghalt elhatároztam, hogy a szűk körben tartott torra húslevest főzök. Hatalmas mennyiség került a nagyfazékba húsból és zöldségekből, mindenből jutott, mi szem-szájnak ingere, talán akadt is, akinek ízlett, de éreztem, hogy mindenben az út elején járok, mert a leves meg sem közelítette az asszonyét, akinek az emlékezetét idézni igyekeztem vele.

Mednyánszky László: *Hadifoglyok*

Gelencsér Milán

Demokrácia CZRT.

A föld, mi egykor büszke templomot
tudott magán kihányta legnagyobb
szobrának romjait. Forró homok
ölelte torzó, és a ráfagyott
vonások: egy le nem gyűrt félisten
márványba rágott maradék-fele.
Az alkotó kéz, mit parancs hat át
vezetve csüng; hogyan s mit őrizzen
meg a legőszintébben, hogy vele
megszépítse Róma istenarcát.

Borult tarkója napszívott váz;
a ritka szellőn görcsösen pihen.
Mocorgó lepkebábok Aeneas
tapintható titángerincében.
Az önmagukba forduló szemek
ívén odaégett szoborcsoport
kivert fogú, alantas csőcselék,
s Justitia emlője megremeg,
mit egy nyelvnyújtáson túlra pakolt,
hogy épp ne érezzék ígétét.

Feszülnek a megkönnyezett ajkak
(félbetörve, mint az érmén, ott van)
miktől bíbor fűgék hasadtak
hétrét keresztéken Pergamonban.
Az ég felé fordítja megfáradt
tekintetét és nem találkozik
máséval. Soha többé nem is fog.
Mesélni egy maroknyi megszáradt,
festékfoltos nyelv tud talán, hogy itt
egyszer ősi császár élt s alkotott...

Asztalbontás

neutronbombákkal pucoltuk ki a mennyet
majd nagy svunggal felkapkodtuk a gazdátlan harsonákat
de nem tetszett a nóta amit fújtunk
vagy nem akartuk hogy tetsszen
valaki tenyerében tartotta isten
két szomorú ozymandias-szemét
és visszadirigálta rozmaringbordáiába a tartást
valaki összegyúrte az imák énoki fülzsídját
laffogó szíve köré borostyánnak
valaki meglátta a felhőkre pirult búsképű sziluettet
és kótyagosan az ateizmus brooklynkályhája
tövéhez kuporodott hogy győztem
megint valaki odalent bohuš galambjait vélte látni
eret vágott magán olyasmiért amiért érdemes
és visszahullott oda ahonnan jött
megszeppent remeték kivonultunk a nagyvilágba
de nem maradt angyal aki visszavezetne minket
és ez bizony sokat levon megváltódási esélyeinkből

Markó Béla

Ennyi

*Albrecht Dürer: Ecce homo,
1512, rézmetszet, 117 x 75 cm,
Art Museum, Princeton*

Míg él, a lelke elmosódott lábnyom,
de holtan sokkal veszedelmesebb,
a rothadásból még minden lehet,
ki tudja, hogy mit táplál majd a nyáron,

s mi múlandó vajon, és mi örök,
mert jobb a prédikáló bizonyosság,
egy gyöngye Isten udvari bolondját
elnézni így, mint hogyha megszökött

és tényleg mennybe ment, megnyugtatóbb
lenne, ha szem előtt maradna végig,
s láthatnák, hogy ugyanolyanra érik,

mint más, hiszen a közülük valót
úgyis kiismerik, de ismeretlen,
mi véget ért a Gecsemáné kertben.

Csak testek

*Rubens: A töviskorona, 1612 előtt,
olaj, fatábla, 125,7 x 96,5 cm,
Ermitázs, Szentpétervár*

Persze hogy én ítéltem őket el,
s nem ők teszik vállamra a keresztet,
de köztük van, aki majd fölemel,
és az is, aki a lelketlen testet

magához öleli egy pillanatra,
mert most lettem csak élő Istene
még Pilátusnak is, aki tagadja
nyilván, hogy már a lélek nincs velem,

csak testek járnak-kelnek körülöttem,
a lelkük én vagyok, és egyszülöttem
mostantól mindahány, mert engemet

feszítenek meg, már-már delegálnak,
hogy értelmet adjak a keresztfának:
előre küldenek maguk helyett.

Stáció

A lándzsa úgy döfött az oldalába,
mint réműlt bolygóba egy ragyogó
fénycsóva, hirtelen minden folyó
kitért medréből, szétszakadt a mája

vagy felrobbant a szíve, tengerek
csaptak az égig, mind magukba mosták
a napküllőket, mint véres borostát,
a szegtől már elébb kettérepedt

az egyik csont, a használt levegőt
kiprészelt s meggyűrte a tüdőt
a roskadt test, és darabokra törte

a bordákat is, most már önmaga
csupán, s még azelőtt nyers földszaga
van mindennek, hogy letennék a földre.

Pomogáts Béla

A becehegyi szőlősgazda

Takáts Gyula portréja

A magyar múlt és a magyar kultúra „térképén” vannak, mondhatni, mitikus emberi-történelmi státusok. Nem szerepek, hanem a közvélekedés és a hagyomány által megszentelt emberi és művészi életstratégiák és sorsok, amelyek részei annak a nemzeti mitológiának, amelyet különben minden nemzet féltő gonddal őriz és gondoz. Nem csak a mindenki által igen magasra értékelt eszmék és történelmi ereklyék tartoznak közéjük, mint amilyen számunkra, magyarok számára a nemzeti függetlenség, a személyes szabadság ideálja vagy a piros-fehér-zöld lobogó, a nemzeti címer és a Szent Korona, hanem köznapi fogalmak és foglalatosságok is, például a mi nemzeti panteonunkban a költészet és a bor, ez a kettő ugyancsak ott van nemzeti panteonunk hagyományos értékei és relikviái között. Ennek a két, mondhatnám, „nagyon magyar” (igaz, más nemzetek gondolatvilágában is igen fontos helyet betöltő) értéknek volt igen jeles képviselője az a költő és szőlősgazda, akire most itt Győrökön, a Balaton végtelen perspektívájával szembesülve (vagy csak erre gondolva) emlékezünk. Természetesen Takáts Gyulára: a Balaton és Somogyország költőjére és a neves becehegyi szőlősgazdára gondolok.

Hogy egy költő eleve vonzalmat érez a szép tárgyak, tájak, festmények és asszonyok iránt, az nem lehet meglepő, hiszen a költészet mindig küldetésének tudta azt, hogy a „szépség” élményével gazdagítsa, akár nevelje az emberi szíveket. Takáts Gyula mindig a „szépség” költője volt, aki kivételes érzékenységgel figyelt ennek a „szépségnek” a megnyilvánulásaira. Azokra az ünnepi élményekre, amelyek az emberi szívet felül tudják emelni a sivár köznapokon, és megújuló szellemi erőforrásokat nyitnak meg. Mindig észrevette a világban érvényesülő harmóniát, köszöntötte, megünnepelte, és ha úgy hozta a sors, megsiratta. Életművének ez a harmónia volt az egyik fontos ihletője és rendező elve – a

mögöttünk lévő zavaros évszázadban ennek a harmóniának a jótékony hatalma mellett érvelt, ezt a jótékony hatalmat mutatta meg a teremtés dolgaiban. Mintha Isten szándékait tolmácsolta volna a „szépség” költői ünnepeiben.

Takáts Gyula ennek a „szépségnek”: a való világ tárgyain, a természetben és a kulturális hagyományokon lelkesült örömmel a költője: birtokosa, őrzője, gazdagítója volt. Mint ilyen, ritka emberi és költői jelenség egy olyan világban és kultúrában, amely természetesen nagyon is indokoltan, inkább a csalódásokról, a megpróbáltatásokról ad számot, és nem a lélek ünnepi pillanatairól. Igaz, Takáts Gyula költészetében is megjelentek azok a tapasztalatok, amelyeket az egyetemes emberi sorsot vagy a magyarság sorsát figyelve és átélve kellett szereznie. Verseinek van egy tragikus tartománya is, ez rendre reflektált mindazokra a tapasztalatokra, amelyekkel nemzedékének és nemzetének meg kellett küzdenie. Ezekkel a tapasztalatokkal állította szembe, mint a biztos szellemi önvédelem eszközeit, a köznapiok világának: a dunántúli tájnak, hagyománynak és kultúrájának, és természetesen a bor kultúrájának a mélyen átélt élményeit.

Alakja mára a klasszikusok közé emelkedett, ott látjuk őt azon a magaslaton, ahol a két Kisfaludy, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, Babits Mihály, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Csorba Győző, Nagy László, Fodor András és a magyar költészet többi dunántúli klasszikusa található. Most mégsem a klasszikus költőről szeretnék szólni, inkább arról az emberről, aki atyai barátunk volt, akinek becehegyi asztalánál oly sok régi történet hangzott el (természetesen a boros poharak emelgetése közben), akinek mindig szívügye volt a Dunántúl magyar szellemi, irodalmi élete. Takáts Gyula a maga költői, írói munkássága mellett számos kulturális és irodalmi intézmény, így a Berzsenyi Társaság és a *Somogy* című folyóirat

szellemi irányítása és ösztönzése által is beírta nevét a magyar művelődés és természetesen a dunántúli kultúra történetébe.

A Dunántúl költőjéből szinte amolyan „kulturális idol” lett a múltó évtizedek során: miközben sokan mások – a divat vagy éppen a politikai helyezkedés következtében – nem is egy alkalommal átformálták személyiségüket, ő maradt, aki volt, úgyszólván az „állandóság” intézménye- és jelképeként. Annak idején Jékely Zoltán a Fészek Klub közönsége előtt, a költő hatvanötödik születésnapján, valóságos „emberföldrajzi fantasztikumnak” nevezte Takáts Gyulát, egyszerűen azért, mert ebben a viharos huszadik században és viharos Közép-Európában valami olyant képviselt életével, egyéniségével, ami maga is „fantasztikum”: az állandóságot, amit már az is mutat, hogy ugyanabban a kaposvári házban töltötte egész éltét, ahová kisgyerekként került. Igen, az állandóság szervesen hozzátartozott Takáts Gyula egyéniségéhez, sőt valósággal mitikus figurává tette őt, minthogy jelenkorunkban, midőn minden recseg-ropog, bomlik-omladozik, az állandóságot birtokolni és képviselni maga olyan vállalkozás és teljesítmény, ami szinte mítoszba illik. Ráadásul Takáts Gyulában semmi sem volt a mitikus hősök jellemvonásaiból, például annak a Sziszüphosznak a karakteréből, aki Camus-nél oly „heroikus pesszimizmussal” görgeti maga előtt azt a sziklát, amely az emberi sorssal azonos. Takáts Gyula sohasem akart hérosz lenni és sohasem volt pesszimista, a személyiségében, sorsában és költészetében jelen lévő állandóság elemi természetességgel párosult.

Emberi és emberléptékű állandóság volt az övé, a klasszikusok bölcsességéhez és derűjéhez hasonlatos, volt benne valami tizenkilencedik századi. Ezt dicséretére mondom, nem kevés nosztalgiával, hiszen a zaklatott, frusztrált és neurotikus huszadik században s a magyar történelem e mostani zaklatott, frusztrált és neurotikus évtizedében milyen jó is volna az a klasszikus nyugalom és biztonság, amely, mondjuk, a tizenkilencedik század nagy részében uralkodott.

Takáts Gyulának már egyénisége és megjelenése is ilyen állandóságot és biztonságot sugallt. Emlékszem, hajdanán vele és Jékely Zoltánnal hármásban ültünk be a Széchenyi-hegyen található, régen Golf Klubnak, akkoriban Vörös Csillagnak nevezett szálloda vendéglőjébe, s Jékely a ruhatárnál „alispán úrnak” szólította barátját: ezt

a megszólítást egyetértő s tisztelgő fejbólintással nyugtázta a ruhatáros és a főpincér, hiszen Gyula megjelenésében valóban volt valami a régi megyei urakéból. Tiszteletet parancsolt és bizalmat keltett, mint egy nemes szokás, amely túlélte a huszadik század vad viharait és értékpusztításait.

Ezzel az „alispáni” biztonsággal és állandósággal találkozhattam szinte minden nyáron Takáts Gyula becehegyi házában: aranylő bor és mézízű őszibarack társaságában, a verandán, a balatoni táj széles vásznú panorámája előtt. A szigligeti alkotóházból keltünk útra Gyula látogatására, valamikor még az ősidőkben Nagy László, később Fodor András, Réz Ádám, Bertók László, Csukás István és mások társaságában. Ezeknek a látogatásoknak az emlékét őrzi Takáts Gyula nevezetes vendégekönyve, amely annak idején *Bacchus könyve* címmel nyomtatásban is az olvasók elé került. Becehegy maga is mitikus táj volt számunkra: mintha egy futó pillanatra valami öröklétbe léptünk volna át, évről évre ugyanaz a táj, a bor, a barack, és semmit sem változott Takáts Gyula.

Ez a biztonság és állandóság a természetes otthonosság érzésével párosult, pontosabban a biztonság és állandóság érzéseinek forrása és fenntartója az otthonosság volt. A mögöttünk lévő zaklatott évszázadban igen ritka volt ez az otthonosság, a mi irodalmunkban talán csak olyanok mutattak rá példát, mint Illyés Gyula, Tamási Áron, Weöres Sándor – és Takáts Gyula. Hogyan is mondta Tamási Áron az *Ábel Amerikában* utolsó lapjain? (Nevezetes szavak voltak ezek, nem egyszer idézzük őket.) „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”. Takáts Gyula valóban otthon volt a világban: Kaposváron, Becehegyen, Magyarországon (de Itáliában és Hellaszban is!). Költészete és emberi példája mellett – mindkettővel szoros összefüggésben – szellemi örökségként ezt az otthonosság-érzést, mondhatni: az otthonosság szép emberi és költői mítoszáat hagyta ránk. Gazdag érzemvilágot, amely talán csak a költészet és a borozgatás világában virul ki igazán. Biztos vagyok benne, hogy az otthonosságnak ez a szép érzése hatja most át balatongyöröki találkozásunkat is.

(Az írás Pomogáts Béla Balatonfüreden elhangzott Takáts Gyula-előadásának szerkesztett változata.)

Suhai Pál

Keresetlen sorok
Győri László: *A tisztaság akarása*
című verseskönyvéről
- Levél a szerzőnek

Kedves Laci! Nem tudtam kivárni a nyár végét, s előzetes engedélyed nélkül is(!) elolvastam *A tisztaság akarását* (Napkút K., 2012). De először (nem tudom már, milyen szeszélytől vezéreltetve) hátulról visszafelé. Mint amikor valamely filmen egy már hurkába (hurkájába) töltött disznót (tisztesség ne essék szólván: disznót!) ismét egészé összeraknak. Vagy mint amikor gonoszkodásból egy macskát hátulról simogatnak. Persze ez mégsem szeszély vagy gonoszkodás volt, vagy ha az, a hátoldal borítósövegéé – ezzel kezdtem ugyanis az olvasást. (A Tarján Tamás-i borítósöveggel – mondanivalójából és stílusából következtetek rá –, ámbár lehet, megengedem, hogy Te voltál ebben is a ludas.) S akkor már nem volt megállás, annyi se, hogy előre lapozzak. Muszáj volt olvasni, nem részletekben, hanem egészben, a forrásig evezve. És kíváncsi is voltam a furcsa hatásra. Kíváncsi, jóllehet a kötet nem egy versét már ismertem, a hang, a megoldások szisztémája pedig mindvégig jó ismerősöm volt. Persze a gyakori meglepetésekkel, amelyeket egy-egy váratlan megoldás, néha egyenesen telitalálat okozni tudott. Mindjárt a könyv elején (a végén!) a *Palliatív osztály* címadása. Zavaromban ama végső jelenet intimitása miatt is, amelyre csak félénken tud nézni az ember. S ahogy szaporodtak az utolsó ciklus őszikéi, búcsúzás- és lemondáspróbái, igazat kellett adnom a „borítónak” is: „Feltűnő, milyen sokszor idézi föl gyerek- és ifjúkorát [...] s milyen sokszor tűnődik az elmúláson”. Természetesnek azonban ez utóbbit én nem egyszerűen hetven év megtett útjával, koroddal magyarázom csupán, hanem (túl az idősödő emberre jellemző retrospektív hajlamokon) költészeted jellegével, kivívott, jól kikísérletezett sajátosságával is. A példázatos jelleggel, amelyre komoly hajlamod van. A kép, a piktúra és a

gondolat, a reflexió finom érzékről tanúskodó egyensúlyával. Az egyensúlyt paradox módon éppen a (gyakran múltbeli) kép, jelenet, anekdota, tárgyi elem túlsúlya, részletezése biztosítja, szerencsére túlsúlya. A részletezésé, melynek során az élet, a világ, a természet, a külső-belső tér sokszínűsége a nyelvi megoldások gazdag variációiban valósul meg. Az eszmei rész, a tanulság a „leírás” e folyamatában és folyamatából a szemlélő-átélő valamiféle megvilágosodásaként bontakozik ki, maga is része és részese ennek. Csupán fűszer a levesben, amelyből szemernyi is elég, s amelyet a szakács egyáltalán nem a tanulság kedvéért adagol. Ezt nevezem én finom érzékű egyensúlynak. Ilyesmit látok pl. a *Horizont* című versben is, amely egy részletekbe tört élet hiányainak leltára, végső summája mégis egyfajta hősiesség felmutatása, a „Nem bírt egészre törni, / de minden részlete / heroikus volt, hősi, / töredék élete”. E megállapítás igazságát könyved másik végén (az elején!) *A szándék* című mottó-versben is viszontláthattam, de az előzővel ellentétben itt már szinte a filozófiai általánosítás igényével („minden, ami megmaradt, elmaradt”; „Minden fényképem arra kötelez”; stb.). Ugyanakkor a nyitó-versben is a már ismert és ismertetett megoldás érvényesül: a fiatal költő fogadkozásának, a minden napra egy vers nagyratörő tervének már-már anekdotikus részletezése, majd tanulságának, e terv „esetlegesbe” horgonyzó voltának szentenciózus tömörségű megfogalmazása („Az esetleges villant így vakut”; „A véletlenben, ott keressetek”; „Csak töredék van életút helyett”). S ha ide írnám az egész verset, annak minden porcikájából is csak ez derülne ki. S

megvilágosodásként mintegy a nyilvánvaló tény (az olvasó számára is megvilágosodásként), hogy ezek az ötös és ötödfelés jambusok következetesen és mindvégig rímelnek. A vers minden sora rímes, s mégsem ez az elsődleges benyomásom róla. Sokkal inkább az a költői idegenvezetés tárgya, mint „retorikája”, „művészete”. Annyira transzparens a vers, hogy csak az igazán figyelő látja (látja meg) őket. Pedig neveznek téged, ha nem tudnád, „rímboldnak” is. A „bold” persze nem igaz, de magam is tudom, hogy e téren a legnehezebb, szinte megoldhatatlan feladatok elől se szoktál kitérni. Sőt. S időnként fantasztikus megoldásaid vannak. (De nemcsak egy-egy alkotáson belül: köteteid egészére is a hangzás iránti megkülönböztetett figyelem a jellemző, melynek eredménye az egymástól eltérő versformák szinte karneváli, színes forgataga – egészen a szabadversig.) Ami pedig rímművészetedet illeti, ennek példájaként hadd emeljem ki a kötet első harmadából *Fellbach* című versed magával ragadó rímpárját, a „biciklin”-t és a „csin-csin”-t („A zöldészeshez indulok / agyváltós biciklin / minden délelőtt. Egy sarok, / még egy, szól a csin-csin”). Muszáj volt az egész versszakot ide körmölnöm, hogy e formaművészet természetét érzékeltetni tudjam. Mindenekelőtt, ahogy már írtam is, a transzparens jelleget, eszközeid áttetsző mivoltát. A vers természetes, nyugodt lélegzetvétele a „csin-csin” hangutánzásával szinte el is tünteti a másik rímpárt, az „indulok” – „sarok” konzonanciáját. Nem utolsósorban azért, mert az „agyváltós bicikli” ugyancsak magára vonja a figyelmet. Milyen bicikli ez? Nem sebességváltós véletlenül? Akkor rendben lenne. De így, „agyváltós” mivoltában, egyáltalán nincs. Itt muszáj megállni. Tökéletesebb és pontosabb e metaforikus szóösszetétel egy mégoly részletező műszaki leírásnál. (Annak persze, aki tudja, mit jelent az „agy” egy biciklikerek esetében.) Annál inkább érzem leleményed tökélyét, minél inkább látom, hogy a minimálisra zsugorított felező hatások egyik sorának kényszere szülte e megoldást. Annál inkább csodálom – még ilyen kis helyen is milyen természetes eleganciával fér el. A verseid hangvételére általában is jellemző spontaneitás, természetesség (az emelkedettségnek szinte tüntető hiánya) ez – az elegancia, a

választékosság legudvariasabb neme. Csak semmi feltűnés. És éppen ez az, ami feltűnik verseidben. Itt még az enjambement-nal is oldva a ritmus kényszerét s halványítva a rím (a páros sorok rímeinek) feltűnőségét. Ugyanilyen természetes módon foglalja keretbe a német citátum megismétlése is a verset, ennek éppen első és utolsó versszakában („*Ein Kilogramm Apfel*”, illetve „*Apfel. Ein Kilogramm*”). Mindkét sorvégi idegen szó rímpozícióban – ezekre tessék rímet vagy hívrímet találni. (Nem írom ide megoldásodat – keressen-kereskedjen a kíváncsi!) E „keret” mégsem egyszerű ismétlés. Feltűnő szórendcsere is – mondatgrammatikai eszköz. Látszólag láthatatlan (!), s mégis milyen húzása van. *Hang* című („baglyos”) versed egészét ide kellene e megoldásra példaként idéznem. Félve mondom ilyet, de talán ezzel a verseddel tudok legkevésbé betelni. (Naponta többször is újraolvasom.) De maradva a versmondatok „művészi” (tehát hatásos) kezelésének kérdésénél – megszámoztam, e mindössze négy szakaszos költeményt huszonnégy mondat teszi, ebből a harmadik versszakra (írd és mondd!) kilenc esik. Kilenc súlyos, tömörségében megfellebbezhetetlen s egyúttal fenyegetést, veszélyt érzékeltető kijelentés a személyiség belvilágára ereszkedő „köd”, a nagyfokú bizonytalanság, az élet esetlegességének, a személyiség végső, kifürkészhetetlen titkának a jellemzésére. S mindez a *Kalevala* felező nyolcasainak, gondolat- és mondatpárhuzamainak retardáló, mégis sodró erejű megoldásaival. A variációkban rejlő gazdagság, sokszínűség kibontásával, egyúttal a külső és belső világ egységének, megkülönböztetlenségének érzékeltetésével is. Minderre az utolsó versszak a legjobb példa: „Falusi köd. Elhagyatott. / Éjszaka van. Magam vagyok. / Magam háza, bokra mögül / jön, jön a hang körös-körül. / Meg nem fejthetem kútfőjét, / nem láthatom eredőjét, / két szemének két gyűrűjét, / éjszakája sűrűségét, / nem láthatom, hol van bennem / az az egy, az ismeretlen”. Az ismétlések, a változatok képzésére való hajlam más szinteken is megmutatkozik. Palimpszeszt megoldásaidra gondolok. Petőfi-versre (*Itt van az ősz, itt van újra...*) éppoly szívesen írod a magadét (*Damill*), mint – a magadéra. *Vadaskert* című

versed voltaképpen ugyanannak a témának, a prédaállat tragédiáját „elmaszatoló” szemléletnek a kritikája, a familiáris-eufemisztikus kedélyű megnevezés (a „lőhusi”) fölötti szakadatlan méltatlankodás újabb és újabb versvariánsokban való kibontása. Feltűnő, hogy felfogásodban e gügyögés nem is annyira a pusztulásra érett vén gebének, hanem sokkal inkább a fogságba vetett szuverén lénynek, az oroszlának a megalázása. Mintha nem tudtál volna megállni a kárhoztatásban. (E téma hat verset indukált, persze a rád oly jellemző részletezéssel, mindegyikben a jelenség más és más oldalára mutatva.) E változatok léte mutat műhelygondokra is – a tökéletességre való törekvésben, a kimunkálás során keletkezett variánsok „sorrendiségének” problémájára. A gordiuszi csomót itt egyetlen kardcsapással, Nagy Sándor-i módon (számomra példamutatóan – majd én is követni foglak!), valamennyi (vagy ki tudja, hány) variánsnak a megtartásával, kötetbe emelésével oldottad meg. S jól tetted. Nem mindig kell győztest hirdetni. Ebben az esetben egy egész kis ciklus a „győztes”. Kaján megoldás kétségtelen, de hiszen versvilágodhoz ez, a humor is, hozzátartozik. A mindennapi jelenségek fénybája, az ebben-ezekben való gyönyörködés képessége. Csak egy példát említek, de ezt is „muszáj”. *A fruska* című időszembesítő versre gondolok, melynek poénja talán éppen a csattanó elmaradása – az életkor előrehaladása, úgy látszik, semmit se tud rombolni a női szépség csodálatának képességén („A vele egyidős fiú olyan szépnak látta / azt a régi fruskát, / mint az az öreg, aki ma reggel, hiába, / látni most se lustább”). A retardáló kedvből szerencsére még jut egy versszak a mai szemlélő (és a ma szemlélt) jelenségének bemutatására is (s a női szépség további dicséretére). De micsoda mélymerülésű metaforákkal, jelzőkkel – érdemes megfigyelni: „A villamosmegállóban most is elevenen nézi / miből lesz a szépség, / a nőkön a kirakatot, a nyári, a nyár végi / keblek delelését”. Nyár végi delelés e köteted (e köteted is), Lacikám. Az érett, mindentudó, előre-hátra egyszerre tekinteni tudó, a verseket ezúttal karakteres ciklusokba rendező, a József Attila-i híres szalagút kilátópontjára jutott alkotóé. Ha rokon költőt és költészetet kellene említenem,

hamarjában egy rég elfeledett, sőt: felejtésre ítélt költő nevét, Simon Istvánét mondanám. Persze a különbségek megkülönböztetésével. Neked nem kellett semmiféle engedményt tenned, s nem is tettél soha. Szerencséd is volt – nem kellett hinned semmiféle úgynevezett nagy eszmében. S magaddal sem akartál elhitetni semmi ilyesmit. De az érett ragyogás (érett: ahogy Domokos Mátyás értette pl. Ágh István *A képzelet emléke* című kötetére / *Szembesülés*, Nap K., 2003/) – az érett ragyogás rád-rátok is jellemző. A termés betakarításának lehiggadt öröme, a versbeszéd meglepő nyugalma, meglepetéseiben is nyugodt evidenciája, mondhatnám azt is: kiegyensúlyozottsága, még akkor is, ha maga a termés (néha vagy többnyire) nem éppen édes, a lét keserveinek a tapasztalata. Végezetül talán érdemes lenne mindezt Domokos Mátyás „ezredvégi tűnődéseivel” is alátámasztanom: „Az érettség klasszikus fogalma [...] feltételezi [...], hogy egy költő kiteljesítette versbeszéde elérhető maximumát, amely egyszerre váratlan, új, és ugyanakkor elemien magától értetődő”. Talán nem tűnik szerénytelenségnek, ha most azt állítom, hogy valami hasonlót próbáltam én is köteted néhány találmára kiragadott példájával eldadogni. Ui.: Ha káprázik a szemed, ne menj orvoshoz. A szokásos gondolati ugrásokat ugrabugrálásnak, a szövegszerkesztés obligát folytonossági hiányait-vágásait durva csúsztatásoknak tekintve szándékosan fogalmaztam így. Nincs bekezdés, nincs lépcső, a rámpán folyamatosan tessék haladni. Az akadálymentesítés legalábbis megkezdődött.

A láthatatlan város

(Ladányi István *Eresszai észrevételek* című könyvéről)

„... az ember az a határlény, amelynek nincsenek határai.”

(Georg Simmel)

Ladányi István „eresszai” esszéi egy képzeletbeli, ugyanakkor konkrétan is körülhatárolható vidék feltérképezésére tesznek kísérletet, miközben nem feledkeznek meg a bejárt szövegek időbeli mérlegeléséről sem. Ezért foglal el kitüntetett helyet a könyvben a kötetkezdő *Híd a Drinán*-értekezés, amely az Ivo Andrić regényét reprezentáló, illetve a benne foglalt történeteket összekötő híd-metáforát, mint az időben elfolyó élet értelemadó perspektíváját mutatja fel. Ezzel pedig látensen ki is jelöli azt a szemléleti ívet, ami a szerző saját írásait, valamint azok megszólalásmódjait egyfajta pilléreként kapcsolja egybe, láthatatlanul hidalva át a valóságos összetartozás és önazonosság egyre tátongóbb hiányát.

Mert legyen szó műfordításról (*Szerzőiség, szerzői identitás a műfordításban*), motívum-elemzésről (*Az Adria-motívum változásai Tolnai Ottó költészetében*), vagy portrészertű pályaképről (*Tar Sándor prózájáról*), a szövegek ugyanabból a köztes pozícióból indulnak ki és ugyanazokra a poétikai problémákra irányítják a figyelmet: olyan határhelyzeteket írnak körül, amelyek egzisztenciálisan átléphetetlennek tűnnek, s amelyek esztétikai *hiányvetületei* a fikción kívüli valóságba vezetnek vissza. Krasznahorkai László 1987-ben megjelent Sátántangójának apropóján például a várakozás végtelenített reménye kerül a középpontba, amely egy sajátosan közép-kelet európai létállapotot tükröz. „A hetvenesek az ígéret évei voltak... A nyolcvanas évekre az ígéret kiürült formái maradtak, a remény emléke. Az emberek lefől járkáltak az utcán, kezükben ezekkel az ütött-kopott üres edényekkel, és várták, hogy valaki színültig töltse őket reménnyel... A nyolcvanas években egyébként is folyton vártunk valamire... Amíg egyesek a maguk Hencidától Boncidáig

terjedő nagy hazájáról álmodoztak, mi, vajdasági magyarok, a határok spiritualizálódását vártuk.” (112-115.). Az ún. „elveszett nemzedék”, azon belül is a határon túli – külső/belső emigrációba kényszerülő – magyarság korabeli (és máig tartó) életérzéseit közvetítik Ladányi személyes kitételei, amelyek a kisebbségi kérdéseken túl a mindenkori idegenségérzet és tudathasadásos identitás képzeteit is magukban hordozzák. „Az útiterven már rég nincs sem célba érkezés, sem hazatérés.” – olvashatjuk a Bozsik Péter-recenzió kiábrándult sommázatát.

Mégsem csupán ez a lemondó gesztus lesz az uralkodó a délszláv térség traumáit feldolgozó szövegekben, bár az elemzett irodalmi művek *narratív mintáiként* szolgáló történelmi-társadalmi kontextus erősen rányomja a bélyegét az adott alkotók (Danilo Kiš, Neven Ušomović, David Albahari stb.) írói intenciójára, ezzel együtt hatása alá vonja a Ladányi által többször hivatkozott ecói „*mintaszerzőt*” is, aki jelen esetben nem más, mint az értelmezői „észrevételek” és metaközlések általa képzett alanyiséga. Az ehhez kapcsolódó (stilisztikailag is kimutatható) élményszerű érintettség nem csak oldja a bonyolultabb gondolatmenetű tanulmányok szakszerű nyelvezetét, hanem egy-egy bekezdés erejéig meg is szünteti az írások alapvetően közvetített jellegét. Vagyis az olvasatok nem szorítkoznak az interpretációs tevékenység tudományos kifejtésére, közvetlen kommentárjaikban önelemző gesztusokat is felfedezhetünk (Izd. az *Utószóban* említett *Hid*-beli útinapló idézett „helyzetjelentését”). Persze elsősorban műelemzésekről van szó, amelyek az irodalomtudomány aktuális diskurzusához kapcsolódnak, többek közt az intertextualitás vagy a szerzői identitás tematizálásával, illetve a vonatkozó

nemzetközi és magyar nyelvű szakirodalom felhasználásával. Számomra mégis azok a gondolatfutatok maradtak a legemlékezetesebbek, amelyekben már nemigen választható szét a szövegeket író, valamint a „szövegbe írt” szerző.

Nagyon érdekes, hogy ez a hol háttérbe húzódó, hol pedig előtérbe kerülő (a kiválasztott tárgyhoz nem kizárólag szakmai szempontokból közelítő, úgymond beleérző) alanyi attitűd akkor is kiérezhető a kötet anyagából, amikor a személyes szálak (látszólag) nem szövik át az adott szöveget. Mert még az ún. vendégszövegekről szóló írásban (*Amikor a hóhért akasztják, Egy posztmodern gesztus utóélete*) vagy a fentebb már említett, műfordítással kapcsolatos fejezetben is tetten érhető az a párhuzamos gondolatmenet, amely – ha öntudatlanul is – összekapcsolja a különböző nemzetiségű irodalmak közötti kulturális „csempészetet” az ugyancsak kultúrák közt ingázó nemzetiségi művész/fordító alakjával vagy – tágabban értelmezve a lehetséges analógiákat – az új kulturális keretek közé kerülő emigráns ember (egyszerre nyitott és zárt) létmódjával, amely az ismerős és az idegen közös nevezőjét keresi.

Talán a két tanulmányból álló Tolnai-blokk után mutatkoznak meg a legjobban azok a vándormotívumoknak is nevezhető, visszavisszatérő poétikai fordulatok, amelyeket az elemzett művek és az elemzői működés közös nevezőinek is hívhatunk. Ilyen elidegeníthetetlen elem például a Tolnai verseiben lépten-nyomon megjelenő tenger („azúr”), amely egyszerre lesz a végtelenbe vegyülő költői lélek (képzeltbeli?) szabadságának, illetve a Mediterráneumhoz és a Balkánhoz is kötődő délvidéki otthonosságérzet (szűkülő?) tágasságának szimbóluma. „Tolnai a maga különöségét a magyar irodalomban azzal jelöli meg, hogy neki van tengere, de a »tenger« alatt a déli kontinentális területeket is érti, vagyis a maga különöségét ebből a déli vonatkozásból meríti.” (138.). Egyébként a Domonkos István regényét (*A kitömött madár*) taglaló, kötetzáró szövegben („*Álom, ébrenlét, élet, halál*”) is hangsúlyos szerepet kap a tengerhez való ambivalens viszony analízise. Végel László *Egy makró emlékiratai* című művének térhoétikai vizsgálata kapcsán a szerző szintén közös pontokat (az urbánus közterek identitásképző

szerepe, kirakat-metafora stb.) vél felfedezni az egyes alkotók (Tolnai-Végel-Domonkos) között, ezúttal egy fikatív, végletekig stilizált városképet (Újvidék szinte referenciamentes, kiüresedett képét) véve szemügyre. „A regényzárás is a látás lehetlenné válását hozza szóba a regénytér kioltása kapcsán. A hely elhagyása, a menekülés nem veszi fel a szabadság akár csak lehetséges elnyerésének dimenzióját.” (178.).

Ladányi István találó kötetcíme is egy láthatatlan várost idéz meg, mely a szerző egyik gyerekkori „félrehallásából” (az Újvidéki Rádió Faluműsorában hangzottak el Herceg János *Ereszalji jegyzetek* című felvételei) tűnt fel a *perifériák perifériájának* délibábos horizontján. „Mondhatnám, hogy innen a vágyódásom a fikatív görög város, az antik mediterránium romjaira épült Eressza iránt. Ahonnan a nyugodt, érdek nélküli szemlélődés pozíciójából lehet elmondani kommentárjainkat közös dolgainkról. De Eresszát nem találok.” (203.). Valamiképpen mégiscsak valóságosabb ez a térképen elhelyezhetetlen (vagy éppen bárhol fellelhető), képzeletben létező vidék, mint a térbe vetített emlékezet átmeneti, határokon inneni és túli helyszínei: „... mintha csak olvastam volna őket valamelyik regényben, vagyis azok talán mégis valóságosabbak, azok legalább rendesen meg vannak írva az olvasónak, ezekbe meg nekem kellene beleírni a helyem.” – olvashatjuk a korábbi, címadó forrásszövegben.^{1*}

Nádas Péter mondja egy interjúban a következőket: „*Örkényt olvasni olyan, mint tengervízben fürödni. Most a tengert értsük úgy, hogy valamilyen végtelen meg elérhetetlen, mert mondjuk, ennek az országnak nincsen tengere.*” Valahogy én is így voltam ezekkel az esszéekkel, bár még sosem láttam az adriai végtelenséget. Eressza partjairól is csak egy azúrkék csík látszódnak belőle...

(*zEtna, Újvidék, 2013*)

^{1*} *Eresszai észrevételek, Zágráb–Hajmáskér–Zágráb (via Zenta. Szabadka)*, Híd, 2005. 11. szám 33. oldal

Múzeumok fénytörésben (Múzeumelmélet – A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig)

A Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos műhelyében, Palkó Gábor által összeállított kötet tizenhárom, angol és német nyelvből fordított tanulmánya a múzeum szociokulturális kontextusával és szereplehetőségeivel foglalkozik, igen divergens aspektusokból. A szövegek az elmúlt 25 év terméséből valók, teoretikus hátterük a hermeneutikától a vezetés- és szervezetelméleten át a modern kommunikáció- és médiakutatásokig terjed, bizonyítván, hogy a múzeum mennyire különböző szempontok alapján is vizsgálható terület.

A Magyarországon még gyermekcipőben járó múzeumtudományi diskurzus meghatározó képviselője György Péter esztéta és médiakutató, aki az elmúlt évtizedben több tanulmányt, önálló könyvet írt a múzeummal kapcsolatban (legutóbbi műve e témában: *Múzeum, a tanulóláz – Múzeumelméleti esettanulmányok*, 2013), de kiemelkedő munka Frazon Zsófia etnográfus, a Néprajzi Múzeum munkatársa, *Múzeum és kiállítás – Az újrarajzolás terei* című kötete (2011) is. A nemzetközi szakirodalom egyik összefoglaló munkája, Friedrich Weidacher *Az általános muzeológia kézikönyve*, 2011-ben jelent meg magyarul. A 2012-ben kiadott *Múzeumelmélet* című kötet jelentős darabja e diskurzusnak, a kiválasztott tanulmányok, előadások értelmezési keretének változatossága miatt. Ugyanakkor a szerkesztő előszava a koherenciát biztosító négy metszéspontra is felhívja figyelmünket: első a töredezettség tapasztalata, második a reflexivitás-önreflexivitás, harmadik a múzeumi tárgyak fizikai, anyagi mivolta, negyedik a bemutatás, a kiállítás aspektusa. A múzeum a közzététel szempontjából egy olyan hely, amelyben a múlt jelenvalóvá tehető. A könyvet haszonnal forgathatják bölcsész szakos hallgatók, múzeumi szakemberek és mindazok, akik a muzeológia iránt elméleti elkötelezettséggel érdeklődnek.

A szövegek három nagyobb fejezetre tagolódnak. Az *Idegenség, hálózat, virtuális tér* című részbe a múzeum intézményét társadalom-, művészet- és médiaelméleti összefüggésekbe ágyazó filozófiai esszék kerültek. A második blokk – *Gyűjteményezés, dokumentáció, kommunikáció* – textusai a múzeumi praxis teoretikus összefoglalását adják. A harmadik fejezet – *Történelem, kiállítás, irodalom* – tanulmányai a múzeumok gyűjteményeinek megjelenítésével foglalkoznak, ami leggyakrabban kiállítások formájában történik; a létrehozó és a befogadó oldalára egyaránt koncentrálnak, olyan kommunikatív közeget tételezve, mely többszintű értelmezést tesz lehetővé. Ebben a részben található két, kifejezetten az irodalmi kiállításokat górcső alá vevő szöveg.

A kötet első tanulmánya igazán jó választásnak bizonyult, Peter Sloterdijk német filozófus és médiateoretikus a 20. századi egzisztencialista létérzésbe ágyazottan közelíti meg a múzeum tevékenységét. „Önmaga imitációjaként a világ semmilyen részletben sem különbözik eredeti állapotától, kivéve a jelentést, melynek hirtelen eltűnése ugyanazt a dolgot valami összehasonlíthatatlanul mássá változtatta át. Ugyanaz a dolog a teljes másság állapotában mélységesen idegennek bizonyul.”¹ Ez olyan ambivalens viszonyulásokat generálhat, mint az ismerős idegenként való érzékelése, vagy a hasonlóság felismerése az idegenben; a kultúra befogadásának adekvát stratégiáját az ismerősség érzete és a másság felismerése egyaránt jellemzi. A mérvadó nyugat-európai múzeumok kollekciónjáról nem hallgatja el, hogy „a kulturális hadizsákmány raktárai”.² Megfogalmazza a hegeli és a történeti muzeológia kritikáját, az elsajátítást az asszimilálás révén bekövetkező megsemmisítésként definiálja,

¹ SLOTERDIJK, Peter: *A múzeum – a megütközés iskolája = Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*, szerk. PALKÓ Gábor, Ráció–Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 2012, 18.
² *Uo.*, 21.

vagyis az azonosulást bekebelezésnek fogja fel. A hegeli szintézis megszüntetve megőrzés fogalma pejoratív kategóriává válik. A muzealizáció aktuusa (a múzeumba bekerülő művek, tárgyak, dokumentumok kiválasztása) klasszikus értelemben a panteonizációval, a nemzet nagyjainak a „hősök csarnokába” emelésével rokonítható, ezt a tradíciót bontja meg korunk, a megütközés korának az identitás alapjaira rákérdező, azt megkérdőjelező attitűdje. Sloterdijk kultúrokológiai távlatból a muzeológiát nem a piedesztálra emeléssel, sem a nagy narratívák, nagy szellemek kultuszával állítja párhuzamba, hanem a szemétkészítéssel: „a múzeum a hulladékkezelést felfelé, az emlékezet számára végzi el.”³

Manuel Castells spanyol szociológus és kommunikációkutató *Múzeumok az információs korszakban* című írásában korunk egyik jelentős ellentmondását választja kiinduló téziséül: a technológiai kreativitás, a globális kommunikáció a társadalmak fragmentálódásával és a közös kódok hiányával párosul. Castells szerint a művészet képes arra, hogy az egyik kódot a másikra lefordítsa, hiszen a művészet mindig képes volt hidat verni a különböző szociokulturális háttérrel rendelkező személyek között, ezt a szerepét minden eddiginél intenzívebben kell betöltenie. Kiemeli a posztmodern kultúra felgyorsult és sűrített idejét, mely megtöri a kultúrtörténet időrendjét, ebben a közegben a múzeumok a történeti hagyományok felhalmozói, „az időbeliség raktárai”.⁴ A globális és a lokális ellentétpárját felleli a múzeumok két típusában, a hálózati múzeumok és az identitásmúzeumok között. Úgy véli, az ideális múzeumok olyan oktatási és interaktív intézmények, melyek nem csupán a kulturális örökség raktárai, hanem a kulturális innováció terei és a kísérletezés központjai is.

Wolfgang Ernst német kultúra- és médiakutató tanulmányában a megszüntetve megőrzés fogalma a digitalizálással, a számítógépen megjelenő tárgyi világgal kapcsolódik össze. „Ma a múzeum egyik fő funkciója, hogy kritikai módon utaljon az elektronikus reprodukciók természetére. [...] a múzeum a tárgyi világot hatalmába kerítő

szubsztanciavesztésre reflektáljon”.⁵ A digitális múzeum előnyét abban látja, hogy integrálja a múzeum eddig kettéválasztott egységeit: a raktár belső, elzárt részeit a bemutatásra szánt, kiállított darabokkal. Ez a kettősség fellelhető Léontine Meijer-van Mensch és Peter van Mensch múzeumtörténeti összefoglalásában is, a nyilvánosságának szánt kiállítások, illetve a kutatók és műértők számára fenntartott kutatási gyűjtemény formájában. A nyitott raktár, látványraktár koncepciójának megjelenésével hárompólusú múzeumi modell jön létre, Magyarországon ilyen a szentendrei Skanzen látványraktára. Az UNESCO egyik 1972-ben szervezett kerekasztal-beszélgetésén vezették be az integrált múzeum kifejezést, amely magában foglalja az adott témakörhöz kapcsolódó szaktudományok, a muzeográfiai (múzeumi módszertan/gyakorlat) szakterületek, valamint a múzeumok és a közösség összekapcsolását. Újabb jelenség az intézményi és a magángyűjtők összefogása, a múzeum gondoskodhat e gyűjtők kollekciónak raktározásáról, esetleg restaurálásáról, a múzeumi kurátorok kiállításain bemutatathatják egyes darabjaikat. A gyűjtemények bővítése során már nem a mennyiség növelése az elsődleges cél, hanem a gyűjtemény minőségi szempontok alapján történő fejlesztése.

John Carman kulturális örökséggel és régészettel foglalkozó brit kutató tanulmányában azt elemzi, hogyan válik egy tárgy a múzeumi gyűjtemény részévé. A múzeumi tárgy esetében a használati érték átalakul szimbolikus értéké. Pierre Bourdieu francia szociológus *Megkülönböztetés* című művéből azt az összefüggést emeli ki, amely a francia társadalmi osztályok anyagi-tárgyi környezete, valamint társadalmi és gazdasági helyzetük között fennáll. Ebből a szemszögből a művészet és kultúra élvezete általánosságban a társadalmi pozíció kifejeződésévé válik. Bourdieu szerint a művészet- és a kultúrafogyasztás arra rendeltetett, hogy betöltse a társadalmi különbségek legitimálásának szerepét. E kritikai feltevéshez Carman hozzáfűzi, hogy akik művelt környezetbe születnek, örökölhetnek jó ízlést és műveltséget, de gazdasági tőkét nem feltétlenül. Úgy vélem, hogy az egyéni érdeklődés és tehetség kibontakozását nagyban befolyásolja

³ *Uo.*, 28.

⁴ CASTELLS, Manuel: *Múzeumok az információs korszakban*, i. h. 37.

⁵ ERNST, Wolfgang: *Több tárhely, kevesebb múzeum*, i. h. 78.

az anyagi háttér, és a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése az egyik legnagyobb gátja annak a törekvésnek, hogy az egyéni fogékonyság alapján egyenlő hozzáférést biztosítsunk a kulturális javakhoz. A legmeghatározóbbnak az egyén szociokulturális háttérét tartom, amely az anyagi és a műveltségbeli adottságokat is magában foglalja. Michael Fehr német esztéta *A történelem konstrukciója – a múzeumban* című írásában a modern múzeumot a történeti tudat intézményeként határozza meg, melynek funkciója, hogy kompenzálja a folyamatos innováció okozta otthonosság-vesztést, amely veszélyezteti az individuális és kollektív identitásképzést. A nagyobb, média jellegű kiállítások leginkább a már rendelkezésre álló tudás és értékek reprezentációját és eladását szolgálják, eszközeikkel és meghatározott elrendezésükkel az érzékelési élményt többékevésbé szabványosítják, míg a számára ideális múzeum kiállításai minden irányban szabadon mozoghatunk, a saját tempónkban, nincsenek kijelölt utak, a megtekintési idő individuális.

Az utolsó két tanulmány az irodalmi kiállításokkal foglalkozik, ezen a terepen a szerkesztő otthonosan mozog a Petőfi Irodalmi Múzeum tudományos titkáráként. Christian Metz francia szemiotikus és filmteoretikus a kiállítások befogadását jeltudományi szempontból értelmezi, megállapítja, hogy egy kiállítás megtekintése egy háromdimenziós tér-szöveg olvasásával egyenlő, és erre a szemiotikai struktúrára is érvényes, hogy jelentésalkotás sosem lehetséges egyidejű jelentésvesztés nélkül. Ennek az a következménye, hogy a jelentésalkotás folyamata soha nem zárul le. A kiállítási tárgyak a jelszerű és a valóságos határmezsgyéjén különleges „aurára” tehetnek szert, ami a hétköznapi használat körülményei között észrevétlen marad. A kiállított tárgyat a szemlélő metaforikus és metonimikus összefüggések hálójába helyezi, „összekapcsolja jelenlegi látásmódját azokkal a jelmozgásokkal, amelyek közé a kiállított tárgy be volt ágyazva”.⁶ A kiállított irodalmi szövegek a kultúra átfogó szövegének részét képezik, ily módon kommunikálnak koruk többi szövegtípusával. A kiállítás minden más elbeszélési formánál intenzívebben veheti

⁶ METZ, Christian: *Élvezeteli olvasatok*, i. h. 267.

igénybe a különböző médiumokat történetének előadásához, ezáltal a polifónia különféle szintjeit képes produkálni. „A bennük megszólaltatott hangok sokfélesége révén a kiállítások a polifón regények szerkezetére emlékeztetnek.”⁷ Ez a megközelítés mind az alkotói, mind a befogadói oldalt adekvát módon megragadja, mivel az adott műben rejlő jelentéspotenciálokat és az értelmezők jelentéstudajdonításait egyaránt számításba veszi. Uwe Wirth német irodalomtörténész a múzeumok „metafunkciójával” foglalkozik, amely a kiállító saját történelmi és ideológiai helyzetére reflektál, s ezt a kiállításban is megjeleníti. Az irodalom recepcióesztétikai szempontból alkotás és befogadás lezárhatatlan aktuusa, mint egy állandóan mozgásban lévő „performansz”. Az irodalom tárgyiasultan a szerző tollából származó szöveggént jelenik meg, mely az individuális kézírás egyedi aurájával, kultikus értékkel bír, a kisugárzást összekapcsolva az autenticitással.

Az általam bemutatott tanulmányok mind olyan állításokat fogalmaztak meg, melyek továbbgondolásra és vitára serkentik az olvasót, a múzeumelméletet a kulturális diskurzus centrumába emelik, segítik a szellemtudományok többi ágával való kapcsolatba lépését, a múzeumban folyó sokrétű tevékenység elméleti kereteinek újragondolását, újrafogalmazását, a múzeum öndefiníálását és önreflexióját.

(*Ráció–Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 2012*)

⁷ Uo. 272.

Rekviem egy színészért

(Sándor János *Mindhalálíg színház* című könyvéről)

A magyar színházi életben sohasem volt meglepő, hogy kiváló rendezők, színészek rendre szépíróként is jelentkeznek (érdekes módon, gyakran prózával), sőt maradandót alkotnak, s talán még az sem, ha egy-egy darabhoz, próbafolyamathoz kapcsolódóan, vagy a mesterség mibenlétét boncolva az elmélet terepére is elkalandoztak. Az azonban már ritkaságszámba megy, hogy egy gyakorló művész, alapos kutatásokat folytatva, hiánypótló színháztörténeti szakmunkák szerzőjének mondhatta magát. E tekintetben is meghatározó a jeles kaposvári, békéscsabai, debreceni, kecskeméti, és főként szegedi színházcsináló, a kétszeres Jászai-díjas, Érdemes művész, Sándor János alkotói melletti tudományos életműve, melynek legutóbbi, értékes darabja, *Mindhalálíg színház* címmel, a Bába Kiadó gondozásában látott napvilágot.

A „diktatúrák megpróbáltatását elszenvedett színészek” emlékének ajánlott kötet – rendkívül szimpatikus módon – nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy rehabilitálja a két világháború közötti időszak nagy formátumú színészet-rendezőjét-színigazgatóját, a kommunista évtizedekben meghurcolt és ellehetetlenített, „jobboldalinak” (ami az akkori retorikában a szélsőjobboddalival volt egyenlő) és antiszemitanak bélyegzett, vitéz Bánky Róbertet. Nemcsak hiteles dokumentumokkal, a korabeli színházi-művészeti élet beható ismeretét igazoló szak- és szépirodalmi utalásokkal tűzdelt, és értő módon válogatott, kísérő képanyaggal gazdagon illusztrált pályáiv, de a szintén keresztény-konzervatív értékrendet valló (melynek képviselőit a baloldal mindig is előszeretettel fasisztázta le), a minőségi alkotómunkát ugyancsak életfeladatának tudó, a – mégoly illékony – mű létrehozását az egészt átfogó tekintetén túl részeiben is egyaránt hittel és szívvel segítő utód főhajtása a méltatlanul feledésre

ítélt nagy előd emléke előtt. Úgy is mondhatnánk: igazságszolgáltatás.

Az már a könyv felütésekor (sőt kézbevételekor, hiszen a hátsó borítón is szerepel) sejthető-érezhető, mi volt a konkrét indíték, ami a szerzőt a kézirat elkészítésére és közreadására sarkallta: az a Palásti László újságírótól – aki nyilván jó pontot remélt/kapott mindezért – származó, gyűlölettől fröcsögő cikk 1947-ből, amely a „kutya által sem ismert” „Bánky-Buchstablert” azzal vádolta, hogy „önmaga jobboldali beállítottságát” nemcsak a színészkamarában igyekszik kifejezésre juttatni, de színházát „Új” Magyar Színháznak keresztelte át, oda köztudomásúan jobboldali színészeket gyűjtött (Páger Antal, Vaszary Piri, Pethes Ferenc, Fedák Sári, Juhász József), sőt a „fasiszta intézmény” öltözőinek falára keresztet helyeztetett. Bár a könyv közel egy évtizede, 2004-ben látott napvilágot, érdemes figyelni a mai áthallásokat, s az 1947-es újságcikk fogalomhasználatában nem nehéz a jelenbeli szocialista-liberális kulturális megmondóemberek hasonlóan „elfogulatlan” retorikájára ismerni.

Amint már ebből az írásból is kitetszik: a Bánky később felvett művésznév a nem túl színpadias hangzású Buchstabler helyett. A család eredetileg Badenből származik, innen költözött első feleségével és három gyermekükkel a szintén Róbert nevű, nagypolgár gyáros apa Burgenlandba, majd neje elvesztését követően Kispestre. Miután két fia és leánya is tragikus módon eltávozott, az özvegy férfi újránősült, s Szánthó Etelkával kötött frigyét áldás kísérte, hiszen 1914-re már nyolc tagot számlált a família. Mire a legkisebb gyermek, Etelka megszületett, a legidősebb, Róbert már hat nyelven beszélt, és a jogi mellett színiakadémiai tanulmányokat folytatott (többek közt Bajor Gizi és Péchy Blanka osztálytársaként). Ennek a katonai behívó vetett véget és a fiatalember hamarosan

az orosz fronton találta magát. Az egységéért felelős tisztként gyorsan kitűnt bátorságával és találmányosságával – az ellenség támadását egy alkalommal például sötétben, az állásként szolgáló temető kertben csapott zajjal sikerült megállítania. Nem sokkal ezután azonban hadifogságba esett és Berezkovába került. Itt jelentős részt vállalt a tábori színház megalakításában, melynek egy ideig művészeti vezetője is volt, s maga is sikerrel szerepelt előadásiban (így a Csárdáskirálynőben Bóni grófként). Végül Vlagyivosztokból Rejtő Jenő regényeit megidézve módon sikerült hazajutnia: egy nemzetközi hajó magyar matróza bújtatta el a rakomány mögé, ahol a szovjetek nem találtak rá.

Itthon, a szétdúlt és megcsönkített országban új életet kellett kezdenie (időközben édesapja meghalt, a család vagyona elveszett), ezért beiratkozott Simonyi Béla Beszédművészeti Iskolájába. Itteni vizsgaelőadása és az egykori hadifogolyszínházzal a Városi Színházban is bemutatott, említett operett hozták meg az első dicsérő kritikákat és a várt áttörést is, hiszen az utóbbi előadást megtekintő Bárdos Artúr még 1921-ben a Belvárosi Színházhoz szerződtette. A kiváló rendező és rendkívüli műveltségű színiigazgató azonban hiába harcolt önállósága megtartásáért, 1923-ban az ő teátrumát is bekebelezte a „Vezér”, Beöthy László által vezetett, de az amerikai Ben Blumenthal tulajdonában lévő UNIO (mely ekkor már a Víg-, a Király és a Magyar Színház is magáénak tudta). Buchstabler Róbert, immár Bánky néven, itt a kortárs színművészet legjobbjával dolgozhatott együtt és tanulhatta el tőlük a mesterség csínjait, miközben 1923-tól néhány hónapig a Püskösti Andor irányította Írók Bemutató Színházában kortárs, főként a Nyugathoz kötődő szerzők darabjaiban is játszott. 1925-ben aztán kitört a színházi válság és a tehetséges fiatal művész egyre nehezebben jutott kenyérhez. Előbb a Fodor Oszkár által alapított, utazó Thália Színtársulat tagja lett, majd egy évadra Erdélybe szerződött, ahol keresztény vallásossága mellett magyarságtudata és nemzetéért tenni akaró elkötelezettsége is megerősödött. Közben, 1926 szeptemberében feleségül vette kolléganőjét, a régi színházi családból származó Orbán Violát, s mindketten a pécsi teátrum tagjai lettek. A baranyai

városban érte élete egyik nagy eseménye: 1929-ben Horthy Miklós kormányzó az első világháborúban tanúsított hősiességéért és a Trianon utáni áldozatos művészi munkájáért vitézi címet adományozott neki. A házaspár főszerepek sorát játszotta el, sőt Róbert rendezte is a kor népszerű darabjait, 1931-re azonban a pécsi színház is a csőd szélére került. A család ekkor már négytagú: 1930-ban Róbert, 1931-ben Tamás született meg. A következő évadra Kecskemétre írtak alá, ám ott sem volt jobb a helyzet, így Bánky elhatározta, hogy maga fog színházi vállalkozásba.

A korabeli országjáró társulatok ismert nehézségei (kevés pénz, kevés néző) ellenére vállalta a bizonytalanságot és – a családi kapcsolatokra is támaszkodva – megalapította a Magyar Komédia Kamaraszínházat. A kezdeti problémákon túljutva évente 35-40 alkalommal keltek útra, s egy-egy városban 8-9 napot töltöttek (később kevesebb helyszínen 20-25-öt), váltakozó sikerrel állítva színre a kortárs magyar (Molnár, Herczeg, Zilahy) és európai (Shaw, Strindberg, Ibsen) drámairodalom remekműveit. Fontosnak tartották, hogy az elcsatolt területek magyar közönségét is színházi élményhez juttassák, és – mint ahogy Sándor János a kiváló debreceni költő, Oláh Gábor visszaemlékezése kapcsán megemlíti – hogy ha lehet, helyi kötődésű szerzőket is bemutassanak. Közben Bánky nemcsak „a legjelesebb vidéki színiigazgatók közé verkedte föl magát”, de az Országos Színészegyesület helyébe lépő, Kiss Ferenc vezette Színművészeti és Filmművészeti Kamara is alelnökévé választotta. Utóbbi minőségében dolgozta ki a 20-as évek elején Szegeden igazgató Palágyi Lajos staggione rendszerű szervezetét továbbépítő „cseretársulati rendszert”. Ennek lényege, hogy a vidék színészei két pólusra osztozott: Szeged, Debrecen, Pécs és Kassa önálló társulatai két és fél havonta váltották egymást állomáshelyeiken, vegyes műsorrendű programjukat pedig a nyári idényben Hódmezővásárhelyen, Újpesten, Kispesten és Pesterzsébeten is láthatta a közönség – ez a színészek számára megszüntette a túlterheltséget, a nézők gazdagabb repertoárral találkozhattak és minőségibb előadások születhettek. Az 1939/40-es évadban 40 főre bővített társulatával (melynek tagja lett Turay Ida és Somogyvári Rudolf, illetve

rendezőként Pünkössti Andor is) már e rendszerben kezdte meg a munkát, azonban Szeged újra önálló állandó társulatot akart, így a Tisza-parti város helyett Miskolcot vonta be új játszóhelyként.

1941-ben aztán elvállalta a Magyar Színház vezetését – ennek addigi történetét néhány ügyes vonással vázolja a szerző –, ahol aztán a cikkben szereplő „gyalázatos” tetteket hajtotta végre, sőt még annál is tovább ment: a teátrum nevét „Új Magyar Színházra” változtatta, mások mellett szerződtette Turay Idát, Dayka Margitot, Pethes Ferencet, Páger Antalt és Bilicsi Tivadart, de Fedák Sárival, Csontos Gyulával vagy Fényes Szabolccsal is dolgozott, ifjúsági előadásokat tartott, fiatal szerzők munkáit segítette színpadra, a közönség igényeit pedig nemcsak a kortárs hazai és európai drámairodalom remekei, de szórakoztató zenés darabok bemutatásával is szolgálta. A sikeren felbuzdulva az őt támogató pénzemberrel, Orosz Barnával megpályázták és elnyerték a margitszigeti szabadtéri színpad működtetését-vezetését, ám a szegedi városatyák hívásának engedve inkább a Tisza-parti város színházának igazgatását vállalta, így az 1942/43-as évad kezdetére Bánky – a színházi gyakorlatban rendhagyó módon – már egy minőségi fővárosi, illetve egy vidéki teátrum direktorának mondhatta magát.

Szegeden fő célja a kolozsvári színház színvonalának elérése volt, s ennek érdekében a 44 törzstársulati taggal és a 24 tagú kórusal egyaránt játszottak prózát, operát és operettet, s jellemző az is – ami már önmagában igazolja minőség iránti elkötelezettségét, és cáfolja zsidóellenessége vádját –, hogy prózai főrendezőnek a korábban a Nemzetiben dolgozó, a „faji törvényektől” érintett Both Bélát szerződtette. A minden tekintetben megújult színház szakmailag és a közönség körében (az operaelőadások kivételével) sikeres volt ugyan, ám anyagi nehézségek sújtották és Bánky többszörös leterheltsége (Szegeden még játszott is) az Új Magyar Színház működésének sem tett jót. Mindezek mellett általános meglepetést keltett, mikor a direktor – funkciói megtartásával – 1943 elején még a Tábori Színház vezetését is elvállalta.

Az 1940-ben alakult és addig vitéz Tolnay Andor irányításával működő utazó társulat a frontkatonák szórakoztatására, vagy legalábbis

helyzetük ideiglenes elfeledtetésére volt hivatott. Bánky előde halála után, 1943 tavaszán indult útnak színészeivel, át a szétlőtt, háborúba ájult keleti területeken. Nagyjából 30 tagú, állandóan cserélődő, sokszor kétfelé osztott társulatával (melyben fellépett Kiss Manyi, Fedák Sári, Dayka Margit vagy Vaszary Piri is) vegyes repertoárú műsorukat a legváltozatosabb helyeken adták elő, a kijevei Operaháztól kisvárosi moziépületekig. Végül a szovjetek előretörésével a fronttal együtt előbb Erdélybe és a Délvidékre, majd 1944 tavaszára nyarára Budapest környékére szorultak vissza, s a nyilas hatalomátvételt követően befejezték működésüket.

Míg a Tábori Színházzal a katonáknak játszott, az Új Magyar Színháznál a tehetségtelen nemzetiszocialista, Bubik Árpád próbálta alattomosan kifúrni, sikertelenül, Szegeden, ahol Elemér öccsére bízta az ideiglenes irányítást, a városvezetés csak nagy nehezen hosszabbította meg szerződését (nyilván a vendégszínészek rangos névsora – Karády Katalinnal, Kiss Manyival, Bulla Elmával, Páger Antallal, Sárdy Jánossal – szerepet játszhatott döntésükben) és feleségével is megromlott a kapcsolata. Új bemutatóit és stúdiószínházi kísérleteit ugyancsak gyakran, néha becsületsértő módon támadta a kritika, Bánky azonban mindezek ellenére folytatta munkáját, színpadain helyet biztosítva „a névtelenül is ott lévő Dérynek, az üldözöttekért tenni kész, ízigvérig magyar szívű Tüdös Klárának, a származásuk miatt máshol már fel nem léptetett Both Bélának, Lendvay Andornak, Fricsaynak és társaiknak”.

Akadtak persze szerencsés, sikeres felfedezések is, így a Páger által támogatott fiatal író, Kerecsendi Kiss Márton Az első című darabja, melyet az évad második felére már 225-ször játszott az Új Magyar Színház társulata, s melyet a Bánky-testvérek meg is filmesítettek. Mégpedig a Róbert néhány filmes szereplését követően, 1941-ben létrehozott Iris Filmgyártó és Filmkölcsonzó Kft produkciójaként, mellyel már korábban is jegyezték néhány sikert (a *Lelki klinikát* Jávor Pállal, vagy a *Kétezer pengős férfit* Bulla Elmával, Vaszary Pirivel, Bilicsivel). Az általuk készített, összesen 7 alkotást – a kapcsolódó szövegek, kritikák tükrében – alaposan, szinte szemléletesen

mutatja be a szerző. A filmcsináló munkának végül a főváros ostroma és eleste vetett véget.

Az 1943/44-es évad közepén, az új esztendő elején Orosz Barna, veszteségeire hivatkozva, kiszállt a szegedi színház finanszírozásából. Lépése azért volt érthetetlen, mert a szezonban addig minden a legjobban alakult, úgy a prózai, mint az operabemutatókat, illetve általánosan a teátrum helyzetét és a társulatépítést illetően is. Talán a nézőszám maradt el a várttól, de ez a háborús események előrehaladtával az ország egészében jellemző volt.

Bánky a folytatás mellett döntött, ám tönkrement házasságát már nem tudta megmenteni és a német megszállással szigorodó rendelkezések következtében Both Béla főrendezőtől és Fricsay Ferenc karmestertől is meg kellett válnia. Az évadot még kijátszatta a társulattal, azonban kispesti nyári állomásukról már nem tértek vissza, mivel közben a szovjet csapatok elfoglalták a várost. Az Új Magyar Színházat a személyi veszteségek nem érintették és Fedák Sári sokszoros teltházás „mennybemenetelével” Eisemann-Vaszary *Öfelsége a mama* című zenés darabjában (a színésznő későbbi népbírószági perében itteni állítólagos „náci karlendítése” is vádpontként szerepelt) a teátrum anyagi helyzete is hosszabb időre stabilizálódott. A vidéki színházak kilátástalan sorsa miatti felelősségérzettől vezérelve Bánky Zemplényi Zoltán és Szalay Károly direktorokkal közösen felkereste Mester Miklós államtitkárt, ám az adott körülmények (német megszállás, egyre erősödő nyilasterror) között ő sem tudott segítségükre lenni. Ezt követően még Budapesten a Tábori Színház közreműködésével bemutatták Zitás Bertalan ezredes Toldi Miklósát, majd – miután Orosz Barna innen és minden hazai érdekeltségéből kivonult és külföldre menekítette vagyonát – Tóth Miklós *Utcai ismeretség* című darabját, decemberben azonban a teátrumok bezártak és elkezdődött a város ostroma.

Bánky Róbert életének és pályájának további alakulását a kevés rendelkezésre álló dokumentum felhasználásával és a családtagok emlékezései alapján rekonstruálta Sándor János. Eszerint még a harcok idején tartottak egy nyilvános előadást az Új Magyar Színházban, majd

a Nemzeti társulata vette birtokba az épületet, a Bánky fivérek pedig gyalog Szegedre indultak, ám Kecskeméten letartóztatták őket. Szerencsésen kiszabadultak, de a Tisza-parti városban is becsukták, majd miután testvére előtt felseprették vele a Széchenyi teret, kitoloncolták őket. Budapesten, mint minden színházi embernek, hogy gyakorolhassa hivatását, igazoló bizottság elé kellett állnia. Ennek elnöke, Staud Géza, bűnül rótt fel eredeti nevét, a Tábori Színház vezetését, az Iris „propaganda filmjeit”, a „szélsőjobboldali” színészek (Páger, Juhász József, Pethes Ferenc, Vaszary Piri, Fedák) szerződését, s főként, hogy a Színészkamara alelnökeként hozzájárult zsidó származású művészek elhallgattatásához. Az, hogy a tiltás ellenére foglalkoztatta Bothot és Fricsayt, senkit sem érdekelt, mint ahogy németellenes nézetei és a vidéki színjátszásért végzett munkája sem. A teátrumok vezetésébe az új rendszerhez hű, elvszilárd káderek kerültek, Bánkyt pedig örökre eltiltották.

Testvéreivel előbb egy Kecskemét környéki tanyán húzták meg magukat, majd visszatértek a fővárosba és sógoruk gépgyártó műhelyében kezdtek dolgozni, ahol Róbert babahajtűket is készített. 1946-ban aztán feleségül vette Somlay Artúr Júlia nevű, színésznő leányát, akinek alakját korabeli iratok felhasználásával idézi meg a szerző. Ezekből kiderül, hogy a korábbi direktor még Debrecenben, a Komédia Kamaraszínház egyik vendéjátéka alkalmával ismerte meg későbbi nejét, akit szerződtetett az Új Magyar Színházhoz is. A talpraesett asszonyka rendezte el végül ura szegedi ügyeit, akinek ismételt meghallgatása egykori kollégái vallomásainak köszönhetően elhozta a pályára visszatérés lehetőségét is, ha lett volna olyan színház, ahol alkalmazzák. Rákosiék bírósága 1949-ben aztán az Iris stúdióban forgatott *A harmincadik* című filmért újabb egy év szabadságvesztésre ítélte, amitől csak a rendkívüli amnesztia mentette meg. Még két évig dolgozott sógora műhelyében, majd szinte csodás módon Csepelen lett villanyszerelő segédmunkás. Apósa, Somlay Artúr, miután az ország „bölcs vezérének” írt, a meghurcolt színészek rehabilitációját kérő levele visszhangtalan maradt, rövidesen önkezeléssel vetett véget életének. Az elvtársak –

talán büntudatból – ezt követően szerződést adtak leányának a Művész, majd a Madách Színházban. Férje közben raktáros, sőt az üzemi színjátszó társulat vezetője lett, házasságuk azonban ekkorra már megromlott és szétköltöztek. Júlia nem sokkal élte túl imádott apja elvesztését, 1954-ben egy trolibusz halálra gázolta, Bánkyt pedig egykori öltöztetője, gyárbeli kollégája rábeszélte, hogy munkásként tegye le a színészvizsgát.

Ladomerszky Margit és Bulla Elma előtt – meghatározó körülmények között – természetesen sikerrel szerepelt, így működési engedélyt kapott és Ádám Ottó hívására Szegedre szerződött. Az egykor általa igazgatott színházban fegyelmezetten és odaadással játszotta a legkisebb néma szerepeket, majd a következő évadra Szolnokra igazolt, ahol Róbert fia éppen pályáját kezdte. Az ifjabb Bánky ekkor már nő volt, sőt feleségével, Jókai Annával megszületett első gyermekük, Gábor is. A szerző röviden felvillantja minden családtag sorsának további alakulását: Orbán Viola a Vígszínházba, aztán a Nemzetibe került, számos kiváló filmben szerepelt (*Ének a búzamezőkről, Talpalatnyi föld, Ház a sziklák alatt*), s 1971-ben bekövetkezett haláláig Budapesten élt; az ifjabb Róbert 1956-ban áttért a bábművészetre, melyben – főként az árnyjáték területén – második felesége, Blasek Györgyi támogatásával sikerült igazán kiteljesednie és maradandót alkotnia, egészen 1991-es eltávozásáig; Gábor fia a főiskola elvégzését követően jelenleg is a Pécsi Nemzeti Színház tagja, de a Bóbita Bábszínházban is dolgozik; Nóra leánya óvodapedagógusként intézményt vezet; féltestvérük, Eszter szintén a bábszínészetet választotta; Róbert fivére, Tamás pedig zenei pályára lépett.

A „dinasztiaalapító” tehát nem sok időt töltött együtt fiával a Szigligeti Színházban, annál is inkább, mivel a következő idényre már ő is Győrbe szerződött, ahol ismét találkozott régi barátjával, az időközben ugyancsak rehabilitált Kiss Ferencsel. 1956 októberében mindkettőjüket beválasztották a forradalmi bizottságba, ám mivel a helyi történések idején Pesten tartózkodtak, nem érte őket a leverés után retorzió (a főrendező Földes Gáborral ellentétben, akit koholt vádak alapján felakasztottak). A Kisfaludy Színházban

karakterszerepek sorát játszotta el, sikeresen, hiszen, mint írta: „a nénik, bácsik szépen tapsikálnak a kedvemért”. A Duna-parti városban aztán harmadszor is megnősült, s hat évad után, 1962-ben, nyugdíjasként feleségével, Sipos Nelly színésznővel visszaköltöztek Budapestre. Itt egy Rákóczi úti, egyszobás udvari lakásban töltötte napjait az idős házaspár, ám Bánky nem tudott teljesen elszakadni a szerepléstől, s így temetési szónokként, tiszteletdíjért (szakmabeliek kivételével), elhunytak búcsúztatását vállalta. Az 5000. beszédet követően oklevelet kapott a helyi tanácstól, a 30-as évekbeli Légrády-gyűrű után – a vidéki színészet érdekében kifejtett tevékenységéért – a második kitüntetést életében. Végül, 88 éves korában, 1981. december 9-én ő is az égi társulatba távozott, rendkívül gazdag életet és sajátos értékű életművet hagyva maga után.

Vitéz Bánky Róbert sorsa – láthatjuk –, különösége ellenére tipikus XX. századi művészsors. Azé a művészé, aki munkájában kizárólag a minőség követelményét tartja szem előtt, élethosszig hivatásának élve, mindenkor legjobb tudása, tehetsége szerint szolgálja ki közönségét, aki haláláig hű marad elveihez, világnézetéhez és inkább vállalja a nélkülözést, mint a megalkuvással, a gerinc görbülésével járó kétes megbecsültséget. Nem véletlen, hogy a Hendrik Höfgenek évtizedeiben példájuk, példája a szándékos elrejtés, elfeledtetés lett, Sándor János könyvének nagy tette, hogy az övét életre csiholta, felmutatta. S noha életében nem lehetett, visszaadta egy kiváló ember és nagyszerű művész jó hírét, becsületét – ehhez pedig soha sincs késő.

(*Bába Kiadó, Szeged, 2004*)

Szerkesztőségünk ezúton is szeretettel köszönti a kiváló rendezőt, aki éppen fél évszázada van a pályán, és szerez örömet emlékezetes előadásaival a színházkedvelő közönségnek. További jó egészséget és még hosszú, hosszú évekig töretlen alkotókedvet kívánunk neki, Isten éltesse sokáig Sándor János barátunkat!

Szemes Béla

A szakrális és a profán elemek vonzásában

(A *Csíksomlyói passió* a Hevesi Sándor Színház évadnyitó előadásán)

Az évadnyitó bemutatók tartalmához és műfajához szokatlan előadással kezdte az évadot a Hevesi Sándor Színház társulata, hiszen a „műköltészet” koordinátarendszerében elhelyezhető, a dráma műnemének specifikumaival leírható klasszikus darab helyett, ezúttal színháztörténetileg is kuriózumnak számító, nyelviségében és kivitelezésében a népi színjátszás eszköztárát felvonultató színdarabot láthattunk. Minden bizonnyal a közérthetőségre törekvés, a benne könnyen felismerhető aktuálisan morális

üzenet, a bibliai (zsidó és keresztény) kultúrkör meghatározó motívumaira (történéseire) irányuló figyelemfelhívás és annak példázataiban rejlő nevelő hatás felmutatásának ösztönözte a színház társulatát, az Ó- és Újszövetség közismert történeteinek, a középkori misztériumjátékok dramaturgiáját, archaikus szövegét megjelenítő *Csíksomlyói passió* színpadra állítására. Annál is inkább lehetséges ezt feltételeznünk, mert a színháztörténetben a vallási érzés erősítését szolgáló, a misztérium sajátosságait és az erkölcsi értékeket ötvöző darabok bemutatása

elsősorban a mindennapi élet praktikus, ezért populáris céljait szolgálta: a példamutatás erejével, direkt ismeretterjesztő és nevelő/tanító szándékával – a templomok bensőségesen szakrális szertartásai helyett (de nem ellenében!) – a szent és a profán kettősségének elegyítésével – „színházi” előadás keretében szólította meg a kor emberét.

A művészetek, a színház modern és posztmodern világában – noha örökérvényű üzenetet hordozhat – szokatlan színpadi műfaj a passiójáték, hiszen a történet jellege és a szereplők helyzetéből fakadóan (az Úr/Isten és az ember között a világban betöltött „státuszuk okán”) nem alakulhat ki konfliktus, ezért az ilyesfajta darabok sem erőteljes ellentétet – a szövegek nyelvi szépségének kivételével –, sem igazi esztétikai értéket nem hordoznak.

A *Csíksomlyói passió* – bár a műfajából eredően is egyetemes történetet „mond el” – mégis nemzeti kincsünk. Eredete a 18. századra vezethető vissza, amikor „a csíksomlyói ferences gimnázium tanulói évenként mutatták be Krisztus szenvedéstörténetét szabadon földolgozó játékaikat.” Az előadások értékét növelte, hogy a bibliai szövegek mellett szerepet kapott a népies nyelvhasználat kötetlensége, a gyermekmondókák egyszerűsége, a gondolatritmus kiaknázása, a népi alakok szerepeltetése, a dramaturgiailag felépített egységes szerkezet (amelyet a narrátor és a kórus teremtett meg) helyett az önálló, önmagukban értelmezhető jelenetek is a bemutató részét képezték.

Az egerszegi színház Csiszár Imre rendezte előadása is inkább szereplőinek habitusából fakadó morális értékközvetítésével (vagy annak hiányával), mint a cselekmény kiváltotta katartikus élmény erejével hatott. A téma egyetemesége ellenére (nem a rendező hibájából, hanem a darab műfaji sajátosságaiból eredően) hiányzott belőle a művészetekre jellemző többértelműség, ezért a néző számára többségében a naturalisztikusan fényképszerű tények sorozata uralta a színpadi eseményeket. A jelenetekre bontott tizenhét epizódot/stációt (Lucifer letaszítatik az égből, illetve a Golgota) a prologus és epilógus bevezető sorainak ismétlődése foglalta keretbe. S miután a rendezés a csíksomlyói feldolgozások hagyományaira játszott

rá, az előadás talán legerőteljesebb vonását a népi figurák szerepeltetése, a díszletezés népiessége, s mindenekelőtt a darab nyelvi szépsége képviselte: így a látottak kapcsán nem csupán a magyar nyelv történetiségének gazdagságával és szépségével szembesülhettünk, de népi kultúránk csodálatos eszköztára előtt is tisztelgthettünk. Az előadás talán legmagasztosabb jelenete a keresztre feszített Jézus előtt elhangzó, első magyar nyelvű versünk, az Ómagyar Mária-siralom megszólaltatása. Csiszár Imre tradíciót őrző, a népi játékok folklorisztikus hatásának kihasználására törekvő, a díszletezésben és a jelmezekben is manifesztálódó rendezése – a befejezés kissé vontatottnak hatott – alapvetően elérte célját.

A sok szereplőt felvonultatott előadásnak nincs markáns főszereplője (Barsi Márton Jézust és Ádámot megformáló szerepét Bot Gábor vette át), egy-egy színész több figura alakjában is színpadra lépett. Az alakok (elsősorban Júdás és Péter kivételével) jelleme nagyobbrészt mindvégig statikus maradt: a jó és a rossz kettősségében nyilvánult meg.

A színészi alakítások közül ezúttal Balogh Tamás megfontolt és sokszínű (Júdás, Öreg pásztor, zsidó ember, Philnius Lucifer szerepében) játékára, valamint Debrei Zsuzsa főként Mária alakjában nyújtott tiszta és őszinte színpadi teljesítményére érdemes odafigyelnünk.

A *Csíksomlyói passió* rendhagyó színházi bemutató, amely kultúrtörténeti értéke mellett elsősorban morális „tartalmat” üzen korunk nézőjének. A szent és a profán elemek keveredése, a világi közeg közvetlen hatása (az időnként vaskosabb, nyersebb megnyilvánulások) okán nem kérhetjük számon rajta a templomi szertartások intim emelkedettségét, a belőle levonható tanulságok azonban mindannyiunk okulására szolgálhatnak.

Sass Brunner Erzsébet: *Sun of Love* - Budapest, 1928

Kőfalvi Csilla

Sass Brunner Erzsébet - Kezdetek

Farkas Erzsébet¹ 1889-ben született Nagykanizsán. Már kilenc éves korában festeni kezdett és beiratkozott Sass Ferenc (1882, született: Brunner Ferenc, Pécs – 1963, Budapest) kanizsai művész által alapított festőiskolába. Sass Ferenc Hollósy Simonnál (1857, Máramarosziget–1918, Técső) és Ferenczy Károlynál (1862, Bécs – 1917, Budapest) tanult.² 1908-ban Sass Ferenc festőiskolát alapított

Nagykanizsán, első tanítványa Farkas Erzsébet volt. Mester és tanítványa egymásba szerettek, 1909-ben házasságot kötöttek, 1910-ben megszületett lányuk, Brunner Erzsébet. A művésznő férje Budapesten állított ki a Nemzeti Szalon tárlatain 1909-ben.³ Sass Brunner Erzsébet 1914-től állított ki a Nemzeti Szalon és Műcsarnok tárlatain. 1921-ben gyűjteményes kiállítást rendeztek a festőnő tájképeiből és csendéleteiből a Nemzeti Szalonban.⁴

Sass Brunner Erzsébet és Egry József (1883, Zalaújlak – 1951, Badacsony) is ismerték egymást,⁵ Egyrynek Keszthelyen volt háza, nem

¹ A nevek kérdése: Sass Brunner Erzsébet, lánykori nevén Farkas Erzsébet (Böske), SFB szignót használ, melynek feloldása: Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske. Férje neve: Sass Ferenc, született Brunner Ferenc. Lányuk neve: Brunner Erzsébet, BE szignót használ, beceneve Baba. Az angol szakirodalomban a festőnők neve a következőképpen fordul elő: Mrs. Elizabeth Sass Brunner (Mrs. Brunner), Elizabeth Brunner (Miss Brunner). Dolgozatomban Sass Brunner Erzsébet (Sass Brunner Erzsébet) változatot használom az édesanyja említésére, a lány megnevezésére pedig a Brunner Erzsébet (Erzsébet) változatot.

² *Művészeti lexikon*, szerk. Zádor Anna, Genton István, IV., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 224. o.

³ *A Nemzeti Szalon Almanachja*, szerk. Déry Béla, Bányász László, Margitai Ernő, Budapest, 1912, 204. o.

⁴ *Művészeti lexikon*, 1968, 224. o.

⁵ Renner Zsuzsanna: *Zarándokúton. Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet életének és művészi pályájának rövid története* In. *A misztikus India két magyar festőnő művészetén keresztül*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2007, 16. o.

Sass
Brunner
Erzsébet:
Mary - Vision
- Budapest,
1926

messze Gyenesdiástól, ahol a művész-házaspárnak nyaraló lakháza volt. Egry József a balatoni tájat festette, ahogy Sass Brunner Erzsébet is,⁶ hasonló művészi módon kerestek kiutat a válságból az 1920-as években.⁷ 1928-ban olyan népszerű a művésznő, hogy balatoni képeslap-sorozatként adták ki „*két kis füzetben tíz legnagyobb reprodukcióját*”.⁸

Az első világháború okozta fájdalom miatt Sass Ferenc kiábrándult a világból. Az alkotást abbahagyta, depresszióssá vált, felesége viszont úgy érezte, benne több van az alkotási vágyból, ezért Budapestre költözött lányával. Brunner Erzsébet ezután Kisfaludy Stróbl Zsigmondnál (1884, Alsórajk–1975, Budapest) tanult szobrásznak. Visszaemlékezéseiben a lány Simay Imre (1874,

Budapest–1955, Érd) nevét említi mentoraként⁹, mint híres művészt apja környezetében. Simay Imre szobrász, festő és grafikus volt, az Iparművészeti Főiskola egyik rektora, a család barátja, Brunner Erzsébetet támogatta és segítette, mikor Budapestre költöztek.

Egy másik kör, amely hatással lehetett Sass Brunner Erzsébetre, és amellyel talán kapcsolatba került¹⁰, a Spirituális Művészek Szövetsége (Társasága)¹¹. Alapítói: Remsey Jenő (1885, Nagykőrös–1980, Gödöllő) és Remsey Zoltán (1893, Budapest–1925, Gödöllő). Remsey Jenő a gödöllői művésztelep tagja, előtte Bécsben és Münchenben tanult. 1924-ben állított ki a Nemzeti Szalonban. A Spirituális Művészek Szövetségének tagjai misztikus, idealista felfogású, gyakran vallásos témájú képeket alkottak. Szerepet játszott náluk spirituális élményként a fény. A fénymisztika Sass Brunner Erzsébet korai festményeinek fontos eleme és művészi útkeresésének első lépése. A korabeli lapok így írnak Sass Brunner Erzsébetről: „*Boszorkányos lendülettel lelki magasokra szállt palettájával, és valami lázadó eruptív erővel a belső költött éppen ezért szebb és tartalmasabb világot önti gazdagon sziporkázó színeibe. Lelkéből fakadt témában a fantázia szédítő távlatait tárulnak fel.*” „*Budapesten is feltűnést keltett darabja A szeretet napja. Krisztus felködlő alakja köré font allegóriát, így megfestve ragyogást ecsettel, színekkel, így ilyen gazdag, szemkápráztató pompában vászonra vetve.*”¹²

Sass Brunner Erzsébet már az itthon töltött időszakban is megismerkedhetett a távoli kultúrák szellemi áramlataival, a bicsérdista vegetáriánus mozgalomhoz csatlakozik.¹³ Nyaranként a Balatonnál élt és medítált. Minden reggel rituális fürdőt vett a tóban, ezzel zárva korai napüdvezletét. A *mazdaznan*,¹⁴ az ősi, dualista, Perzsiából származó

⁶ Így ír róla dr. báró Wlassics Tibor a Balatoni Társaság elnöke: „*Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske a magyar tenger lelkes és nagy tehetségű rajongója, ime valóra váltotta az én régi kedves eszméimet. Megszületett végre a balatoni művészi levelezőlap. Ihletettséggel, bensőséges szeretettel és tökéletes művészi tájismerettel alkotott rajzok ezek, amelyeket lelkemből ajánlok a magyar közönség megértő pártfogásába.*” In: Zalai Közlöny, 1928. augusztus 3.

⁷ Marosi Ernő: Bevezetés „*A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül*” című kiállításához, In: A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül, szerk. Renner Zsuzsanna, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2007.

⁸ *Megjelent az első balatoni művész-levelezőlap sorozat*, In: Zalai Közlöny, 1928. augusztus 3.

⁹ Dagmar Barua, 1997.

¹⁰ Renner Zsuzsanna, 2007, 16. o.

¹¹ *Művészeti lexikon*, szerk. Zádor Anna, Genthon István, IV., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 344. o.

¹² *Sassék képkiallítása. Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske képei*, In: Zalai Közlöny, 1929. január. 9.

¹³ Renner Zsuzsa, 2007, 16. o.

¹⁴ A *mazdaznan* átfogó tanítások rendszere, egy tudományos életfilozófia, mely azt a célt szolgálja, hogy gyakorlók élete kivirágozzék, hogy egészségesek legyenek testileg, lelkileg és szellemileg.

vallás újraéledésének világa hatott rá. A Nap és Hold tiszteletének szentelte életét, mely későbbi alkotásaiban is gyakran megjelenő motívum lesz. Sass Brunner Erzsébet látomásainak lényege az univerzalitás-élmény volt, amelyben Nap és Hold, Fény és Sötétség, Isten és Ember, az Univerzum és az egyén, mint azonosak jelennek meg¹⁵. Ahogy naplójegyzeteiben írja: „Ott szárnyal az elme szabadon, hol közelebb van Istenhez, Természethez, Teljességhez, Ősokhoz - nevezük bárhogy. A szél, a nap, a fák, a patakok, a madarak nem kérdezik, hogy ki vagy, mi a neved s foglalkozásod? Ők ősbáratai remetéknak, zarándokoknak. Hozzájuk vágyom, tőlük akarok tanulni, és az ő egyszerű, de törvényszerű életüket akarom élni – nem a paradicsomból kiűzött, hiú ábrándok után futó, beteg társadalom rosszul felépített légváraiban sýnlő embereket.”¹⁶

Sass Brunner Erzsébet aszketikus életmódot folytatott, gyakran böjtölt, kizárólag napon érlelt gyümölcsöket és zöldségeket fogyasztott. Egyszer, 28 napi koplalást követően álmot látott, mely azt sugallta neki, hogy élnie kell, de meg kell változtatnia életét.¹⁷ Később, már Calcuttában rádöbbsent, hogy az álmában megjelenő alak, aki Indiába hívta, Rabindranath Tagore apja volt.

Tehát egy jós-álm hatására 1929. május 5-én¹⁸ indult el anya és lánya, Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet. Először Olaszország felé vették az útjukat; Rómában a katakombák élménye ihlette meg Sass Brunner Erzsébetet. Majd Capri szigetére utaztak, itt a Kék barlang csodáját ábrázolta több festményen a művésznő. Nápolyban a kitörő Vezúvot, Szicíliában a sziklákat festette meg. Ezen művei ecsetkezelésükben erőteljes expresszív vonásokat mutatnak. Útjukról cikkek jelennek meg, akár bulvár hangvétellel is, nagy szenzációt keltett a két asszony, bárhol is bukkantak fel.¹⁹

¹⁵ Bethlenfalvy Géza: Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet. In: *Lángra lobbant a szikra. Emlékkönyv a buddhizmus magyarországi meghonosításáról*, szerk. Kalmár Csaba. A Tan Kapuja Buddhista Egyház, Budapest, 2004, 43. o.

¹⁶ Bethlenfalvy Géza, 2004, 43. o.

¹⁷ Bethlenfalvy Géza: *Introduction*, In: *A Painters Pilgrime. Elizabeth Brunner's Buddhist Paintings from India, Nepal, Burma, Sri Lanka and Thailand*, bevezető: Bethlenfalvy Géza, Hungarian Information & Cultural Centre, New Delhi, 1978, 9. o.

¹⁸ Bethlenfalvy Géza, 2004, 44. o.

¹⁹ *Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske festőművésznő útja*

Sass Brunner Erzsébet: *The Poet-Portrait of Rabindranath Tagore* - Shantiniketan, 1930

Szicíliában egyik éjjel a lány álmot látott, melyben egy ősz hajú, ősz szakállas férfi mécesest tartott elé és azt mondta neki, hogy mutassa meg ezt a fényt a világnak.²⁰ Amikor a lány elmesélte anyjának a különös álmot, az anyja felismerte benne Rabindranath Tagore-t, a világhírű, Nobel-díjas, indiai költőt. Levelet írt tehát „*Tagore, India*” címmel, ahogyan azt a *Bengáli tűz* című regényben olvashatjuk. A költő meghívta az asszonyokat egyetemére, Shantiniketanba. Az asszonyok ezután Alexandriába indultak. Az egyiptomi magyar konzultól kaptak segítséget a továbbutazásukhoz, mert a konzul testvére történetesen nagykanizsai volt és rajongott Sass Brunner Erzsébet képeiért. Elindult tehát hajójuk India felé...

Kanizsától Rabindranath Tagore festőművészeti(!) főiskolájáig. In: Zalai Közlöny, 1930. július 26. „Sokan emlékeznek még Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske Szeretet napja című képére, amely a Nemzeti Szalon egyik kiállításán, majd Nagykanizsán is méltán feltűnést keltett. Sass Brunner Erzsébet képének híre eljutott (!) a nagy Rabindranath Tagorehoz, aki megleghangú levelet írt Sass Brunner Erzsébetnek és meghívta őt santinikatonni intézetébe a festőművészeti főiskola tanárának.”

²⁰ Bethlenfalvy Géza, 2004, 44. o.

Az elkövetkezendő években a festőnők bebarangolták Indiát. Tudatos művészi törekvésük volt, hogy magukba szívják az indiai művészet hagyományait²¹, „a Himalájától Rameswaramig, Bengaltól Sujeratig, maharadszák támogatása mellett, festette a lótuszszemű indus szépségeket, hosszú fekete nyakukkal, finom arcukkal és lengő termetükkel. Az anya belevetette magát az indus gondolat rejtelmébe. Tagore vezetése alatt indus bölcsek könyveit forgatta. Az indus filozófia titkaiban azonban csak aszkétikus magánkínzással lehet behatolni.”²²

A buddhista irodalom kezdetei Magyarországon

Magyarországon 1885-höz köthető a buddhista irodalom kezdete, ekkor adta ki Duka Tivadar Kőrösi Csoma Sándor összegyűjtött dolgozatait.²³ Kőrösi Csoma Sándor jelkép: a Kelethez való sajátos viszonyulása, mely mindmáig elevenen él.²⁴ A hazai buddhizmus kulturális hagyományának gyökerei a századforduló Magyarországnak értelmiségi rétegének intellektuális útkeresésében keresendők.²⁵ Brassai Sámuel (1800, Torockószentgyörgy –1897, Kolozsvár) erdélyi polihisztor, a szanszkrit nyelv professzora 1890-ben a buddhizmusról írt értekezést²⁶ a *Keresztény Magvető* hasábjain. Majd 1893-ban a teozófiát is bemutatja *Egy új vallás* című írásában²⁷, az *Esoteric Buddhism* című műből kiindulva²⁸. A 19. század végén sokat publikáltak a keleti misztikus tanokról, nyolc kiadást ért meg Alfred Percy Sinnett *Ezoterikus buddhizmus*²⁹ című könyve, és melyet 1883 és 1903 között több

nyelvre lefordítottak³⁰. A könyv ezoterikus buddhista tanokat ír le a karmáról, reinkarnációról, nirvánáról³¹, ahogyan az első fejezetben jegyzi³² ezoterikus mesterek (okkultisták, misztikus tanítók és jógik) tanításai alapján.

Hollósy József³³ (Máramarosziget, 1860-1898), aki a buddhizmus megismertetéséért az első lépéseket tette Magyarországon, a buddhizmussal Münchenben ismerkedett meg³⁴, majd lefordította Subhadra Bhiksu (eredeti nevén Zimmermann) katekizmusát (megjelent 1888-ban Braunschweigben), ami a páli kánon alapján foglalta össze a buddhizmus tanait³⁵. Ezt névtelenül adta ki Máramaroszigeten *Buddhista Káté, bevezetésül Gótamó Buddha tanához. A délvidéki buddhisták szent iratai után az európaiak számára összeállította és jegyzetekkel ellátta Szubhádra Bhiksu*³⁶ címmel. A hetvenhét lapnyi füzet iránti érdeklődést mutatja, hogy 1900-ban második kiadása is megjelent.³⁷

„Már régebben a megismerés az Ind filozófiához vezetett, melynek egyik csodálatos képviselője a Mester, ki nekünk, más nyelvűeknek is megmutatta és hozzáférhetővé tette... Elmegyünk Mesterhez, mert egyelőre csak Ön értheti meg gondolkodásunk s talán hozzásegíthet az Ind őstalaj fenséges szépségeibe merülve, a legkülönösebb lelki képek festéséhez.” (Sass Brunner Erzsébet levele Rabindranath Tagore-hoz)³⁸

Sass Brunner Erzsébet miszticizmusa

„Sass Brunner Erzsébet miszticizmusának eredetét nem sikerült pontosan meghatározni, de kétségtelen, hogy az első világháború utáni illúzióvesztés és eszménykeresés folyamatába illik, amely viszont a század első évtizedének gon-

²¹ Bethlenfaly Géza, 2004, 45. o.

²² Dr. Lázár Béla: *Két magyar festőnő a Távolságon-Keleten*, In: *Képes Vasárnap*, felelős szerk. Bónyi Adorján, 1937. augusztus 1., 31. o.

²³ *Kőrösi Csoma Sándor Dolgozatai*. Összegyűjtötte és életrajzzal bevezette: Duka Tivadar. Magyar Tudományos Akadémia VIII., Budapest, 1885.

²⁴ Farkas Attila Márton: *Buddhizmus Magyarországon avagy az alternatív vallásosság egy típusának autonómiája*, MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, 1998, 8. o.

²⁵ Farkas Attila Márton, 1998, 11. o.

²⁶ Brassai Sámuel: *A Buddhizmusról*, In.: *Keresztény Magvető*, 1890, 1-19. o.

²⁷ Brassai Sámuel: *Egy új vallás*, In.: *Keresztény Magvető*, 1893, 5. füzet, szept.-okt.

²⁸ Tarjáni Eszter, 2002, 97. o.

²⁹ Alfred Percy Sinnett: *Esoteric Buddhism*, London, Theosophical Publishing Society, 1911.

³⁰ Sixten Ringbom, 1986, 134. o.

³¹ Alfred Percy Sinnett, 1911, 194-205. o.

³² Alfred Percy Sinnett, 1911, 1-22. o.

³³ Szubhádra Bhiksu: *Buddhista káté. Bevezetésül Gótamó Buddha tanához*, ford. Hollósy József, szerk. Szántai Zsolt, 2006, 136. o. (A kötet a Máramaros-szigeten, 1900-ban megjelent kiadvány anyagának csekély mértékben modernizált változatát tartalmazza.)

³⁴ Bincsik Mónika: *Hollósy József*, In: Nagybánya művészete, Magyar Nemzeti Galéria, 1996, 122. o.

³⁵ Fajcsák Györgyi, 2007, 254. o.

³⁶ Szubhádra Bhiksu: *Buddhista káté. Bevezetésül Gótamó Buddha tanához*, Máramarosziget, Mayer és Berger Könyvkereskedése, 1900.

³⁷ Fajcsák Györgyi, 2007, 254. o.

³⁸ Közli: Renner Zsuzsanna, 2007, 12. o.

dolavilágához kapcsolódik. Az sem csoda, hogy figyelmét India ragadta meg, hisz Tagore kultusza az 1920-as évek végén tetőzött.”³⁹

A teozófia (isten bölcsesség) azáltal lett egyetemes, hogy a 19. és a 20. század nyugati és keleti kultúrája között kapcsolatot alakított ki és ötvözött több tant egy rendszerré, mely keleti gyökerű, de amelyben az európai ember is megtalálhatta a misztikát. 1875-ben Helena Blavatsky megalapította (1831-1891) a Teozófiai Társaságot, mely többféle inspirációt kapott az indiai vallásokból. Annie Besant (1847-1933) volt Blavatsky után a nagykövete, aki Magyarországon is járt a korszakban. Ady Endre az *India papnöje*⁴⁰ című írásában emlékezett meg róla 1905. június 4-én: „Mert az volt Indiának küldöttje, ki jár gyógyítani a hitetlen, szkeptikus, materialista, modern világot, megmutatván nekik a végtelen léteingert, melyen az istenség hajózik, s hirdetvén, hogy meg kell finomulnia az embernek s fölemelkednie a végtelenségig, mely majd valamikor isteni fényben, megfejtve fog az ember előtt állni.” Besant rendkívül karizmatikus előadó volt és a teozófia szellemiségének elterjedésében kulcsszemélyiség, teozófiai műveket lektorált és jelentetett meg Charles Webster Leadbeatherrel.

1912-ben jelent meg először Magyarországon a *Teozófia* című folyóirat. Ennek első évfolyamában⁴¹ olyan írásokat olvashatunk, mint Leadbeather: *A halál után*, Loti P., *A madrászi teozófusoknál*, Blavatsky *Körösi Csoma Sándorról*, Buddha három prédikációja (*A benaresi prédikáció*). Ha kezünkbe vesszük a teozófia művészettörténeti kutatástörténetben fontos *The Spiritual in Art*⁴² című katalógust, mely összefoglaló tanulmányokat tartalmaz a kérdéskörrel kapcsolatban, Kandinszkij és a teozófia kapcsán merülnek fel a modern egyetemes művészet történetében a teozófia művészettel kapcsolatos fogalmai. Kandinszkij meditációval kapcsolatos feljegyzéseit is közli

Steiner cikkei alapján.⁴³ Az ezoterikus buddhista és teozófikus tanítások szerint ásványok, növények, állatok, emberek és a spirituális lények más-más szintereken léteznek. A fizikai és asztrális szint után következik a mentális szint, melyet csak az emberek érhetnek el. Az említett mentális egyben már meditációs szinten az ezoterikus buddhista tanok szerint *rupák* (testhez kapcsolódó) és *arupák* (nem testhez kötött) szintjei különülnek el. Ezek felett áll a spirituális fejlődésben a buddhista szint, majd végül a nirvána.⁴⁴ Annie Besant mellett Charles Webster Leadbeater (1847-1934)⁴⁵ volt az a teozófus, aki a meditáció szintjeivel foglalkozott. Besanttal együtt gondolkodva leírja a meditáló elméjének vibrálását az *arupa* szinten. Ezek az energiák, vibrációk szerinte, „melyek a földi testnek formát adnak, gondolatok formájában változó színekben, ahogy a gyöngyházban a szivárvány színárnyalatai csillannak meg”.⁴⁶ A szivárvány szimbólum Sass Brunner Erzsébet festészetében is előkerül majd. Buddha köré szivárványt fest több képén. A szivárványtest elérése a buddhista, szent életű embereknél a megvilágosodás szimbóluma, egyben jantra. A művészet és meditáció kérdései, melyek a jantrák, meditációs képek formájában jelennek meg eredendően az indiai művészetben, ezeket a meditációs formákat veszi elő megújított formában a képzőművészet. Ezek a formák a hindu és buddhista tantrikus tanításokból erednek.⁴⁷

A jantra 20. századi mintaként való felmerüléséről Hamvas Béla és Kemény Katalin *Forradalom a művészetben* című könyvében is felfigyelhetünk, melyben a magyar absztrakt művészettel hozza Hamvas Béla összefüggésbe. „A yantra ősi történetelőtti és keleti festői műfaj. Általában meditációs célokat szolgált és a magasrendűen szellemi ember számára készült. India, Kína, Tibet kolostorai tele vannak yantrákkal, amelyek sok száz, talán ezer évesek és a magányos szemlélődők dialogikus

³⁹ Bethlenfalvy Géza: *Sass Brunner Erzsébet élete és művészete*, In: Tiszta élet öröm. In memoriam Sass Brunner Erzsébet, Tihany, 1989, 4. o.

⁴⁰ Ady Endre: *India papnöje*, In: Budapesti Napló, 1905. június 4.

⁴¹ *Teozófia*, szerk. Rózsaffy Dezső, I. évfolyam, 1912.

⁴² *The Spiritual in Art: Abstract Painting, 1890-1985*, Los Angeles Country Museum of Art, 1986.

⁴³ Kandinszkij jegyzetfüzete 1908 körül, közli: Sixten Ringbom: *Transcending the Visible: The Generation of the Abstract Pioneers*, In: *The Spiritual in Art: Abstract Painting, 1890-1985*, Los Angeles Country Museum of Art, 1986, 133. o.

⁴⁴ Sixten Ringbom, 1986, 133. o.

⁴⁵ Sixten Ringbom, 1986, 134-135. o.

⁴⁶ Idézi Sixten Ringbom, 1986, 134. o.

⁴⁷ Sixten Ringbom: *Transcending the Visible: The Generation of the Abstract Pioneers*, In: *The Spiritual in Art: Abstract Painting, 1890-1985*, Los Angeles Country Museum of Art, 1986, 133. o.

objektumai voltak.”⁴⁸ Charles Webster Leadbeater publikálta *Látható és láthatatlan ember*⁴⁹ címmel, valamint Annie Besanttal együtt *Gondolat-formák*⁵⁰ című könyvét. A két könyv illusztrációiból nyerhetnünk képet arról, hogyan mutatja be a világ szervezettségét és az Isteni lény auráját, ahogyan ezek a gondolatok vibrálnak az aurában.⁵¹ Magyarországon is megjelent 1928-ban Annie Besant és Leadbeater írásaiból összeválogatott kötet *Karma*⁵² címmel. Ebben a műben a szerzők leírják a lét szintereit és a fejlődés vázlatát. „A lét állapotait külsőleg nem láthatjuk, de belsőleg érzéseinkkel és gondolatainkkal folyton tapasztalhatjuk. Ezek: az érzésvilág, a gondolatvilág, az intuíció magasrendű régiója, majd pedig a nirvána világa, minden létező dolog igazi valósága...A létezésnek ezen állapotait nevezzük szintereknek, mert rajtuk keresztül megy az ember fejlődése.”⁵³

Több találkozási pontot is találunk Sass Brunner Erzsébet, Brunner Erzsébet és a teozófia metszetében. Sass Brunner Erzsébet művészetének kapcsán felmerülnek a látomásos festészet kérdései.

A vizionárius festészeti hagyomány mellett szellemtörténetileg ennek a kérdésnek egyrészt a teozófikus tanok magyarázhatják meg számunkra a lényegét, hogy mi indíthatta el Sass Brunner Erzsébetet a misztikus víziók felé. Leadbeater is ír a látomásról, mely szerinte azt jelzi, amikor egy ember meglát valamit a természet felsőbb világának tényei közül. Ezek a magasztos és nemes látomások bátorítják és megerősítik az embert.⁵⁴ Sass Brunner Erzsébet festészetében a látomásoknak nagy szerep jut, innen merített ihletet. Az életrajzokban megjelenő helyek is a kapcsolatokat mutatják. Annie Besant könyveinek

jó részét⁵⁵ Madrászban írta a Teozófiai Társaság házában, ahol Sass Brunner Erzsébeték szintén megszálltak és alkottak több alkalommal is. Ekkor festette Brunner Erzsébet a teozófia nagy gondolkodójának, Krishnamurtinak és a Teozófiai Társaság egy művésztanárának portréját. Brunner Erzsébet pedig itt festette meg 1935-ben *Fiatal lány portréja a Teozófiai Társaságból*⁵⁶ képét. Jiddu Krishnamurti 1933-ban járt Magyarországon, Budapesten. Karinth Frigyessel beszélgetett a boldogság lényegéről.⁵⁷ A beszélgetés az *Idomított Világ* című kötetben jelent meg.⁵⁸

Sass Ferenc Hollósy Simon és Ferenczy Károly tanítványa volt. A 19. századi naturalizmus és realizmus egyik legkiválóbb magyar képviselőjénél alkotott tehát, és aki magyar festészet történetében a nagybányai iskola művésztelleppé⁵⁹ szervezésében nagy szerepet játszott. A nagybányai iskola jelszava a természet és az érzés volt, legfőbb és egyetlen valódi szépségnek a természetet látták és ezt próbálták meg visszaadni műveiken.⁶⁰ Nagybányán kerültek elő Hollósy életében a levegőfestés problémái.⁶¹ Konkrét életrajzi írásos adataink vannak Sass Brunner Erzsébet tollából, hogy a levegőfestés a korai éveinek legfőbb művészi kérdése: „Az én képeim leginkább szimbolikusak, de az indiai fényverődéssel is sokat foglalkozom – a levegőrezgés, szinte árnyék nélküli fényben úszás, komoly és szép probléma. ... A keleti napkelte színszórásában, a komor pálma-szilvettekben, a lótuszos tavakban meglátom, megtalálom azt a lényegét, amit a Balaton mutatott meg először. Csendes locogása, tarajos hullámozása, higany gyémánt-tükre magában foglal minden értéket, felold, felbont minden szint, összpontosít és egyesít.” (Sass Brunner Erzsébet levele Lyka Károlyhoz)

⁴⁸ Hamvas Béla: *A yantra*, In.: Hamvas Béla - Kemény Katalin: *Forradalom a művészetben*, Pannónia Könyvek, Pécs, 1989. <http://www.artpool.hu/Hamvas/Forradalom/yantra.html>

⁴⁹ C.W.Leadbeater: *Man Visible and Invisible*, London, Theosophical Society, 1902.

⁵⁰ Annie Besant, C.W. Leadbeater: *Thought-Forms*, London and Banaras, Theosophical Publishing Society, 1905.

⁵¹ Sixten Ringbom, 1986, 136. o.

⁵² Annie Besant-C.W. Leadbeater: *Karma*, Budapest, 1928, 22. o.

⁵³ Besant- Leadbeater, 1928, 22. o.

⁵⁴ C. W. Leadbeater: *Az álmokról. Milyenek azok és hogyan jönnek létre*, Magyar Teozófiai Társulat, Budapest, 1998, 37. o.

⁵⁵ Annie Besant: *Man's Life in This and Other Worlds*, Theosophical Publishing House, Adyar, Madras, India, 1913.

⁵⁶ A festmény adatai: Brunner Erzsébet: *Fiatal lány portréja a Teozófiai Társaságból*, Madrász, 1935, olaj, karton, Kanizsai Kulturális Központ Képzőművészetek Háza, Nagykanizsa

⁵⁷ Tarjáni Eszter, 2002, 103. o.

⁵⁸ Karinth Frigyes: *Krishnamurti*, In: Karinth Frigyes: *Idomított világ*, Budapest, 1981, 287-293. o.

⁵⁹ *Magyar Művészet 1890-1919*, I. kötet, 1981, 274. o.

⁶⁰ *Magyar Művészet 1890-1919*, I. kötet, 1981, 272. o.

⁶¹ *Magyar Művészet 1890-1919*, I. kötet, 1981, 278. o.

Sass Brunner Erzsébet képeinek „költészete”

Ha az indiai művészet történetében próbáljuk meg elhelyezni Sass Brunner Erzsébet és lánya festészetét, akkor a modern indiai festészet történetét kell görcső alá vennünk, ezen belül a bengáli iskola festőit, hiszen velük kerültek kapcsolatba életük egy szakaszában.

A művésznők 1931-ben csatlakoztak a Shantiniketani Visva Bharati Egyetem életéhez, melyet Rabindranath Tagore alapított. Tagore bemutatta őket unokaöccsének, Abanindranath Tagore⁶²-nak és más ottani művészeknek a bengáli festőiskolából. Mielőtt azonban berendezkedtek volna, anya és lány áldozni akart egy nagy magyar gondolkodó és felfedező emlékének, így elzarándokoltak Körösi Csoma Sándor sírjához Darjeelingbe. Ezután egy hónapot pihenéssel töltöttek Shantiniketánban. Nandalal Bose, a nagy festő vette pártfogásába őket; Bose olyan volt számukra, mint egy testvér. Csak a művészet volt a közös nyelvük, Sass Brunner Erzsébet pedig teljesen elmerült a szent helyek tanulmányozásának új élményeiben. Rabindranath Tagore (1861, Calcutta -1941, Shantiniketán) nagy hatással volt a művésznőkre. Megihlette őket alakja, minden élethelyzetben megfestették allegorikus alakját shantiniketani környezetében. Rabindranath Tagore maga is foglalkozott festészettel. 1930-ban nagy szenzációt keltett Párizsban az a kiállítás, mely a Nobel-díjas költő festményeit mutatta be a Pigalle Galériában.⁶³ Festészete egyéni: „*Képeim költészetem vonalakban*” - írja magáról.⁶⁴ Témái képzeletbeli portrék, tájak, madarak, sárkányszerű szörnyek, a festői víziói alakulnak képpé. Sass Brunner Erzsébet és lánya bizonyára találkozott a nagy művész-költő alkotásaival, kölcsönös hatásról is beszélhetünk közöttük festészetük látomásos volta kapcsán. Azért is mondhatjuk ezt, mert Sass Brunner Erzsébet és Tagore mindketten igen termékeny művészek voltak. Tagore-nak közel kétezzer képe van kiállítva a Shantiniketani Rabindra Bhavanban, ez az ő festői hagyatéka. Festészetét Magyarországon 1955-ben mutatták be.⁶⁵ Mint festő nem tartozik festőiskolához.⁶⁶

⁶² Többféle írásmód létezik: Abanindro Nath Tagore

⁶³ Tóth Edit: *A festő Rabindranath Tagore*, In: Művészet, 1961, 6.szám, 12-13.o.

⁶⁴ Tóth Edit, 1961, 12. o.

⁶⁵ Tóth Edit, 1961, 13. o.

⁶⁶ *Művészeti lexikon*, szerk. Zádor Anna, Genton István, IV.,

A festőnők Indiában a shantiniketani egyetemen megismerkedtek Nandalal Bose festőművésszel és ő vezette be őket - Rabindranath Tagore közvetítésével- a bengáli festőiskola körébe. Nandalal Boseval („*Nanda Babu*” ahogy ők hívták)⁶⁷ és tanítványaival tanulmányutakra indultak. Jártak Rajdzsgrban, Bihárban, Nalandában, Bódhgajában, a híres buddhista zarándokhelyeken. Buddha lábnyomában lépkedtek a 2000 éves úton. Rajdzsgrban megismerték a nagy dzsaina reformert, Mahavirát, aki Buddha kortársa volt és India ezen részén hirdette tanait. Amikor visszatértek Shantiniketánba, Sass Brunner Erzsébet a monszun idejére mély depresszióba esett. Lányának úgy tűnt, hogy többé nem fog festeni, de egy éjjel újra ecsetet ragadott és egész éjjel alkotott.⁶⁸ Az ezt követő reggelen Nandalal Bose látogatta meg, aki meglátva a festményt, azt mondta: „*Egész életemet annak szenteltem, hogy megfessek Sivat, de neked sikerült, te tetted ezt meg!*”⁶⁹ Siva alakja is olyan érdekesen alakul majd Sass Brunner Erzsébet művészetében, mint Buddháé: portrévá válik. A portré műfaja érdekes lehet ebben a vonatkozásban, hogyan válik értelmezhetővé egy európai művész számára az indiai hagyomány.

1979-ben Jaya Appasamy írt összefoglaló tanulmánykötetet a Brunnerokról.⁷⁰ Ikonikus festményeknek (*iconic paintings*) nevezi esszéjében az indiai művészetben alapuló, istenségekről készített festményeiket.⁷¹ Az indiai művészettörténész fogalmazza meg,⁷² hogy a két asszony sok híres ábrázolást használt festészetük alapjául, azt remélték, hogy többet megértenek majd az indiai filozófiából alkotásaikon keresztül. Ikonikusnak hívjuk ezeket a műveket, mert bennük a fő téma az istenség. A művész maga szembesül az istenséggel vallásos képein. Ahogy a tradicionális képeknek is, tárgyuk egy alak, aki a távolba néz, de jelen van. Bár a művész folytatja a típust, a festményt a művész egyéni érzései alapján nézzük, nem, mint reprodukciót. A művész saját élményeit, érzéseit, pszichotikus megérzéseit vetíti ki a képre. Sok képet templombelsőkből, zarándokhelyeken festettek, hogy megőrizze a hely hangulatát.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968, 498.o.

⁶⁷ Dagmar Barua, 1997.

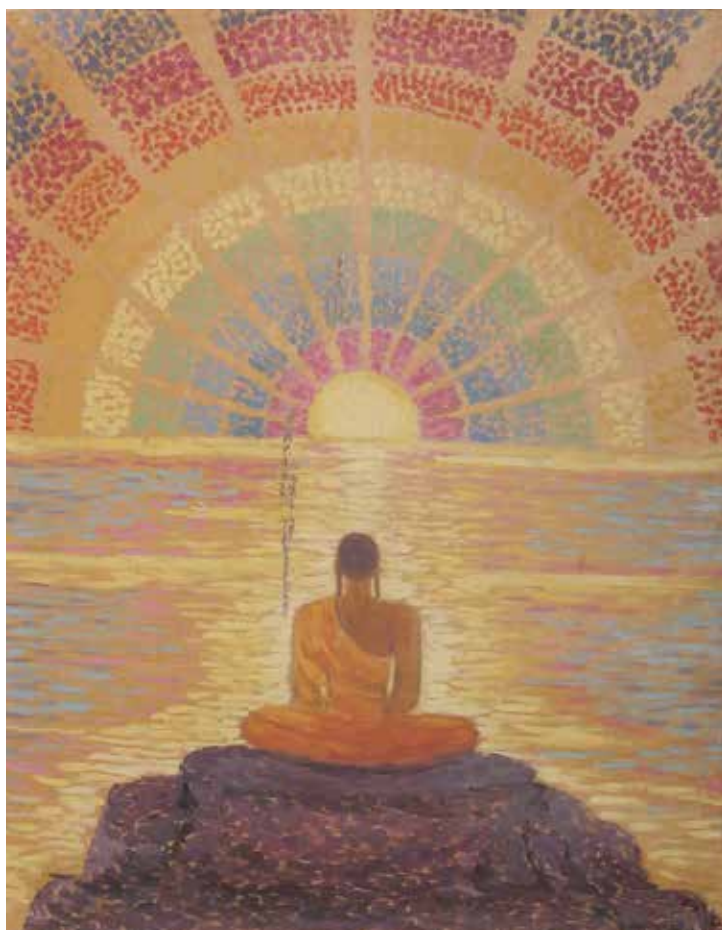
⁶⁸ Dagmar Barua, 1997.

⁶⁹ Dagmar Barua, 1997.

⁷⁰ Jaya Appasami: *A vision of India. The art of Elizabeth Sass Brunner and Elizabeth Brunner*, 1979.

⁷¹ Jaya Appasami, 1979, 8.o.

⁷² Jaya Appasami, 1979, 8.o.

Sass
Brunner
Erzsébet:
Buddha
in meditation I.
- Bangalore,
1934

Az Indira Gandhi National Centre for the Art 2000-ben retrospektív kiállítást rendezett a Brunnernek műveiből *Álmok, látomások és a spiritualitás keresése*⁷³ címmel, melynek kurátora Mago professzor volt. Úgy nyilatkozik misztikus-vallásos képeikről, melyek Krisztust, Buddhát, Sivát ábrázolják, hogy ezeknek létező spirituális témája és emellett sajátos üzenetük és finom kifejezőerejük van, melyek megérintik a lelket. Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet buddhista festészetében Buddha alakjának megidézése végső soron a művésznek primer érdeklődése az emberi lét végső kérdései iránt.⁷⁴

„Sassné egy alkalommal 28 napig vont meg magától minden táplálékot, hogy a földi örömeiktől megszabadulva, a Nirvána titokzatos irányába emelkedhessen. És csodálatos látomásai támadtak. Az indus föld millió csodája, fantasztikus águ fák és elképzelhetetlen rajzu növényzet ámulatában a gondolkozás mélységei közepett, a valóságból eszmei magaslatokba emelkedett.”⁷⁵

⁷³ *Dreams and Visions*, 2000.

⁷⁴ Prof. P.N. Mago, 2001.

Sass Brunner Erzsébet misztikus útke- resése még Magyarországon indult el, komoly aszkézisben. Valószínűleg ismerhette a buddhista tanításokat már Magyarországon. Ha olvasott ezzel kapcsolatban, akkor a már fent említett művek közül Annie Besant teozófiai, ezoterikus buddhista tanításokon nyugvó könyvei, Schmidt Jenő Henrik és Baktay Ervin művei lehettek rá hatással.

Egy önéletrajzi vallomás utalhat arra, hogy tudatosan a szellemi fejlődés felé fordult aszkézisében. „*Belül egy folytonos nyugtalanság ösztökélt valamire, minek magam sem tudtam okát adni. Végre is gyomor idegbeteg lettem, s ennek tulajdonítottam megnevezhetetlen bánatomat és ingerlékenységemet. ... Kihívtam a végzetet, próbára tettem minden idegszálam, keresve valami mást, ami nem megszokott. ... Míg végre megváltoztatva életmódomat, 28 napos koplalás után megtaláltam magamat, vagyis megadtam magam, s Istent találtam meg. ... Ne érts félre, nem bigott alapon történt ez, én a törvényszerűséget, mely a világra hozott, éltet, rendelkezik, ad, elvész, találtam meg.*” (Sass Brunner Erzsébet levele barátnőjéhez, 1925.)⁷⁶

Spirituális, misztikus élményekkel telítő- dött Sass Brunner Erzsébet festészete. Ahogy a buddhista festészet szinte teljes egészében a meditáció által vizualizált istenségeket ábrázolja,⁷⁷ úgy a művésznőnek is víziók, látomások vezették ecsetjét. Magyarországon is érhatték az indiai buddhista filozófiához köthető élmények a Spirituális Művészek Társaságának környezetében, avagy Hollósy Simon körében.

Sass Brunner Erzsébet már Magyarországon szertartásosan élt: köszöntötte a reggeli Napot,⁷⁸ mely egy jógaszertartás: a napüdvözlet. Az 1930-as években pedig már nyilvánvalóan azt tette, amit a meditációs gyakorlatok előírnak: a napkorongra koncentrálna próbálta a fény, megvilágosodás

⁷⁵ Dr. Lázár Béla: *Két magyar festő a Távol-Keleten*, In: *Képes Vasárnap*, felelős szerk. Bónyi Adorján, 1937. augusztus 1, 31. o.

⁷⁶ Forrás: közölt levél a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum *Misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül* című kiállításán, 2007. jún. - 2008. jún.

⁷⁷ Bethlenfalvy Géza: *Misztikus élmény a festészetben. Sass Brunner Erzsébet belső felfedező útja*. In: *A misztikus India- két magyar festő művészetén keresztül*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest, 2007.

⁷⁸ Bethlenfalvy G, 1989, 8. o.

élményét átélni⁷⁹. Olyan meditációs technikára jött rá, mely rokon az indiai jóga gyakorlatokkal. Ez a tudat alatti és tudat feletti világ megszólaltatását teszi lehetővé.⁸⁰

„A meditáció nyugodt vonalait mutatom meg itt a kompozíciókban és az évezredes fekete gránit szobrok misztikus jelentésében, mint olyasvalaki, akiben a régi magyarok biztosan felismerhető öröksége izzik. Ez üzte el őket őshazájukból, és hajtotta őket egyre tovább mágneses erővel, el a szülőföldjükől, egy láng öröksége, melynek különös lobogása felemészt mindent, még saját magát is az érzékelés hevességében, s amely benne izzik a tapasztalás hatalmas elragadtatásaiban, de amely nagyon ritkán jelenik meg a festőművészetben.” /Sass Brunner Erzsébet/⁸¹

Művein az 1930-as években jelennek meg azok az elemek, melyek konkrétan az indiai buddhizmushoz köthetők. Már magyarországi munkásságáról tudjuk, hogy hasonló módszerrel dolgozott, mint az elmúlt korok buddhista mesterei: kiválasztott egy helyszínt és akár hónapokat töltött ott, miközben senkivel sem találkozott és nem is beszélt senkivel. Az ételt lánya hozta neki, így akár minden reggel megfestette a felkelő nap sugarait.⁸²

Shantiniketanban találkozhatott először buddhistákkal. 1931-ben Shantiniketanban festette meditatáló szerzetest ábrázoló képét, a *Meditáló Buddha* című alkotást, melyen a lótuszülésben, aransárga csuhában ülő alak a centrumban egy fa - átvitt értelemben a bódhi-fa - alatt ül. Arany fénysugár vetül rá egy, a festmény terében nem ábrázolt pontból. A festményen az a fénymisztika fedezhető fel, amely még Magyarországon készített képein Krisztust övezi (*A szeretet hozta létre, Látomás a katakombában, Megvilágosulás*), ezen kívül hasonlóan meghatározhatatlan a helyszín, mint Krisztus-képein. A színvilág viszont nagyon megváltozott: a fehér fény arannyá vált Indiában készült művein. Sass Brunner Erzsébet tehát 1930-ban találkozhatott először buddhista szerzetesekkel és meg is örökítette őket Shantiniketanban.

Sass Brunner Erzsébet az 1930-as években buddhista szent helyekre való zárandoklatai során

⁷⁹ Bethlenfalvy G., 1989, 8.o.

⁸⁰ Bethlenfalvy Géza, 1989, 11. o.

⁸¹ Sass Brunner Erzsébet, *Mystic India*, 1937.

⁸² Bethlenfalvy Géza, 1978, 11. o.

egyre többet kezdte el festeni Buddha alakját. Egyrészt szobrok ihlette kompozíciókat dolgozott ki, másrészt vallással kapcsolatos látomásait festette meg. Ő maga átértelmezte az ikonográfiai hagyományt s modern festészetébe ágyazva mutatta be ezeket a jelképeket. Ezek a művek számára sorozatokban is kibontakozhattak, hiszen egy-egy témát többször is feldolgozott. 1934-ben Bangalórban *Buddha meditációja* és *Buddha megvilágosodása* címmel festett sorozatát vetette vászonra. Mely buddhista szimbólumokat használta Sass Brunner Erzsébet festészetében? Legfőképpen Buddha alakját: Buddha testi jeleit és megjelenését, a Tan kerekét, a sztúpát.

Dr. Lázár Béla így ír Sass Brunner Erzsébet vízióiról 1937-ben: „Belső látományai ébredtek. Feladta egész múltját - vallja ő maga - s az indus művészet csodálatos titkai tárultak fel előtte. Az a két év, melyet maga lelkében való elmerüléssel töltött, kiragadta régi magából és új külsővel, új belsővel ajándékozta meg. Látományaitól, melyek üldözték - festményei révén szabadult meg.” Indiában az indiai vallásosság szent helyeit végigjárta és legmélyebb meditációs élményeit fejezte ki a Buddha képében.⁸³ 1934-ben kezdte el festeni misztikus Buddha sorozatát *Buddha megvilágosodásának lépései* címmel. A sorozat meditációinak legfőbb üzeneteit öntötte művészi formába, úgy gondolta, hogy bármely kor számára fontosak lehetnek ezek, de nem szerette volna, hogy életében bárki más is láthassa ezeket.⁸⁴ Bethlenfalvy Géza írja le, hogy ezeket a képeket Brunner Erzsébet csomagolta be, és így, poggyászként vitte magával élete során Japánba, Amerikába. Sass Brunner Erzsébet 1950-ben bekövetkezett haláláig soha nem lettek kiállítva.⁸⁵

A Buddha meditációja című festmény-sorozatának középpontjában Sass Brunner Erzsébet Buddhát ábrázolja: megnyúlt fülekkel, nyakán 3 redővel, csukott szemekkel, a meditáció állapotában és enyhén mosolygó szájjal. A megvalósítás érdekes: Buddha arca van a középpontban, így ezek a képek valójában Buddha-portrék. A kartonra

⁸³ Bethlenfalvy Géza, 1978, 10. o.

⁸⁴ Bethlenfalvy Géza, 1978, 11. o.

⁸⁵ Bethlenfalvy Géza, 1978, 11. o.

festett képek után Sass Brunner Erzsébet egy új hordozót használt: vászonra festette ezeket a képeket, olajjal. Sötétzöld és arany árnyalatokkal dolgozott. Érdekes megfigyelnünk, hogy Buddha alakja az indiai művészetben ülő vagy álló szobor és festmény, de sohasem csak arc. Ismeretesebb természetesen Buddha szobrok fejtörédei, de Sass Brunner Erzsébet európai kontextusba helyezte azáltal, hogy portrészzerűen festette meg a meditációba mélyült arcot. Feltételezhetjük, hogy ez által is saját buddhista szellemiségét kívánta kifejezni. A Buddha arc lényege, hogy ha a meditáló már közelebb került az istenséghez, erősebben rákoncentrált, annak átszellemültségét élheti át. A koncentráció ugyanis így jön létre: először a szobrot egészben látja a meditáló, majd lelkileg közelebb kerülve, az arc kerül a figyelem fókuszába. Hiába van csukott vagy félig csukott állapotban a szobor szeme, a befogadó egyre inkább azt érzi, hogy őrá néz. Ez az a misztikus élmény, amelyet Sass Brunner Erzsébet képein éreztet. A festményeken Buddha élettel teli, úgy tűnik, mintha az istenség nézne, a nézőbe látna. Tükörként a befogadó, a művész magába lát. *„Ki lát magába? Kit a sors megvert vagy megáldott - ez a két véglet oly hatalmas lelki és testi rázkódtatás, hogy megnyílik a menny a számára ki ezen átesett, vagyis elfordulva a világ kicsinyes apró örömeitől fájdalmának, örömeinek adva át magát, megadja magát!”*⁸⁶

Ahogy Sass Brunner Erzsébet művészetében több példát is találunk a meditáció festményeken keresztüli megélésére (ilyenek a Himalája-ábrázolásai), úgy a Buddha-alakok is ezt példázzák számunkra. Megfesteni Buddhát maga a meditáció, tehát a művelet folyamata is az elmélyedés, a megvilágosodáshoz vezető út, csakúgy, mint a tibeti szerzetesek esetében a mandala készítésének folyamata. Korai indiai kompozíciói szemléltetik számunkra ezt a meditatív elmélyülést. A meditáció kérdése központi kérdéskör Sass Brunner Erzsébet festészetében. Többször hivatkozik rá írásaiban, hogy ő a festészetének átélésével meditált.⁸⁷

Lewis W. Bush orientalista ezeket a sorokat írja⁸⁸ Sass Brunner Erzsébet egy Buddha képéről: „Mrs. Brunner Gautama Buddha-ja tökéletesen megmutatja Buddhának azt az átváltozását egy magasrendű emberből egy megvilágosult lénybe. És minél jobban tanulmányozza buddhista képét, annál elevenebbé válik a szeretet legtisztább formájáról, a könyörületről és az igazságnak elmébe hatolásáról szóló tanítás. ...Csak egy buddhista művész érthette el ezt a szimbolikus kifejezést, amelyet Mrs. Brunnernek sikerült megvalósítania ebben a nagyhatású képben.”

Sass Brunner Erzsébet *Buddha meditációja* című festményének közepén Buddha alakja látható arany hajjal, lecsukott szemekkel, a prizma által szétbontott fény köreiben. Ha a napfényt prizma által bontjuk szét a következő színeket kapjuk: vörös, narancs, sárga, zöld, kék, sötétkék, ibolya.⁸⁹

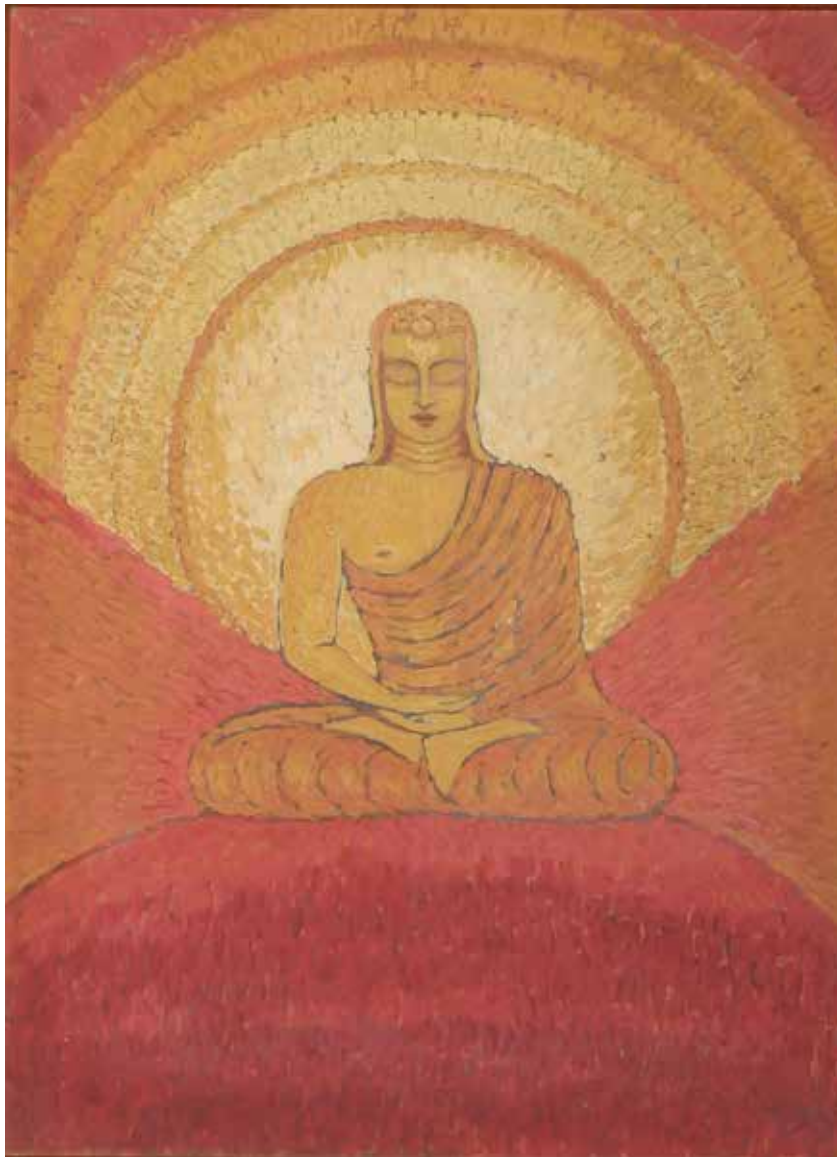
A festményen Buddha vadzsra tartásban ül, kezei egymásba téve, felfelé fordítva. Egy láthatatlanul megfestett talajon ül, amit csak egy-egy, a festmény sarkaiból kiinduló fekete sáv jelez. Testén arany kendő körbetekerve, egyik válla szabadon. Derektól kiindulva arany kör a háta mögött, arany fénnel rajzolódik ki, arany és fehér ecsetvonásokkal beterítve sugaras irányban. Koncentrikus körökben folytatódnak háta mögött a sávok, különböző színekkel festve. Belülről kifelé: halvány zöldessárga, sárga, narancs, piros, lila, sötétkék, világoskék, zöld, sárga, narancs. A Tan kerekének 8 küllője van, mely a nemes nyolcrétű ösvényt szimbolizálja. Sass Brunner Erzsébet különösképpen illeszti össze Buddha alakját a 8-as osztású *dharmacsakrával* és a szívárvánnyal. Buddhát a lemenő nappal szemben, háttal a kép nézőjének ábrázolja. A lemenő nap körül szívárványsávok jelennek meg, a szívárvány a megvilágosodás szimbóluma. Az ezoterikus buddhizmusban a test auráját különböző színekkel ábrázolták. Ha megfigyeljük a képen látható színsávokat, 8 különböző színt számolhatunk össze, mely a buddhista ikonográfiában a szenvedéseket okozó vágyaktól való megszabadulás útja (a „nyolcas út”, a „nemes nyolcrétű ösvény”): a helyes gondolkodás, beszéd,

⁸⁶ Sass Brunner Erzsébet levelét (Margithoz) idézve In: *Tiszta élet öröm*, 1989, 12.o.

⁸⁷ In: *Mystic India*, 1937.

⁸⁸ Idézve In: *Tiszta élet öröm*, 1989, 14.o.

⁸⁹ Johannes Itten: *A színek művészete*, 1970 (magyar kiadás 1997), 17. o.

Sass
Brunner
Erzsébet:
*Buddha
in meditation II.*
- Bangalore,
1934

cselekvés, élet, törekvés, vizsgálódás, elmélyedés, megszabadulás szimbóluma. A szivárvány színei a buddhizmus legfontosabb összefoglalása, mivel a meditációs gyakorlat legmagasabb fokát jelenti. A buddhista színszimbolika legfontosabb színei a kék, fehér, fekete, piros, zöld sárga, mindegyik egy speciális Buddhát jelöl. A gyógyító Buddha kék, a bölcsességet szimbolizálja. A fehér a tisztaságot, Buddha fehér elefánt nemzőjét. A zöld a karma és a harmónia színe. A megvilágosodás póza, melyben Buddha ül az, indiai művészetben a lótuszülés, mely a mozdíthatatlanság kifejezője.

Sass Brunner Erzsébet az intuitív valóságból meríti képeinek témáit, Brunner Erzsébet pedig a valóság ábrázolásával próbálja meg mindezen gondolatiságot kifejezni. Sass Brunner Erzsébet sokkal mélyebbre jut a buddhista lélek ábrázolásában, ami saját lelkének alteregójaként is értelmezhető. Sass Brunner Erzsébet egy romantikus vizionárius festészeti hagyomány mentén kezd el dolgozni, mert ezekbe a formákba tudja átadni érzéseit, látomásait. *„A hindu, dzsaina és buddhista bölcsességet megjelenítő emlékek a rájuk jellemző bizonyossággal a meditáció színes tükröződései,*

amennyiben a tapasztalati és a metafizikai világ felismerésére törekednek, megkísérlik a szabadulást a létkörforgásból, s egységben vannak az Ómmal.”⁹⁰ / Sass Brunner Erzsébet /

Sass Brunner Erzsébet buddhista ihletettséggű festményei egyfajta *mágikus művek*.⁹¹ A modern művészetben az egyedi műalkotások jelenősége felerősödik, a mágikus művészet pedig koronként visszatérhet,⁹² akár egy-egy műben. Egy-egy közösség - jelen esetben az indiai buddhista kultúra - lenyomata érzékelhető festményein. A rítus része a Buddha szobrok előtti meditáció.

Raymond Piper (1923-2007) *Cosmic Art* című könyvében olvasható: a kozmikus művész kétségtelenül egyfajta missziót érez arra, hogy spirituális igazságokat művészi formában fejezzen ki.⁹³ Mivelhogy az a veszély áll fenn, hogy az efféle művészetet nem értik meg, ezek a művek valójában a művész saját szellemi megelégedettségét szolgálják, és csak olyan hasonló gondolkodású emberek érdeklődését keltik fel, akik együtt éreznek vele.⁹⁴ Hitet, szeretetet, igazságkeresést feltételeznek azok az ideálok és vágyak, melyek Sass Brunner Erzsébetet és lányát Indiába vezették, útjuk erőfeszítésekkel, nehézségekkel volt teli. Ha ezeket az erőfeszítéseket nem értjük meg, nem kerülhetünk közel ikonikus-buddhista festményeikhez, csak műemlék-reprodukcióknak tarthatjuk vallási szentélyeket vagy ezek részleteit ábrázoló képeiket.⁹⁵

„Képeimet szent cél érdekében festem és adom a világnak” - írja Sass Brunner Erzsébet Rabindranath Tagore-hoz írott levelében⁹⁶.

„Mindnyájunk útja ki van szabva, tehát ahova a sors állított bennünket, ott és annak kell megfelelnünk a lehető legjobban, és az a sok megpróbáltatás, minek állandóan ki vagyunk téve, ennek egyetlen fegyvere a magunkba látás! Ki lát magába? Kit a sors megvert vagy megáldott - ez a két végtel oly hatalmas lelki és testi rázkódtatás, hogy megnyílik a menny a számára ki ezen átesett, vagyis elfordulva a világ kicsinyes apró örömeitől fájdalomának, örömeinek adva át magát, megadja magát!... Ez a boldogság titka, ami leggyakrabban a legnagyobb boldogtalanságból fakad, azért gondolod Te, hogy én is abból merítettem lelki megvilágosultságomat...”⁹⁷ (Sass Brunner Erzsébet)

⁹⁰ *Mystic India through Art*, Tokyo, 1937

⁹¹ Keserü Katalin: *Mágikus művek*, Budapest Galéria, 1987.

⁹² Keserü Katalin, 1987.

⁹³ *Tiszta élet öröm*, 1989, 15.o.

⁹⁴ *Tiszta élet öröm*, 1989, 15.o.

⁹⁵ Marosi Ernő, Budapest, 2007, 9. o.

⁹⁶ Idézi Renner Zsuzsanna, 2007, 12. o.

⁹⁷ Sass Brunner Erzsébet levelét (Margithoz) idézve In: *Tiszta élet öröm*, 1989, 12.o.

BIBLIOGRÁFIA

- 1890.** Brassai Sámuel: *A Buddhizmusról*, Keresztény Magvető, 1-19. o.
- 1900.** Szubhádra Bhiksu: *Buddhista káté. Bevezetésül Gótamó Buddha tanához*, fordította: Hollósy József, Máramarosziget, Mayer és Berger Könyvkereskedése (első kiadás 1893)
- 1912.** *Teozófia*, szerk. Rózsaffy Dezső, I. évfolyam
- 1912.** *A Nemzeti Szalon Almanachja*, szerk. Déry Béla, Bányász László, Margitai Ernő, Budapest
- 1920.** Schmidt József: *Buddha élete, tana, egyháza*. „Kazinczy kiadás”, Budapest
- 1921.** magyarul: **1998.** C.W. Leadbeater: *Az álmokról. Milyenek azok és hogyan jönnek létre*, Magyar Teozófiai Társulat, Budapest A mű eredeti kiadása: C.W. Leadbeater: *Dreams. What They Are nad How They Are Caused*, Theosophical Publishing House, London
- 1922.** Baktay Ervin: *Rabindranath Tagore, az ember, a művész, a bölcs*, Világirodalom, Budapest
- 1928.** *Megjelent az első balatoni művész-levelezőlap sorozat*, In: Zalai Közlöny, augusztus 3.
- 1928.** Elek Artúr: *Spirituális művészek* In: Nyugat, 6. szám
- 1928.** *Kanizsai festőművésznő sikere a tavaszi tárlaton*, In: Zalai Közlöny, március 13.
- 1929.** *Sassék képkiállítása. Sass Brunner Erzsébet Farkas Böske képei*, In: Zalai Közlöny, január. 9.
- 1932.** *Balatoni képek Kalkuttában, indiai képek Nagykanizsán*, In: Zalai Közlöny, január 1.
- 1932.** *Két kanizsai festőművésznő ritka élményei Körösi Csoma Sándor sírjánál és buddhista lámák titokzatos szertartásai közepette*, In: Zalai Közlöny, április 22.
- 1937.** Mrs. Sass Brunner Elizabeth Farkas and Elizabeth Brunner: *Mystic of India through Art*, Tokyo
- 1937.** Dr. Lázár Béla: *Két magyar festőnő a Távolságon*, In: Képes Vasárnap, felelős szerk. Bönyi Adorján, augusztus 1.
- 1961.** Tóth Edit: *A festő Rabindranath Tagore*, In: Művészet, 6. szám
- 1963.** Baktay Ervin: *India művészete*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest
- 1968.** *Művészeti lexikon*, szerk. Zádor Anna, Genton István, I-IV, Akadémiai Kiadó, Budapest
- 1968.** Jaya Appasamy: *Abanindranath Tagore and the Art of His Times*, Lalit Kala Akademi, New Delhi
- 1978.** *A Painters Pilgrime. Elizabeth Brunner's Buddhist Paintings from India, Nepal, Burma, Sri Lanka and Thailand*, bevezető: Bethlenfalvy Géza, Hungarian Information & Cultural Centre, New Delhi
- 1979.** Jaya Appasami: *A vision of India. The art of Elizabeth Sass Brunner and Elizabeth Brunner*

1981. Baktay Ervin: *India művészete. A történelem és művelődés keretében az őskortól a XX. századig*, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest
1981. *Magyar Művészet 1890 -1919*, I. kötet, szerk. Németh Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest
1983. Veronica Irons: *Indiai mitológia*, Corvina Kiadó, (magyarul, 1991)
1987. Keserü Katalin: *Mágikus művek*, Budapest Galéria
1988. Bethlenfalvy Géza: *India varázsa. Sass Bruner Erzsébet és Brunner Erzsébet kiállítása*, Thúry György Múzeum, Nagykanizsa
1989. *An exhibition of paintings by Elizabeth Sass Brunner. On the occasion of the 100th Anniversary of her birth*, Hungarian Information & Cultural Centre, New Delhi
1989. *Tiszta élet öröm. In memoriam Sass Brunner Erzsébet*, Tihany
- Bethlenfalvy Géza: *Sass Brunner Erzsébet élete és művészete*, In: *Tiszta élet öröm. In memoriam Sass Brunner Erzsébet*, Tihany, 1989, 4-11. o.
1994. Ananda K. Coomaraswamy: *Hinduzmus és buddhizmus*, Európa Könyvkiadó, Budapest
1996. Bincsik Mónika: Hollósy József, In: *Nagybánya művészete*, Magyar Nemzeti Galéria
1997. Fajcsák Gyögyi-Renner Zsuzsanna: *Délkelet-Ázsiai buddhista művészet*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum
2000. *Dreams and Visions. An exhibition of Paintings by Elizabeth Sass Brunner and Elizabeth Brunner*, Indira Gandhi National Centre for the Arts, Delhi, kurátor: professzor P.N. Mago
2001. Végh Alpár Sándor: *Kelet lányai*, In: Magyar Nemzet, november 3.
2001. Prof. P.N. Mago: *Remembering the Brunners*, forrás: <http://ignca.nic.in/nl001701.htm>
2006. Héjjas István: *India ősi bölcsessége*, Az indiai eredetű vallások filozófiája és létszemlélete, Budapest
2006. Parádi Judit: *Szintézis és megújulás a MIÉNK körében*. In: Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig, 1904-1914, Magyar Nemzeti Galéria, március 21-július 30.
2006. Révész Emese: Csók István, In: *Magyar Vadak Párizstól Nagybányáig, 1904-1914*, Magyar Nemzeti Galéria, március 21-július 30.
2006. Szubhádra Bhiksu: *Buddhista káté. Bevezetésül Gótama Buddha tanához*, ford. Hollósy József, szerk. Szántai Zsolt (A kötet a Máramaros-szigeten, 1900-ban megjelent kiadvány anyagának csekély mértékben modernizált változatát tartalmazza.)
2007. *Keleti művészeti lexikon*, szerk. Fajcsák Györgyi, Budapest

2007. *A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül*, szerk. Renner Zsuzsanna, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

2007. Bethlenfalvy Géza: *Misztikus élmény a festészetben. Sass Brunner Erzsébet belső felfedező útja* In: *A misztikus India- két magyar festő művészetén keresztül*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

2007. Marosi Ernő: *Bevezetés „A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül” című kiállításához*, In: *A misztikus India - két magyar festő művészetén keresztül*, szerk. Renner Zsuzsanna, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

2007. Renner Zsuzsanna: *Zarándokúton. Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet életének és művészi pályájának rövid története*, In: *A misztikus India-két magyar festő művészetén keresztül*, Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest

2008. Bethlenfalvy Géza: *Magyar indiai vagy indiai magyar - avagy mindkettő - Néhány személyes emlék*, In.: *Varázslatos India. Sass Brunner Erzsébet és Brunner Erzsébet kiállítása*, szerk. Kőfalvi Csilla, Kanizsai Kulturális Központ, Nagykanizsa

Sass
Brunner
Erzsébet:
*Buddha
in meditation III.*
- Bangalore,
1934

Marczinka Csaba

A Test-Tündér alakváltozatai

Verebics Ágnes alkotói világa

A festő, grafikus, performer és intermedialis alkotó Verebics-testvérpár ifjabbik tagja, Verebics Ágnes művészetének egyik központi motívuma a test. Nem csupán a női test vagy saját teste (bár természetesen e két téma is foglalkoztatja), hanem a testek s a „test művészete” általában.

Ez az érdeklődés manifesztálódott egy korábbi kiállításán az Erlin Galériában („Ink-Body-Sap”, 2009), ahol „testtel festett” festménysorozatát állította ki. A sorozat lényege az volt, hogy a képek alapját saját testének festett lenyomata képezte. A test expresszív, performatív vagy installációs megjelenítése ambíciója alkotói világa egyik fő vonulatának. E téma persze variálódik és keveredik más tematikákkal s kontextusokkal. Mégis: Verebics Ági művészetének egészében – több kiállításon

s alkotói projekten is – központi motívuma a test és a testi megjelenítés... Igen sok művén, még a látszólag e tematikától távol eső helyzetek, motívumok is ezen keresztül értelmeződnek. A „test” persze funkcionálhat tárgyként vagy használati objektumként (lásd doboz-művek sorozata és egyéb tárgyi objektumok). Igazából úgy érzem, még e tárgyaknak s objektumoknak is van valami „testies” jellege. Ez persze – kicsit eltérő kontextusban – más kortárs vagy közelmúltban elhunyt alkotóknál is felvethető (a koreográfusként festményeket is készítő Jobbágy Bernadett-től – Csurka Eszteren át – egészen Király Tamásig, a „testszobrász”-divattervezőig). S az is igaz, hogy Verebics műveinek sorozata nehezen illeszthető (vagy erőszakolható) bele bármiféle „vonulatba”.

Inkább úgy érzem, a test témája és a testi megjelenítés egyfajta filozofikus-metaforikus szinten érdekli. A témát – és a kapcsolódó motívumokat – igyekszik több oldalról s több szinten is megközelíteni.

A performatív jelenlét és megjelenítés Verebics Ágnes sok művének alapvető vonása. Még akkor is, ha látszólag (vagy ténylegesen is) nem a test vagy a testi megjelenés a téma. Ez a performativitás még hagyományosabb jellegű festményeit is áthatja. De még inkább hangsúlyossá válik performanszaiban, installációs s intermedialis alkotásaiban.

E testmegjelenítés persze erősen ironikus. Az irónia és a karikírozó hajlam az önarcképek esetében is nagy szerepet kap. Az önfelmutató gesztus és az irónia egyéni módon keveredik a képeken. A karikírozó s groteszk elemek helyenként szürreális jellegű kölcsönöznek bizonyos műveknek, ugyanakkor a testi jelleg hangsúlyozása és a performatív megjelenítés egyfajta „újrealizmus” erőteljes hatását is mutatja. A különféle „izmusok” s irányzatok egyéni módon ötvöződnek. A Test-Tündér gyakran próteuszi átváltozásokat produkál...

Persze – mint *Visions/Revelations* című újabb kiállítása tanúsítja – ezen „próteuszi” átváltozó képesség művészetének tematikai határait is tágítja. Egyrészt a „testszobrászati” és doboz-szobor alkotások (köztük nemcsak szobrok, hanem festmények, installációk s mediális alkotások is) sok ponton visszavezették a hétköznapi tárgyi világba, másfelől pedig a mitikus vagy performatívan szimbolikus kompozíciók elvezették az eltérő vagy egzotikus kultúrák (pl. iszlám világ) területére, s az ottani konfliktusok ábrázolásához. E konfliktusok tárgyai gyakran szimbólummá válnak alkotásain (pl. *Csador* és *Fegyver* című kép). Ez a szimbolikus manifesztáció pedig visszautal a korábbi munkák performatív jellegére. Bár érzékelhető bizonyos „visszakanyarodás” is a performatív és manifesztációs irány felől egyfajta „új narratíva” irányába. Ha nem is köteleződik el seholy egy narratív dominanciájú képzőművészet mellett.

Úgy érzem, valójában Verebics Ágnes a különböző divatos irányzatok és tendenciák harca nemigen érdekli. Játékos és átváltozó Test-Tündérként ugyan főként némelyikkel, de hamar

túl is lép rajtuk. A manifesztációs megjelenítés és az újító túllépés gesztusai művészetének lényegéhez tartoznak. E performatív gesztusok kontinuitást biztosítanak a különböző korszakok és tendenciák között műveiben. A performatív és ikonikus megjelenítés mellett az utóbbi időben már egyfajta sajátos dramaturgiája is kialakult Verebics Ági installációs, multimediális és performatív alkotásainak. Az önfelmutató és az ironikus-önironikus gesztusok egyfajta különös dramaturgiát (forgatókönyvet?) alkotnak. Gyakran a groteszk önpotrék vagy enyhén grimaszos önarcképek indítják a filmet, videót vagy performanszt. S ez az indító tematika transzponálódik vagy poentírozódik tovább a későbbiek során.

A tárgyi objektokban (pl. doboz-szobrok) is – ironikus formában – a testiesség hangsúlyozódik. Éppen csupán más aspektusból, máshogyan közelítődik meg e központi téma. A tárgyak néha nem csupán műalkotássá, hanem szinte „élőlényekké” válnak bizonyos alkotásokon. Eleinte főleg az üveg és a köré csoportosítható tárgyak, anyagdarabok érdekelték (l. „Az Üveg” c. diplomamunka, 2006), s később kerültek előtérbe a

Verebics Ágnes: *Hibernált* - 2011

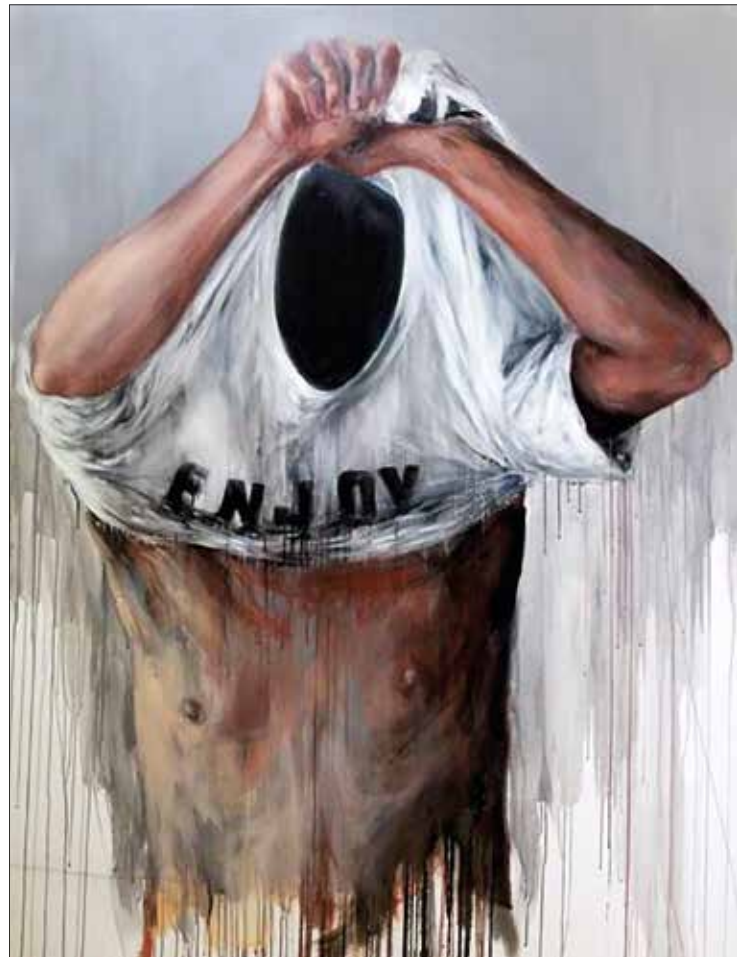
dobozok a tárgyi objektumok terén („Dobozművek”, 2011, Pelikán Galéria csoportos kiállítása). A test gyakran objektummá válik, a tárgy pedig – főleg a doboz – „élőlényesül”... A két tematika (főleg az utóbbi évek munkáiban) áthatja egymást és gyakran összefonódik.

S a Test-Tündér – gyakran karikírozva, ironikus idézőjelek közt – úgy tűnik, továbbra is vezető helyen marad alkotói univerzumában. A kérdés csak az, hogy mennyire ötvöződik új témákkal, új technikákkal vagy új, még szokatlanabb (kevésbé statikus) alkotói eljárásokkal? E kérdésekre talán újabb kiállításai megadják a választ, saját egyéni stílusa újjáalkulásával párhuzamosan, korai alkotói idő-szaka eredményeinek szintetizálása felé közeledve.

Verebics Ágnes: *Maszk* - 2012

Verebics Ágnes: *Enjoy* - 2012

Enteriőr a Deák Dénes Gyűjtemény zalaegerszegi kiállításáról

Péntek Imre

Tárlatról-tárlatra Magángyűjtemények nyomában

A rendszerváltozás utáni időszak egyik új fejleménye volt a képzőművészeti életben a nagy magángyűjtemények megjelenése. Részben felszínre kerülése, hiszen korábban csak az állam lehetett a jelentős műkincsek, gyűjtemények tulajdonosa (részben államosítás révén, aminek következtében ma percek tucatjai folynak a magyar állam ellen). S forgalmazásuk is állami privilégiumnak számított. Ám a gyűjtőszenvédélynek nem lehetett parancsolni, sokan nem mondtak le a műtermekből való „gyűjtésről”, illetve vásárlásról, és a szerencésék (vagy gazdagok) lakásában, egyéb helyiségeiben óriási műtárgykészletek halmozódtak fel. Az elszegényedő múzeumok elképedve figyelték, hirtelen milyen – korábban eltűntnek vélt – remekművek kerültek a nyilvánosság elé. Kiállításokon, aukciókon, a legkülönbözőbb árus helyeken.

A legendás gyűjtők – mint Kolozsvári Ernő, Deák Dénes, Vass László, vagy a zalai kötődésekkel is rendelkező Merics Imre – igyekeztek értékeiket a világ elé tárni. De külföldről is kerültek haza gyűjtemények, mint az Antal-Lusztig, László Károly gyűjtemény. S talán a legértékesebb szolgálatot hazájának az Amerikában élő Pákh Imre tette, aki visszaadta nekünk, az egész magyarságnak, Munkácsy Mihály életművének (ittthon hiányzó) műegyüttesét.

Minden magángyűjtemény kialakulása, sorsa, megmaradása vagy szétszóródása – kész regény. Báró Kohner Adolf budapesti nagytőkés, üzletember – Goya, Constable, Delacroix, Monet, Renoir, Cézanne, Gauguin művek tulajdonosa – a harmincas évek válságának időszakában – „egy balsikerű valutaspekuláció” következtében tönkrement, gyűjteményét 1934-ben az Ernst

Tihanyi Lajos:
Leánykép
(Leopold
Magdolna
portré)

Czóbel Béla:
Deák Dénes
portréja

Múzeumban elárvereztették a hitelezők. Bár hitelezőit sikerült kielégítenie, vagyona elúszott, a veszteséget méltósággal viselve, visszavonult könyvei közé, s pár évvel élte túl csak az elváltat kedves gyűjteményétől. De akadnak pozitív példák is. A rendszerváltás után Svédországból hazatért, ismert vállalkozó és műgyűjtő, Takács Lajos a kilencvenes

években modern magyar gyűjteményére kapott hitelt, amivel vállalkozását megmentette.

Ennyiből is látszik, a műgyűjtés nem csak szakmai szerelem, szenvedély, komoly üzleti befektetés is. Az újabb gazdasági elemzések szerint a műtárgyak piaci értéke a válság idején sem csökkent, hanem nőtt. S rekord összegű árverési összegekről

Farkas István:
Látnoknő
(Nagykezü
modell)

Rippl-Rónai
József:
Bruckné
ténasszony

Egrý József:
Balatoni táj
házzal

ad hírt a sajtó: az egyik ilyen rekordot Munkácsy: *A baba látogatói* című képe érte el, 160 millió Ft-tal, majd ezt egy Csontváry festmény, a *Traui tájkép naplemente idején* döntötte meg 240 millió Ft-tal. No, persze a vidéken élő művészeinket nem fenyegeti ez a veszély, sajnos, a műtárgyvásárlás nem vált divattá, polgári szokássá. Pedig a szerényebb hazai gyűjtőknél is „megbújhatnak” remekművek, csak nyilvánosságra kerülésük – valahogy nincs megoldva. A jövőre 80. évét betöltő Németh János műveiből is jelentős kerámia szobrok kerültek magángyűjtőkhöz, talán sikerül ezt az anyagot a

jeles évforduló alkalmából „megmozdítani”. S ha már a gyűjtemények „sorsáról” szóltunk, érdemes megemlíteni: mi lesz a tormási állatorvos, dr. Merics Imre páratlanul gazdag gyűjteményével? Idén márciusban váratlanul elhunyt, s pár éve, amikor nála jártunk, már az elhelyezés gondjaival küzdött. Tárgyalásai, hogy legalább egy részét gyűjteményének, valamelyik városban befogadják, nem jártak sikerrel. Lehet, hogy korai kérdések ezek, de előbb-utóbb napirendre kerülnek...

Bálint Endre:
If vára

Ziffer Sándor:
Csendélet
almákkal
és kék
szoborral

Gadányi Jenő:
Deelés

A budapesti Deák Dénes-gyűjtemény helyzete szerencsésebben alakult. A kilencvenes évek elején elhelyezést nyert Székesfehérvárott – a tervezett városi képtár épületében –, s az óta is sikerrel működik. A vezetők új funkciókkal bővítették a gyűjtemény kezelését, díjat és ösztöndíjat alapítottak, a gyarapítás lehetőségeit is megoldották. Nos, a sokrétű kollekciónak válogatott anyagából rendeztek kiállítást *Klasszikon* címmel, a zalaegerszegi Városi Kiállítóteremben, októberben. Bár különösebb rendszer nem volt megfigyelhető a rendezésben – talán a véletlenszerűen gyűlt művek sem tették lehetővé ezt –, a közönség páratlan remekműveket láthatott, eredetiben. A 19. és 20. század fordulójáról például, amely a magyar festészetnek különösen nagy értékteremtő korszaka. Gulácsy *Önarcképe* vagy Rippl-Rónai *Bruckné ténsasszony* című képe ízelítőt adnak a két, európai rangú festő életművéből. Mednyánszkytól láthatunk egy „hadifogoly képet”, ami a festő oeuvre-jének oly jellegzetes (és tragikus) témája.

Ebből a korszakból származik – az 1910-es évekből – Ferenczy Károly *Cigaretttázó fiú*-ja, igazán karakteres darab. A kevésbé ismert Perlrott-Csaba Vilmos – akiről egyébként a Városi Kiállítóteremben sokat dolgozó, lapunkban is többször publikáló Benedek Katalin írt színvonalas monográfiát – két remek képpel képviselteti magát (Párizsi utca, Csendélet maszkokkal) Czóbel Béla – aki jelentős életművét Párizsban alkotta meg, s Deák Dénes portróját is elkészítette – két műve, *Csendélet* és *Olvasó nő* – szintén a kvalitásos darabokhoz sorolható. A sokak által kedvelt, tragikus sorsú Farkas István 8 képéből két hatásos, több alakos festmény kapott helyet az egerszegi kollekción: *Varietében*, 1920, és a *Látnoknő* (1920). Amos Imre Padon *ülő nője* szintén kiváló szinten képviseli a festő különleges látásmódját. A nekünk, zalaiknak is kedves Egry József *Balaton téj, házzal* és *Balaton felvidéki téj* című képe a fény szerelmesének elbűvölő munkái. Az erdélyi művészeket Nagy István képviseli két hangulatos festményével (*Kilátás a parasztszobából*,

Anna Margit:
Bábu

Önarckép) Czimra Gyula, Barcsay Jenő, Gyarmati Tihamér műveivel már a hatvanas-hetvenes időszakába érkezünk. Tóth Menyhért, Somogyi Győző képei pedig a gyűjtemény legújabb kori arcát mutatják.

Végül is elmondható, ahogy a Deák-gyűjteményről is, hogy vidéki városaink nyerhetnek ezekkel a „befogadásokkal”, bár értékes ingatlanokat foglalnak el, fenntartásuk, szakmai gondozásuk nem csekély összegbe kerül. Persze, előfordul olykor, az önzetlen ajándékozás viszonyai nem tisztázottak (jogilag) kellően, tartós letétéről vagy tulajdonlásról van szó... Mégis, ezek (szerintem) bármennyire komoly hozadékkal bírnak, a könnyebbik megoldás. Gyakran a helyi művészekre, akik évtizedekig a városokban élnek (vagy éltek), pályájuk az otthoni közegben teljesedett ki, lényegesen kevesebb figyelem jut. Az oly szükséges városi képtár, amely összefogná, tartós bemutatási fórumot biztosítana a helyi művészek színvonalas, garantáltan minőségi alkotásainak, gyűjtené az elszármazottak, ide kötődő művészek anyagát, sok helyütt hiányzik. Aminek következtében jelentős életművek szóródnak szét, kallódnak el, válnak gazdátlanná, láthatatlanná, vagy fővárosi aukciókon kerülnek ismeretlen tulajdonosokhoz. Pedig a helyi kulturális identitás szerves részét képezhetnék. Talán az ellentét – egy kis jó szándékkal, kreatívabb hozzáállással – feloldható. Azzal, hogy a múzeumok a városokhoz kerültek, új lehetőségek kínálkoznak e téren is. A zalaegerszegi kezdeményezés – Németh János keramikusművész állandó kiállításának létrehozására – mindenképpen jelentős előrelépés. S egyszer majd – valahol, valamikor – kiegészülhetnek Fischer György és Farkas Ferenc, Horváth László szobraival, Gábrriel József, Budaházi Tibor és Horváth M. Zoltán festményeivel, Monok Balázs plasztikáival, Frimmel Gyula és Tóth Norbert grafikáival, Németh Klára tűzzománcaival. És névsor korántsem teljes... Az intézménynek – a Deák-gyűjtemény – Városi Képtár nyomán – akár lehet a neve: Városi Képtár – Zalai Gyűjtemény. (A név legalábbis is ily módon, már megvan...)

Kádár Béla:
Fiatal nő
keresztbe tett
kezekkel

III. Ars Pannonica a Savaria Múzeumban

Az elmúlt évtizedekben a dunántúli képzőművészeti élet sokféle változáson esett át. A rendszerváltás időszakában kifulladás, majd megszűnt a *Dunántúli Tárlat*, elsorvadt az Alpok-Adria szerveződés – mely arcképes igazolványt is adott résztvevőinek –, aztán elhalt a határok mentén szerveződő *Kisplasztikai Biennále*. A vidéki intézmények keresték profiljukat, új helyüket, szerepüket a Nap alatt. Az uniós tagság kínált új lehetőségeket, pályázatokat, 2000-tól, az EU égisze alatt egy ígéretes forma szerveződött, az *Eurégiós Biennále*, mely komoly díjakkal hozta lázba az e tájon élő művészeket. Ráadásul a három megye – Zala, Vas és Győr-Moson-Sopron mellett – Burgenland művészei is versengtek a díjakért. S ekkor, ebben a bizonytalanságban – mert az eurós biennále megszűnt – jelentkezett a szombathelyi *Ars Pannonica*. Szombathely mindig kiemelt pontja

volt a dunántúli képzőművészeti szerveződéseknek, s most sem tagadta meg magát. A 2008 őszén indult formáció főként Nyugat-Dunántúl és Budapest körzetéből vonzotta a művészeket, bár – annak idején írván róla – hiányoltam a veszprémi, somogyi, pécsi művészeket –, de be kellett látnom, ez már nem az ő körzetük, s nem csak a távolság miatt.

A lényeg: az újkori hagyományteremtés jegyében az *Ars Pannonica* betöltötte a hirtelen keletkezett űrt, megszólította a kortárs művészek jelentős körét, és minőségi vidéki fórumot teremtett a térségben. Vonzást gyakorolt mind tematikájával, mind lokális kötődéseivel, s ahogy visszanéztem, nyolcvan művész munkái kerültek be a kiállítás anyagába. S ahogy értesültem, némi bizonytalankodás után létrejött a második biennále is. S most itt vagyunk a harmadik megnyitóján,

igaz, lényegesen kevesebb művész munkáival, de az anyag színvonala most meggyőző, lenyűgöző. Hogy mindez ilyen kedvező fordulatot vett, feltétlenül meg kell említeni Kamper László festő- és grafikusművész nevét, akinek szívós szervezőmunkája nélkül ma aligha állhatnánk itt.

A *III. Ars Pannonica* hű tükre a térség művészei újabb munkáinak, törekvéseinek és látványos, élmény teli képanyaggal szólítja meg a látogatókat. Már a belépéskor König Frigyes kék kolonád-variációi fogadnak, ami entré-nak mindenképpen erős. A részlet gazdag képek mellett – mint például Nagy Gábor *Tiszaigáti megfigyelései* – vannak dekoratív, monumentális hatású, erőteljes munkák, mint Aknay János *Emlék-alakzatai* –, s aki a szürreális jeleneteket, jelenéseket kedveli, az gyönyörködhet Francis Bacon-i utat járó, Oroszy Csaba harsány színekkel építkező képfolyamaiban. De meglepetést kelthet az is, hogy a tájkép nem tűnt el, nem halt el, ma is több művész merít ihletet a természeti jelenségek, élő és élettelen környezet

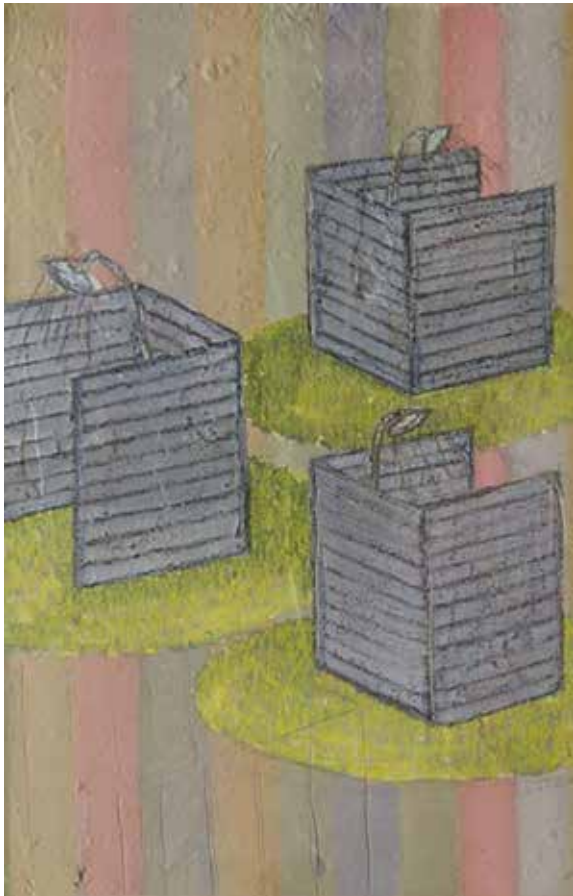
kimeríthetetlen forma- és színgazdagságából. Rendkívül megragadóak Lányi Adrienn finom égbolt-felhő szín-játékai, vagy Mészáros Szabolcs víz-variációi, az áttetsző elem tükröződései, ezernyi zöldes árnyalata. A fent és a lent – ily módon is rímel egymásra. Somorjai Kiss Tibor *Falevél*-sorozata elégikus hangulatot kelt, a frissen lehullott levél szóttesen, káprázatos avarszőnyegen lépkedő bakancsos láb szinte beletapos az őszi átváltozás melankolikus harmóniájába. Melega István fotó-átdolgozásai, átfestései (*Tél, Öreg fa*) egy sajátos kutatás eredményei. A művész a természetben rejlő ritmusokat, párhuzamokat, kontrasztokat emeli ki a táj kaotikusnak látszó kavalkádjából. Ám egyesek nem elégszenek meg a naturális, primér képi adottsággal: erőteljesen a maguk lelkiállapotára írják át a látványt. Nemes Lászlót régóta foglalkoztatja a zöld vegetáció dinamikája, burjánzása, mitikus ereje. Ezúttal is ilyen jellegű képpel szerepel, a *Zöld galaxis* szinte összefoglalója eddigi, finom festői struktúrákkal operáló törekvéseinek. Ábrahám

Aknay János:
Emlék 1.
2013

Nemes László:
Zöld Galaxis
2013

Nagy Csaba:
Palinodikus
karcolatok
2012

Rafael *Vissza a természethez* című ironikus sorozatában a tollak, ásványok, szilárd és áttetsző anyagok különböző metszeteivel alkot játékos, groteszk formációkat. A figurativitás itt is jelen van, több variációban. Gyécsek József női portréi szecessziós ízű, érzéki vonásokból, valószínűtlen színekáprázatokból állnak össze, Foky Éva akvarell-sorozata, a *Metro* – némileg Fehér László korai képeit idézi –, de korántsem olyan kíméletlen, inkább az emberi együttlét rezdüléseinek, véletlen mozzanatainak érzékeny foglalata. Végvári Beatrix képei egy részének is van Fehér Lászlós „íze”, a hátat fordító sziluettekre gondolok, viszont a hátterek izgalmasabban megdolgozottak, finom felbontásokkal, vibráló foltokkal alkotják meg azt a női otthonosságot, amely számos képének sajátja. Sóváradi Valéria pszichedelikus, meditatív tereiben – néhány magányos ember és tárgy foglal helyet. Az elidegenedésnek, a magányosságnak, a kiszolgáltatottságnak megrázó erejű ábrázolása valamennyi képe. Oroszy Csaba szurreális látomásokkal küzd: hősei – ebben a színdrámában –

Nagy Gábor:
Tiszagáti
megfigyelés
2011

elvesző, átváltozó alakok, alakzatok, akik emberből fura lényekké, szörnyekké, amorfikus alakzatokká lényegülnek át. Olykor lelkiállapotokat, mint a *Széken*, *A kín* jelenít meg, máskor egy karakter végletes karikírozásával teremt archetípust. Nagy Gábor *Tiszagáti megfigyelések*-sorozata – szintén jellegzetes alakok karikírozásával, rajzos-vonalas kontúrjaival teremt hiteles zsánereket. Kotnyek István régóta a valóság „felbontásának” sajátos útját követi: szembefordítja a modern technika szilárdnak, törhetetlen hitt eszközeit (mobiltelefon, laptop) a természet rontó-bomlasztó hatásával. Szójátékos címei mögött drasztikus folyamatok zajlanak, amelyeknek riasztó végeredményével szembesít. Nem hiányozhatnak a test-képek, Varga-Amár László aktjai, áttetsző figurái a kiszolgáltatottság, erotikus felhangokkal ábrázolt látomásai. Hús Zoltán megnyomorított figurái a történelemnek kitett emberről, sorsáról szólnak, kissé groteszk hangütésben. Bíró Sándor erőteljes színekavargásból összeálló sejtelmes alakzatok (melyeken a piros árnyalatok dominálnak) egyensúlyát keresi, az

Lányi Adrienn:
Visszfény
2013

Budaházi Tibor:
Töredék
2013

amorfitás líráját és drámáját egyaránt érzékeltetve. Kamper László analitikus gondolkodása nem kíméli a mitikus arculatot, felbomlasztja Ehnaton és Hórusz ismert ábrázolását, hogy vizuális rejtvényné, képregény-hőssé változzanak az egyiptomi vallás szakrális szimbólumai. Budaházi Tibor a fragmentaritás mestere: kevesen képesek a töredékek, roncsolt formák, elkorcsosult írásjelek halmazát pseudo-archaikus jel-mezővé, mitikus alakzatokká formálni. A struktúrák elkötelezettje Olajos György is, rejtélyesen kanyargó labirintus „hálója” ornamentális játékok is egyúttal, Serényi H. Zsigmond fehér tér-kompozíciója a tisztaság áhításának esszenciája, Dobos Éva grafikai etűdjei (csendre és zörejekre) a modern zene inspirációját tükrözi. Nadas Alexandra épületvázlatokból, részletekből hozza létre légies konstrukcióit, Nagy Csaba *Palinodikus* (jelentés visszavonó, megkérdőjelező) *karcolat*-sorozata a köznapi tárgyak belső iróniáját hozza felszínre. Tolnay Imre *Bárka 1-2.* című, monumentális hatást keltő plasztikája egyik kiemelkedő darabja a kiállításnak. A nyilvánvaló bibliai utalás mellett

a mű mély érzelmi és gondolati tartalmakat hordoz. A katasztrófa előli, a katasztrófából való menekülés hordaléka, roncsai a vég és az új kezdet szimbólumai. Ember nélkül is az ősi mítoszt idéző – szinte áldozati oltárszerű – katartikus építménye.

Végül Aknay János, aki megérdemelten került a fő helyre, Emlék-sorozatával ismét bizonyítja: a múlt elveszet, elsüllyedt struktúráit elő lehet hívni a tudatalatti mélyeiből, és a részletektől megfosztott, tiszta, egymásba hatoló geometrikus alakzatok analógiájával, hatásos színdinamikával visszahozni, kimenteni valami fontos üzenetet az archaikus, elemi rétegzettségű, ősi közegből. Kékesi Gábor szellemes, megformált és talált plasztikája – *Két legyet egy csapásra* – azt sugallja, az őslények köztünk vannak... (A szöveg az október 17-én elhangzott megnyitó írott változata. A biennále válogatott anyaga november 8-án bemutatkozott a bécsi Collegium Hungaricumban is. Ez alkalommal adta át a biennále díjait Halász János, az Emberi Erőforrások Minisztériumának államtitkára Budaházi Tibor, Lányi Adrienn és Serényi H. Zsigmond festőművészeknek.)

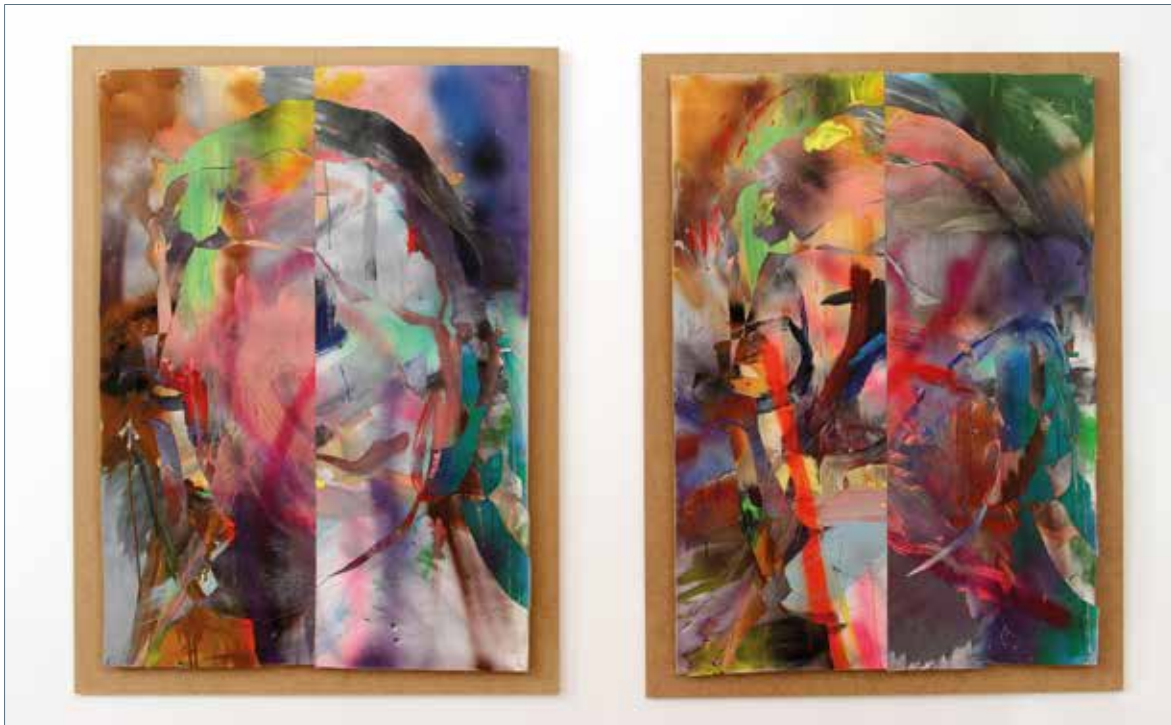
Kiállítási enteriőr a Balatoni Múzeumban - Keszthelyen

Őszi kiállítások a Balaton környékén

Az üdülési szezon már véget ért, de a kulturális programok még mindig csábítják az ide látogatókat. Ezek egy része képzőművészeti kiállítás, a keszthelyi Helikon Kastélymúzeumban, a Balatoni Múzeumban, a Balaton Színházban vagy a környék kisebb művelődési házainak kiállítótereiben. Távolabbra tekintve a füredi Vaszary Villa vagy az almádi Pannónia Művelődési Központ kínál még hasonló programokat.

De maradjunk szűkebb pátriánknál: a Balatoni Múzeum ez úttal sem tagadta meg magát, a Magyar Festészet Napja alkalmából egy rendkívül izgalmas kiállításnak adott helyet. Bukta Norbert festőművész, tanár és tanítványai (közös) munkái révén tekinthettünk be az alkotói gondolkodás folyamataiba, nyilvánosság elé tárva a kibontakozó vázlatokat, félkész fázisokat, rész-megoldásokat. Láthattuk a nagyméretű szénrajzokon a vonalak „küszködését” az érvényes formáért, körvonalakért, s az is megjelent, miként lesz a szimpla „leképezésből” a művészi „túlformálás”

következtében expresszív, hatásos mű. S az is kiderült: a festészet nem csak kreatív tevékenység, látásmód is. Sőt, belelátás. Az alkotás már a „megpillantással” elkezdődik, a „konceptualitással” folytatódik”, más kérdés: van, aki ezt végigviszi, másnak pedig elegendő a lehetőség, a gondolati alkotás dokumentálása. Bukta Norbert erre a felfedező szemléletre mutat kiváló példákat, a *Nemeskeresztúri parasztportrék (I-III.)* és *Szent köfejűek (I-XII.)* című fotóssorozatán. Főként a véletlenszerűen szétszóródott kődarabokból összeálló „kő-arcok” ragadják meg a fantáziát: ahogy a festő szeme meglátta a rejtőző formát, a néző is lassanként összerakja mozaikszemeket, és íme, egy arc – szem, orr, száj – rajzolódik ki előtte. Bukta Norbert át tudja adni a maga latens, talált formaleletét, sőt, leleményét. Játék ez, szórakoztató, mégis roppant tanulságos. S hol mulatságos, hol torz, hol drámai kő-arcok sokasága tekint ránk, kontaktust keresve a szemlélővel. S ki-ki eltűnődhet: átmegy-e a képzelet próbán?

Bukta Norbert-Gartner Daniel-Szücs Domonkos: *M.M.Á. matróz portréja I.-II.* - 2010-2012

Az alkotás lélektani oldala mellett a technikai ismeretekről, anyaghasználatról, ezek kombinálásáról is „képet” kapunk. Találkozunk egymásra rakódó ecsetnyomokkal, lendületes, szénnel húzott vonallal, digitális (kollázszerű) nyomatokkal vagy manipulált fotóval. Ma már a hagyományos és az új technikák, eljárások nem különülnek el egymástól, áthatják egymást, új és új variációkban jelennek meg. A mester, Bukta Norbert a legkülönbözőbb kifejezőmódokkal lép meg: TV-s portréi a színes képponton átsejülő arcok részleteivel, vizuális bravúrával kápráztatnak el. S az is csak a szakmáját mélyen ismerő embernek juthat eszébe, hogy mi van a Szent István bazilika főbejárati kapujánál látható szent-ábrázolások, gipszformák tondóinak „túlsó” felén? Egy realista, figuratív képnek egy absztrakt megfelelőjét tárja, hihetetlen leleménnyel, meggyőző erővel, élénk. Szent Simon, Pál, Tamás, András, János – megannyi absztrakt plasztikává válik, a negatív formák „felszínre kerülése” révén. S íme, együtt van – a szent és a profán, a figuratív és az absztrakt, mint egymásnak furcsa tükörképei. *Őnarckép-csarnok*-a ismét egy másik bravúr: portrényomatok sokaságával mutatja be a személyiség, az egyéniség pillanatnyi lelki állapotát, a gúny, a

magány, csúfolkodás, a szerelmes arc változatait, s a megdöbbentő, szeriális mintázattá váló képtömeg láttán felmerül a kérdés: kik is vagyunk mi valójában?

A tanítványokkal együtt készült művek is rendkívül elgondolkodtatóak. Vázlatok, a teljesség igényével. Már a cím is provokatívan konkrét: *H. Z. orvos látogató* vagy *V. Sz. statikus portréja*. Az alkotótárs: Gartner Dániel, Szücs Domonkos,

Bukta Norbert:
Szent kőfejűek
I-XII.

vagy Pattantyús Márton. S ugyanakkor az alkotások nyilván valóan nyitottak, félig készek, befejezetlenek, vázlatosak. Akár az akrillal készült festményekre tekintünk, akár a vele párhuzamba állított szénrajzokra. A látvány „feldolgozása” folyik itt, még minden alakul, s érezzük: a rajzi és festői eszközök nyomán valami belső, lelki tartalom keresi a neki megfelelő megnyilatkozást. Engem ez a „kísérlet” Sváby Lajos művészportréira emlékeztet – s csak személyes élmény, hogy a nyolcvanas években, e termekben láthattam hasonló expresszív műveit.

A festészet napján e betekintés az alkotás létrejöttének titkos, alig hozzáférhető műveleteibe, hogyan válik az anyag, a kiművelt manualitás, a „megdolgozottság” lelki tartalmakat hordozó művészi közeggé – nos, ezen ismeretek, összefüggések csak segítik a befogadás – főként a kortárs művek esetében – nem könnyű pillanatait. S hogy lesz-e e pillanatokból tartós elfogadás – olykor ilyen közvetítő jó szándékon is múlik... A művészek *Az arc epifániája* címet adták a kiállításnak. Számomra a megmutatás, megmutatkozás, nyilvánosság válás mellett e művek szóltak az elrejtésről, a láthatatlanná válásról is. Arról a szakrális folyamatról, amely művészi

alakításnak – ha valóban az – mindig is szerves, elszakíthatatlan része – volt és lesz.

A hévízi Muzeális Gyűjtemény – új vezetése – szemmel láthatóan nyitni akar más városok kulturális értékeinek, művészeti közösségeinek bemutatkozási lehetőséget adva a nem csak országszerte, nemzetközileg is ismert fürdővárosban. Örömmel vettük tudomásul, hogy az egyik első meghívás a szegedi SZÖG-ART művészeinek szólt. A Tisza-parti és Hévíz-parti város – bár nagyságrendjük nem azonos – közös éltetője a víz, s kapcsolatteremtésben ez is szerepet játszhatott. Annál is inkább örültünk ennek, mert tavasszal a megyeszékhely képviselőjében a *Pannon Tükör* és Budaházi Tibor festőművész mutatkozhatott be a szegedi közönség előtt (reméljük, jövő tavasszal Zalaegerszegen egy méltó „szegedi nappal” viszonyozhatjuk e meghívást). Folyóiratunkban gyakran kapnak helyet szegedi alkotók, mint Horváth Péter, a jeles prózaíró, Sándor János, a Szegedi Nemzeti Színház ny. főrendezője, s korábban Aranyi Sándor festőművész és Popovics Lőrinc szobrász alkotásait éppen Sándor János, a szegedi művészeti élet doyenje és kiváló ismerője méltatta. Ez úttal is ő vállalkozott a megnyitóra, hogy a tizenkilenc művész oeuvre-jébe bepillantást

Aranyi Sándor: *Örökkön örökké...*

Sejben Lajos:
Mesés
kelet

adjon. A város művészeinek kvalitásait jelzi, hogy Kossuth- és Munkácsy-díjas alkotók élnek (éltek) itt, köztük az Kass János grafikusművész, akinek munkássága megújította a műfajt. Két ismert rajza jelképesen is ide idézte őt (*Cantata profana* I.II.). Az eltávozottak köréből Fischer Ernő – a lírai absztrakt képviselője – *A festészet alapkérdései* című művével az őt foglalkoztató művészi problémákról adott szemléletes áttekintést – nyilván az absztrakt „nyelvén”. Dér István épp ellenkezőleg: a természet elvű festészet elkötelezettje. Itt látható *Fészek* című érzékeny, részlet gazdag grafikája a magyar tájbábrázolás hagyományait követi. Lázár Pál hasonló karakterű alkotóként a szegedi hangulatokat, városrészleteket, Tisza-parti zsánereket örökített meg ecsetjével. Itt látható *Lila kompozíciója* kubisztikus formákkal kísérletezik.

A festői kollekciónban az absztrakt látásmód dominál: egyik kivétel Szabó Tamás, aki két groteszk grafikai lappal szerepel. (*Elnyújtott idő, A hóhér*). A látomásos expresszív stílus meggyőző példája mindkét alkotás.

Darázs József az absztrakt formációk megérezkiesítésével teremt izgalmas képfelületet. (*Lebegő struktúrák* I.II.) Geometrizáló látásmódja jól érvényesül a *Kert építményekkel és felhőkkel* című képén. Az idősebb generációhoz tartozó Novák András rendkívül egységes kollekciónal képviselteti magát. (*Zöld, Piros, Kék, Sárga*) Négy szín, négy kép, négy hangulat. A *Zöld* a víz elemi struktúráit jelenti meg, a *Piros* a lángok izzásának festői látomása, a *Kék* a levegő atmoszférikus érzékeltetése, míg a *Sárga* – némileg meglepően – egy Képtár enteriőrje. A társaság ismert alakja Pataki Ferenc, aki az egymásba olvadó árnyalatokból rétegzett felületeknek, spontánul felrakott szín struktúráknak kötelezte el magát. Szép példája ennek az itt látható *A fény fészke* című, alkonyi impressziókat közvetítő képe. Hasonló művei még a *Vályogvetők földje* vagy *Levélhullató fűz*, mely a természeti látványt lebegő, diffúz látvánnyá változtatja. Sinkó János a „spurensicherug” (nyomrögzítés) technikájával teremt pszeudó-történelmi utalásokkal telített festői felületeket. (*Árulkodó nyomok, Talált nyomok, Árnyak*) Aranyi Sándor szintén felhasználja a „talált képek” adta lehetőségeket, melyeket a környezet kínál. Ilyen a *Tartós kapcsolat* című „fotóképe”, amelyen két elkorhadt, egymás mellett fekvő fejfa állít emléket egy valamikori szoros emberi kapcsolatnak. A titokzatos *Macskaszemek* szintén fotó-ihletésű, míg az *Örökkön örökké* a létezés és elmúlás melankóliáját árasztja.

A magyar orientalizmus újkori követője Sejben Lajos. Keleti élményei nem csak festményein tükröződnek, plasztikák készítésére is ihlették. (*Terra, Sziklatemplom*) A Munkácsy-díjas Lóránt János, Eszik Alajos és Kovács Keve képei szintén értékes részei a kollekciónak.

A szobrászati anyag is változatos és színvonalas.

Szathmáry Gyöngyi *Vörösmarty portréja* „szaggatott”, expresszív mintázással fejezi ki a költő utolsó, tépett lelkiállapotát. Fritz Mihály női alakjai finom részleteikkel tűnnek ki, Farkas Pál *Balerinája* klasszikus eszközökkel adja vissza a kidolgozott női test vonalait, arányait. *Gémcsalád* című kompozíciója pedig azt bizonyítja, az állatszobrászatnak van autentikus folytatója.

Emlékezetes mű Kalmár Márton *Gizi* című mell-szobra.

A nonfiguratív szemlélet elkötelezettje Popovics Lőrinc. Szellemes és remekül megoldott két fa plasztikája a *Férc-mű* és a *Fűző*. A „befűzött” cérna kanyargása az anyagban, a textil imitációja, valódi szobrászati bravúr.

A Szög Art kollekciónak e dunántúli kirándulása ezen a kis, de meghitt kiállítóterben mindenképpen esemény, s talán arra is alkalmas, hogy felkeltse a figyelmet hasonló tárlatok rendezésére, bemutatkozási lehetőséget biztosítva a Tisza-parti város művészeinek.

Szabó Tamás:
*Elnyújtott
idő*

Kostyál László

Testvérvárosi művész kapcsolatok

Frimmel Gyula és Horváth László munkái Krosnóban

Miroslav Rymar grafikus, Horváth László szobrász, Frimmel Gyula grafikus, Kostyál László művészettörténész és Piotr Burger szobrász Krosnóban a kiállítás megnyitása előtt

A Göcseji Múzeum és a krosnói Kézműves Múzeum immár tizenkét éve jól működő, Zalaegerszeg és Krosnó testvérvárosi partnerségének talajára épült kapcsolata képezi a háttérét annak a kiállításnak, amelyen két-két zalaegerszegi, illetve krosnói művész, Frimmel Gyula és Miroslav Rymar grafikus, illetve Horváth László és Piotr Burger szobrász vesz részt. A tárlat mindkét városban megrendezésre kerül, oly módon, hogy a krosnói intézmény pincegalériájában szeptember 30-ától látható bemutatón az egerszegiek harminchárom, a krosnóiak tizenegy alkotást állítanak ki, a jövő év májusában, a Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben pedig ez az arány megfordul.

A tárlat kapcsán először felmerülő kérdés persze az, hogy vajon miért éppen ez a négy művész került meghívásra? A válasz egyszerű: mind a négyen valamilyen módon (munkatársként vagy családtagként) kapcsolódnak egyik vagy másik rendező intézményhez, ugyanakkor kiválóan alkalmasak városuk képzőművészetének reprezentálására is. Stíláriis vagy akár tematikai kötődés ugyan nem található közöttük, művészi igényességük és nyitottságuk azonban mégis közel hozza őket egymáshoz.

A Kézműves Múzeumnak a krosnói főtérsarkában lévő boltozatos pincegalériája meghitt hangulatot biztosít a tárlatnak. A zalai látogatók

Enteriőr
a kiállításról

egy részének már ismerős kiállítótér fala részben kőből, részben téglából készült, amelyet csak néhány helyen borít vakolat, s ez, valamint a szintén csupasz téglalboltozat rusztikussá teszi a környezetet. A háttér sokfélesége ugyanakkor reflektál a kiállított anyag vegyesebb jellegére is, ezért esetünkben szerencsésnek mondható. A leghosszabb, egybefüggő falon (valamint két rövidebb falszakaszon) sorakoznak Frimmel Gyula grafikai, a tagolt tér beugróit pedig Horváth László kisplasztikái töltik ki.

Frimmel sokszorosított grafikai lapjai klasszikus precizitással kimunkált motívumokat állítanak elénk, de a jól felismerhető részletek csupán kis mértékben segítik elő a kompozíció egészének értelmezését. Ennek oka abban rejlik, hogy a művész előszeretettel rendel egymás mellé meghökkentő, olykor bizarr elemeket, gyakran olyan módon, hogy e részletek egy-egy önálló alkotás fragmentumának hatnak, melyek mellett más grafikai eljárásokkal (rézkarc, lágyalap, hidegtű, mezzotinto stb.) készült további töredékek jelennek meg (*Idő, Ismeretlen birtok*). Ilyen esetekben nincs szó egységes képtérről vagy egynézetű perspektíváról, a különböző képrészeket a narratíva logikája fűzi össze. Máskor egységesnek

tűnik a tér, a látott képi motívumok azonban töredékesek, nehezen értelmezhetők, egymáshoz rendelésük érthetetlennek látszik, esetleg teljesen eltérő felfogásban készültek, pl. egy plasztikus, naturalisztikus képelem mellett egy síkdekoratív jellegű másik, vagy akár egy geometrikus ábrarészlet tűnik fel (*Távolság, Nemszimmetria*). Frimmel bravúros könnyedséggel váltogatja a két- és a háromdimenziós, a természetűen megrajzolt és a sematizált, valamint a különböző technikák által hordozott részleteket. Szemmel láthatóan élvezetet talál a mesteri és a meglepő megoldásokban, amelyek ugyanakkor sohasem teljesen öncélúak. Motívumai a legtöbb esetben szimbolikusak, bár az interpretáció meglehetősen bonyolult. Meg kell érte küzdenie a szemlélőnek, de e folyamat során közel kerülhet a művész gazdag, filozofikus gondolatvilágához. Ennek központi elemei közé tartoznak az itt és a valahol máshol (lehetőleg távol), a most és a valamikor máskor, a pont ez és a valami más, de a hétköznapi és a szokatlan, esetleg egzotikus ellentétpárjai. Kérdésselvetése nem a moralizáló művészeknek a jó és a rossz, az élet és a halál, a sötét és a világos pólusai által meghatározott koordináta-rendszerében mozog, hanem inkább az itt és most origójától való elvonatkoztatásra,

vagy egyes jelenségek szerteágazó értelmezésére törekszik, eközben egyfajta elvágyódást is tükrözve. Nem nyilvánít ugyanakkor véleményt a boncolt témáról, nem értékeli, sokkal inkább a dolgok mélyebb értelmének megfajtására törekszik.

Grafikáinak és mondanivalójának mindez azonban csak az egyik rétegét képezi. Fontos tartalmi elemeket hordozhat az adott motívum önmagában való jelképisége, illetve a motívum-társítás mellett a képkivágot, a kimetszett részlet (pl. arctörredék, kezek, drapéria-darab stb.) jellege is (*A festő álma, Otthon*). A rész mindig hordozza az egészet, de ezen túl plusz információt is nyújt. Frimmel kedveli a csendélet műfaját, bár nem egészen konvencionális módon alkalmazza (*Nemszimmetria*). Maga is kitalál motívumokat, kvázi-tárgyakat, melyek a precíz interpretációra törekvő szemlélőt könnyen asszociációs zsákutcába csalják. Olykor klasszikus művész-elődökre utaló fragmentumokat is felhasznál, továbbgondolva, vagy új kontextusba helyezve őket. Képi világa utánozhatatlanul eredeti, s valamennyi alkotása voltaképpen egy filozofikus eszmefuttatás az őt éppen foglalkoztató gondolatokról.

Talán éppen ez a bölcselői hajlam viszi őt közel Horváth László kisplasztikáihoz, aki viszont egyértelműen a moralizáló művészek családjába tartozik. Alapmentalitása olyan szempontból is rokon Frimmelével, hogy alkotásain ő is ellentétpárookra épít. Kiállított műveinek alapanyaga többnyire papír, amit azonban ásatag, rozsdás fémfelületet asszociáló acélporos bevonat fed, amelyből itt-ott csillogó-tükröződő krómaccél részletek bukkannak elő. Művészi eszköztárának alapvető elemét képezi a piszkosnak és a tisztának, a réginek és az újnak ez a kontrasztja. Ha Frimmel gondolatvilágát, szemlélődését alapvetően egy vízszintes tengely mentén képzeljük el, Horváthé feltétlenül a függőleges tengely mentén zajlik, több értelemben is. Vallás-etikai alapállása meghatározza művei szellemiségét, alapvető törekvése a felfelé, a földi szférán túlra, az isteni magasság felé mutató, és ennek jegyében állítja szembe a teremtés pozitív filozófiai értékeit (jószág, világosság, rend, hősiesség, tisztaság, bölcsesség) a diszharmoniót, a rombolást és a káoszt eredményező fogalmakkal. Műveinek megjelenéséből is következően fontos

számára az archaizálás, amelynek célja a különböző idősíkokon átívelő általános értékek hangsúlyozása. Ezek az alkotásai elmúlt (bár pontosan meg nem határozható) korok máig érvényes üzenete hordozóiként asszociálhatók. Emocionális alkat, érzelmei mindenkor szigorúan értékeltvűek, ugyanakkor alapvető emberi bölcsességből fakadnak. Példákat állít elénk, a Bibliát (*Könyvek könyve*), az önfeláldozó alázat (*Térdeplő kereszt, Korona*), az '56-os forradalom tisztaságát (*Memento 1956*), József Attila költészetét (*In memoriam J. A.*), a bölcsességet (*Könyv, Lelet*) stb. Máskor kontemplációra és meditációra invitál (*Prófécia, Lelet, Vízidő*). Jelképes tárgyai, motívumai – könyv, torony, kereszt, háromszög, kör, tükör – az elmélyülést segítik. Meggyőződéssel vallja a jó végső győzelmét a rossz felett, ami vezérfonalként határozza meg az ember egész történelmét. Művei úgy hatnak egymás mellett, mint a Bölcsesség Könyvének egymást követő, örökérvényű igazságokat kimondó versei. Jó megállni egy-egy kisplasztikája mellett, mert úgy érzi a szemlélő, hogy a kimondott igazságok ugyan gyakran tragikus események (keresztrefeszítés, elbukott forradalom, holokauszt) kohójában születtek meg,

Enteriőr
Frimmel Gyula
grafikáival és
Horváth László
szobrával

művészi megfogalmazásuk ugyanakkor egyértelmű, komplex, alkalmas egyfajta katarzis felkeltésére. A kispasztikák ásatag, az idő múlására, illetve az anyagi világ romlandóságára és mulandóságára utaló megjelenéséből eredően az interpretáció párhuzamba állítható a régészeti feltárás során előkerült valamely fontos lelet értelmezésének folyamatával, aminek köszönhetően az üzenet megfejtése során az idő-dimenzió érzete felerősödik. A közvetített gondolatot éppen azért érezzük általánosnak, mert felülemelkedik, mintegy átnyúlik ezen a hangsúlyossá váló idő-érzeten. A Horváth-alkotások hatásmechanizmusának ez az egyik legfőbb forrása.

A két lengyel művész közül Piotr Burger az *art trouvée* irányzatának jellegzetes képviselője. Kincsesbányáját a Krosno közelében lévő folyó képezi, medréből szemétként eldobált ócska tárgyakat – kopott fémtányér, bádögödör füle, rozsdás vasvilla, ajtóvasalatok, korhadó deszkadarabok stb. – halászott ki, melyeket fantasztikus kreativitással komponált új összefüggésbe, halat, ikon-imitációt vagy hajóformát kialakítva belőlük. Az „egyszer még minden jó lesz valamire” elv képviselőjeként hihetetlen leleményességgel használja fel a használhatatlannak látszó, mások által már semmire nem tartott, sokszor csak töredékes tárgy-torzókat. Egyik alapélménye ilyenformán neki is az idő múlása, mentalitásával egyszersmind a művészi alkotás értékkeremtő jellegére is felhívja a figyelmet.

Miroslav Rymar plakátjai letisztult gondolatvilágukkal, eredeti ötleteikkel, motívumaik egyszerűségével hívják fel magukra a figyelmet. Redukált képi elemeik találó utalásokkal és jelképiséggel, valamint erőteljes színvilággal párosulva szólítják meg a nézőt. A művész pontosan ismeri a figyelem felkeltésének módját, és egyetlen, többnyire kissé talányos, de a plakát témáját tekintve lényegbevágó motívum, vagy úgy is mondhatjuk, grafikai geg segítségével ezt minden esetben meg is valósítja. Bár a plakáttervezést többnyire alkalmazott művészeti ágnak tartják, a néhány éve a keszthelyi Balatoni Múzeumban is bemutatkozott Rymar kicsit karikatúrisztikus alkotásai az autonóm grafika élményével is megajándékoznak.

A kiállítás a két rendező intézmény és a két város művészei közötti kapcsolat elmélyítését célozza. Egyfajta közös gondolkodást kezdeményez a kortárs képzőművészet jelenéről és lehetőségeiről, tágabb értelemben véve pedig hitet tesz a hagyományos képzőművészeti ágakban rejlő potenciál és az előttük nyíló perspektíva mellett. Nem a globalizált kortárművészet sztárjainak méreteket felfokozó és lehetőleg valamennyi érzékszervre ható, témaként alapvetően a nyugati civilizáció végső hanyatlását vizionáló, és arra reflektáló eszköztárát használja, hanem annál sokkal biztatóbb horizontot állít elénk. És bátran kijelenthetjük, hogy manapság talán éppen erre van a legnagyobb szükségünk.

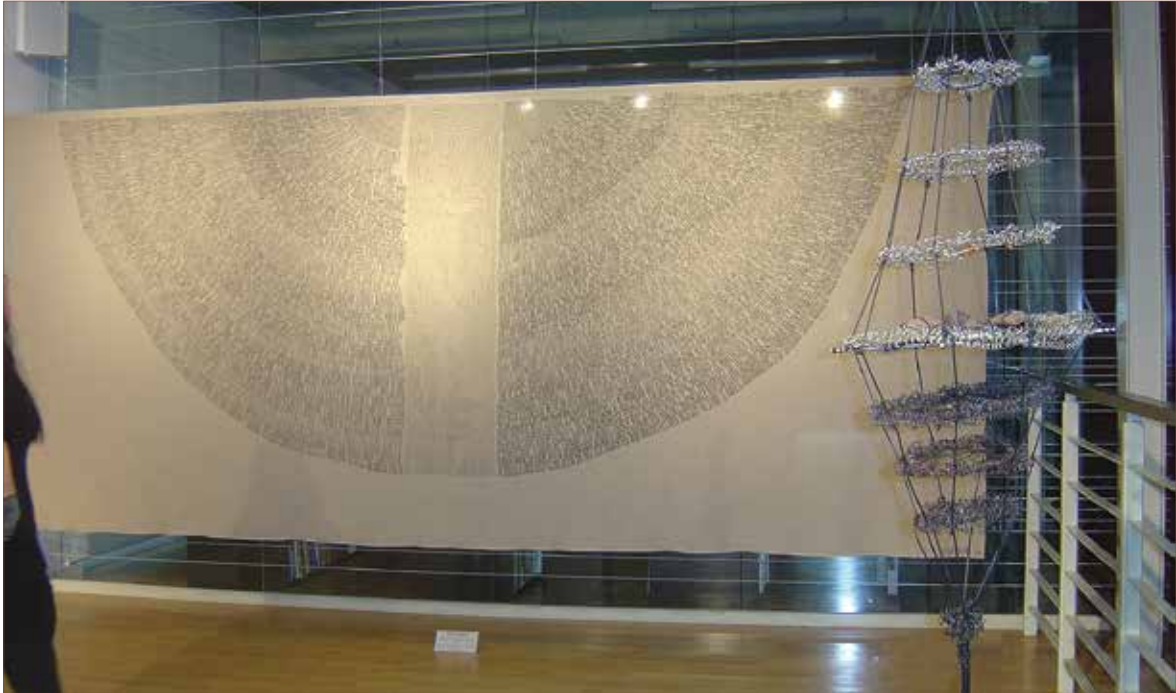
Cebula Anna

Łódź, a nemzetközi textilművészet lengyel fellegvára

Nagy erőfeszítések árán és még nagyobb elánnal újra megrendezésre került a Łódź-i Textilművészeti Triennále. Az 1973 óta rendezett kiállítás-sorozat az évek múlásával, ahogyan ez nálunk is történt, egyre kevesebb támogatást kap. Míg azonban a Szombathelyi Textilbiennálék, majd a 2003-tól megrendezett Textiltriennálék közös rendezvényei a Szombat-helyi Képtárnak, a Kulturális Alapítvány a Textilművészetért-nek és nagy mértékben az NKA pályázatai támogatják, addig Lengyelországban ez kizárólag Łódź város évi költségvetésének, pénzügyi lehetőségeinek függvénye. Ennek a bizonytalanságnak köszönhetően következett be az a szomorú esemény, hogy a Centralne Muzeum Włókiennictwa igazgatója, Norbert Zawisza – aki több mint 30

éve vezette nagy sikerrel az intézményt és rendezte meg egymás után a triennálékat – tiltakozása jeléül lemondott. Ezzel a textiles szakmát nagy veszteség érte. Természetesen az intézmény, amint azt írtam, kevesebb támogatással is tető alá hozta a nagy volumenű kiállítást, melyen 50 ország 341 művészeinek 427 alkotása szerepelt, több mint tíz kísérőrendezvénnyel tarkítva a 3 napos – fesztiválnak is nevezhető – textilünnepet.

A rendezők az idei triennálén is engem bíztak meg, hogy kiválasszam azt a három magyar alkotót, aki a lengyelországi nemzetközi rendezvényen képviseli hazánkat. A választásom Kókay Krisztina, Solti Gizella és Polgár Csaba művészekre esett. Kókay Krisztina Szt. István fiához, Imre herceghez írt intelmeit „írta fel” a magyar

Kókay Krisztina:
Palást
 (Szt. István
 intelmei)

koronázási palást formáját visszaadó lenvásznonra, melynek *Palást III.* címet adta. Solti Gizella *Barbár a kertben* című gobelinjével jelentkezett a kiállításra, míg Polgár Csaba a *Katyn-i lepel* című alkotásával, mely a már korábról ismert *Sennyei lepel* és *Békási lepel* fény-nyomat technikáját alkalmazta. Az utóbbival az 1940-es katyni tragédiának állított emléket, amikor a lengyel értelmiség színe-javát Sztálin parancsára kivégezték és tömegsírokba temették. Ugyanakkor megemlékezik a 2010-ben, a hetvenedik évfordulóra igyekvő – többek között a lengyel államfőt és prominens személyeket szállító – gép katasztrófájáról is. A munka monumentális, hiszen több mint 10 m². Az alap szövetre még egy fakított rátét darab is van applikálva. Sejtelmes figurák, szellemalakok néznek vissza a felfüggesztett műről a nézőre. Fák sziluettjei, sírgödör, ledöntött falak tégláinak kontúrjai. A mű egyértelműségét még növeli az eredeti, korabeli katonagombok alapján készült fémgombok sokasága, elhullatva a vásznon, mint ahogyan elhulltak a lövések eldördülésével az áldozatok. A személyes tárgyak közé tartozó kulcsok lenyomatai még drámaibbá teszik ezt az amúgy is gyásszal átítatott műalkotást. A lengyel közönséget megfogta Polgár Csaba erős érzelmekkel átítatott, a lengyel nép fájdalmával együtt érző, baráti magatartása. A nemzetközi

zsűri pedig elismerő oklevéllel díjazta a magyar alkotót. (2007-ben hasonló elismerésben a 12. Textiltriennálén Katona Szabó Erzsébet részesült *Fal* című bőr munkájával. 2010-ben pedig a 13. Textiltriennálén ismét magyar siker született, T. Doromboy Mária *Fölfelé* című, fémhálós tértextilje kapott díjat.)

A 14. Łódz-i Textiltriennálén különben több díjat is kiosztottak. Első helyezett, fődíjas lett a lengyel Magdalena Sobon *Mars* című alkotása, mely igazi tűzgolyóként izzott a kiállításon. Második helyezettek lettek: Lidia Choczaj (Lengyelország) *Kíváncsiság* című üveg és papír alkotóelemekből elkészített, térbe függesztett kompozíciójával, valamint Dorota Taranek (Lengyelország) *Kompozíció függőleges vonallal* című, jacquard technikával készült fali textiljével. Harmadik helyezést ért el Cyndi Hickok (USA) a már saját találmánynak mondható gépi hímzéses, selyemre applikált, a *Café de Musée* címet viselő munkájával, Daniela Krystyna Jalkiewicz (Lengyelország) fa és alumíniumból készült *Fullánk* című termunkája, valamint a Cseh Köztársaságból Renata Rozsilová a *Pokol* című, mély tónusokba játszó francia gobelinje.

A Textiltriennálának – ahogyan ezt már több mint tíz éve megszokhattuk – számos kísérőrendezvénye van. A megnyitó napján és a rákövetkező időszakban városszerte nyílnak a jobbnál jobb, érdekesebbnél érdekesebb kiállítások. Nem volt ez másképp ebben az évben sem. Mint nagy rendezvényeket, szeretném megemlíteni a 12. Lengyel Fal- és Tértextil Triennálét, a 10. Lengyel Minitextil Triennálét, valamint az újdonságnak számító YTAT (Young Textile Art Triennial) Fiatal Textilművészek Triennáléját.

Az ötlet – gondolom – abból az apropóból született, hogy az ifjú generáció Łódzban is, mint a szombathelyi triennálékon, mind kisebb létszámmal jelentkezett. A Fiatal Textilművészek Triennáléján, ezen a világviszonylatban is egyedülálló eseményen könnyítés, hogy a jelentkezőknek nem kell rendelkezniük művészi diplomával, hanem elegendő, ha a diplomamunkájukat vezető szakoktató javasolja az országos kurátornak, mely ennél a kiállításnál Harmati Hedvig volt, a MOME

textiltervező tanszékének vezetője. Az ő döntése alapján került ki a három fiatal textilművész-növendék, Kovács Mónika, Söptei Eszter és Véssey Anna Łódzba.

Zárszóként szeretném megemlíteni, hogy a több napig tartó textilkiállítás-maraton legkiemelkedőbb eseményét, véleményem szerint, a textilművészet lengyel és egyben nemzetközi nagyszonyának, Magdalena Abakanowicz-nak önálló kiállítása jelentette. Remélem, ahogy Szombathelyen megrendezésre kerül 2015-ben az 5. Textiltriennále, úgy Łódzban is lesz folytatása e jelentős szakmai felvonulásnak, és 2016-ban ismét részesei lehetünk a szakma kiemelkedő jelentőségű, łódz-i nemzetközi megmérettetésnek.

Polgár Csaba: *Katyin-i lepel*

„Rozmaring ága, virágnak virága...”

Hácskó Imréné hetési népi iparművész és *Gaál János* restaurátor, bútorfestő kiállítása a Gönczi Galériában

Két – technikájában, illetve a felhasznált alapanyagok és a stílusjegyek tekintetében – egymástól eléggé távol álló művészeti ág képviselője, Hácskó Imréné szövő és Gaál János festőművész kiállításának ünnepélyes megnyitására gyűltünk össze. Mindketten a szakmájuk mesterei, évtizedek óta a legmagasabb szinten művelik hagyományörző, ugyanakkor kreatív tevékenységüket. A hagyományos népi szövésnek tájanként eltérő stílusai évszázadok alatt az önálló parasztság, illetve a hivatásos takácsmesterek szövőszékein formálódtak, kristályosodtak ki. A bútorkészítők, az épületek famennyezeteit, lépcsőkoraláit, karzatait és egyéb fából készült berendezési tárgyait díszítő asztalos/ festőmesterek ugyancsak regionálisan jól elkülöníthető stílusai a reneszánsz kor óta nyomon követhetők. Ezek közül legjelentősebbek a révkomáromi, a Kalotaszeg környéki mesterek (a

szász származású Umling dinasztia) és a székelyföldi Sütő család, amelynek legfiatalabb képviselője Sütő Levente ma is aktívan dolgozik.

Ha egy pillantást vetünk a két művész kiállított munkáira, azonnal láthatjuk, hogy mind az alapanyagok, mind az alkalmazott technika eléggé szűkre szabja az alkotók lehetőségeit, a hagyomány határozott és szűk keretei azonban egyúttal szinte végtelen szabadságot is adnak – természetesen az adott keretek között.

Biztonságos talajon, de mégis szabadon variálódnak a motívumok, a ritmus, a kompozíció időtlen harmóniát sugároz. Mitől van ez így?

Mert az alkotásokban ott van beleszőve, belefestve több évszázad egymást követő nemzedékeinek felhalmozott tudása, élettapasztalata, világképe és érzelmei. Egy festett tábla, egy szőttés törölköző igen mély tartalmakat foglal magában és sejtet meg

velünk. Jung ezt a néha alig érzékelhető mélységet nevezi kollektív tudattalannak.

Fontos kifejezés itt a MÉLYSÉG.

Hácskó Imréné és Gaál János, akárcsak a hagyományos művészet bármelyik ágával foglalkozó alkotóművész (legyen akár táncos, népzeneész, vagy kézműves), valóban elmélyült abban, amit csinál.

Hácskó Imréné előbb gyári, majd népművészeti szövetkezeti körülmények között töltött hosszú évek nap, mint nap végzett munkája során kitanulta a szövés minden csínját-bínját. Tapintásával érzi a fonalat, az alakuló mintát, a színeket, elmélyült manuális tevékenységével ráhangolódik minden egyes motívum belső törvényszerűségeire, ritmusára, formavilágára, s ezen közben mindazt a nehezen tudatosítható tartalmat, üzenetet is átélhette, amely egy-egy motívum háttérében meghúzódik.

Gaál János restaurátorként mélyebben akkor ismerkedett meg a kalotaszegi festett menyegyzetekkel és karzattáblákkal, amikor diplomamunkáján dolgozott. Restaurátori munkája során a megkopott, megrongálódott darabokat milliméterről milliméterre haladva kellett megvizsgálnia, hogy a hajdani mesterek keze nyomán minden ecsetvonást, munkafolyamatot a megfelelő sorrendben és módon maga is el tudjon végezni. Mindez persze csak a technikai rész. A mélységet a festett fatáblák és bútorok esetében is a motívumkincs, az alkotói gondolkodásmód gondos megfigyelése és megtanulása jelenti.

Mindkét alkotó tehát anyanyelvi szinten sajátította el a két művészeti ágat. Így most képesek lettek arra, hogy az adott művészeti ág törvényein, keretein belül szabadon engedhessék alkotói fantáziájukat.

Így lehet, hogy minden egyes általuk készített tárgy mögött ugyanúgy ott érezzük a mélységet, mint az eredeti muzeális darabok esetében. SŐT!

Mivel kortárs alkotókról van szó, alkotásaik a ma emberét megszólítva közvetítik évszázadok kollektív tapasztalatát, tudását.

A mélységekről beszéltem eddig, arról, hogy érdemes mélyre hatolni a történelmünkbe, a kollektív tudattalánkba, a saját lelkünkbe is, mert ha elég mélyre merülünk, hirtelen kitárul előttünk egy csodálatos világ, az a végtelen teljesség, amelyről Weöres Sándor mondja, maga az Isten,

akit mindannyian vágyunk megközelíteni, még akkor is, ha nem vagyunk hívők.

Számomra minden egyes szívvel-lélekkel és anyanyelvi szintű mesterségbeli tudással elkészített tárgy, művészeti alkotás olyan, mint egy sajátos imádság.

„Az Úr pedig a lélek, és ahol az Úrnak lelke, ott a szabadság” – olvashatjuk az egyik fatáblán.

A művész ihletett lelkiállapota, amelyben a művet megálmodja, létrehozza, „megteremti” is egy kegyelmi állapot, ima (ma Csíkszentmihályi Mihály nyomán FLOW élménynek is nevezzük).

*Csodáljuk, szemléljük, használjuk
népművészeink alkotásait, éljünk velük, legyenek
ilyen tárgyak a környezetünkben.*

Dicsérjétek az Urat! Zengedeztetek az Úrnak hárfával és hangos énekléssel – mondja a zsolnár és folytathatnánk így: dicsérjétek az Urat szövőszékkel és ecsettel is.

És ez szólhat az így született tárgy tulajdonosának, használójának, szemlélőjének, ha lelassít, ad elég időt magának, hogy hasson rá, amit lát.

Ha elmélyülten szemlélünk egy-egy fatáblát, egy-egy szőtttest, ha hagyjuk, hogy képzeletünket, hangulatunkat, érzéseinket megragadják a formák, a minták, a ritmusok, a szövegek, ha bele tudunk feledkezni ebbe az elmélyült szemlélődésbe, az alkotásokon, mint kis ablakokon keresztül egyszer csak fénysugárként hasíthat lelkünkbe a végtelen, kitarul a világ...

Gyertyát sem azért gyűjtanak, hogy véka alá, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényljék mindazoknak, akik a házban vannak.

Csodáljuk, szemléljük, használjuk népművészeink alkotásait, éljünk velük, legyenek ilyen tárgyak a környezetünkben. A mai magyar népi iparművészet bőségesen és tálcán kínálja felénk ezeket az értékeket.

A galériában látható festett és szövött minták is, akárcsak egyfajta „mandalák”, alkalmasak arra, hogy segítségükkel, a saját mélységeinkkel találkozzva, egyúttal az Istent is, aki maga a végtelen, valahogyan megközelíthessük.

(A megnyitó írott változata.)

A galériában látható festett és szövött minták is, akárcsak egyfajta „mandalák”, alkalmasak arra, hogy segítségükkel, a saját mélységeinkkel találkozáva, egyúttal az Istent is, aki maga a végtelen, valahogyan megközelíthessük.

A 21. Quasimodo Nemzetközi Költőverseny díjkiosztója

A balatonfüredi 21. Quasimodo Nemzetközi Költőverseny szeptember 7-én ismét megtartotta hagyományos díjkiosztó gálaestjét az Anna Grand Hotel dísztermében. Az ünnepélyes ceremónián megjelentek az olasz vendégek, az alapító Alessandro Quasimodo, a költő fia, Franco Cajani művészettörténész, szintén a rendezvény alapítója, Szócs Géza kormánybiztos, a magyar PEN klub elnöke, Halász János, az Emberi Erőforrások Minisztériumának szakállamtitkára, valamint Bóka István polgármester, ám a főszereplő mégis a kortárs költészet volt. Hiszen a díjazottakon kívül az oklevelet kapott költők is megjelentek az esten.

Ezúttal Zalán Tibor nyerte el az Emlékdíjat *Kései Berzsenyi esték* című költeményével, a különdíjat pedig Aczél Géza, az *Alföld* főszerkesztője kapta (*szino*)lira – címszavak egy torzósótárból *aktatáska* című verséért. Szerkesztőségünk ez úton is gratulál a rangos verseny díjazottjainak!

Érdeemes még megemlíteni, hogy az oklevél-díjazásban részesültek között több szerzőnk is szerepel: Géczy János, Matyikó Sebestyén József, Oláh András és Zsávolya Zoltán. Verseik a – a díjazottakkal együtt – a *Tempevölgy* című folyóiratban látnak napvilágot. A Bertha Bulcsú Emlékdíj három kitüntetettje: Csontos János, Cs. Kovács Márta, Tóth László.

Ünnepség Keresztury Dezső születésének évfordulóján

Szeptember 9-én Keresztury Dezső születésének 109. évfordulójára emlékeztek szülővárosában, Zalaegerszegen. A költő szobránál egykori kedves iskolája, a Zrínyi Miklós Gimnázium diákjai adtak rövid műsort, majd Szemes Péter irodalomtörténész, kritikus mondott ünnepi beszédet.

A rendezvény zárásaként a város önkormányzata és intézményei mellett a *Pannon Tükör* szerkesztői is virágcsokrot helyeztek el az emlékműnél.

Az alábbiakban közöljük Szemes Péter emlékező szövegét:

Tisztelt Hölgyeim és Uram, Kedves Fialok!

Minden kultúrtáj számontartja és megbecsüli a szellemiségét meghatározó alkotókat, tudósokat. Akik nemcsak kivételes életművükkel szolgálták és gyarapították a szűkebb pátria értékeit, kul-turális javait, de emberségükkel, éthoszukkal is zsinórmértéket állítottak az utókor számára. Életük minta, művük pedig ércnél maradandóbban hirdeti a költő, Horatius szentenciáját: „Non omnis moriar.” – „Nem halok meg egészen.”

Ezért ma, amikor testvéri lelkünk imperatívuszának engedve fejet hajtunk Keresztury Dezső halhatatlan emléke előtt, elsősorban a dunántúli kultúrkincs gazdagítójaként, kiváló pannon polgártársunkként, zalai-göcseji-zalaegerszegi földinkként fordítjuk felé szívünket és szavainkat. A lantos felé, aki görögös derűvel, de a latin mérték és arány szerint méz-ként pergette a barna rögökkel, zöldellő dombhátakkal, a Balaton ezüstjével, a kéklő éggel és arany nappal megáldott táj ihlette hexameterait. Aki mestereihez: Janushoz, Berzsenyihez, a két Kisfaludyhoz, az idősebb pályatárs Babits-hoz és az ifjabb Takáts Gyulához hasonlóan klasszikussá formálta a benne élő belső vidéket és annak hagyományát. Aki ékköveket remekelt madárszóból és kaszapengésből, s aki számára még szent ember volt a földműves, a halász, a pásztor.

S költőként tudós, tudósként költő volt. Aki, méltón tanára, Horváth János örökségéhez, de az episztolaíró Petőfi hangján, értő szeretettel szólt a „nemzet koszorúsáról”, Aranyról, aki a feledés homályából a szellem napvilágára segítette Batsányi életművét és szép könyvvel hajtott fejet felfedezője, Babits emléke előtt. Értékes tanulmányai, kritikái mellett nemcsak a magyar irodalom- és zenetörténet képeskönyvét szerkesztette, opera- és balettszenikái, könyvtártörténeti szakmunkákat írt, de germanistaként jelentős szerepe volt a klasszikus és kortárs német irodalom magyarországi megismertetésében is, színházi érdeklődését pedig fordításai, átiratai igazolják.

Mindezek tükrében talán nem túlzó kijelenteni: az utolsó nagy polihisztorok közé tartozott. Akik szerteágazó alkotó- és tudományos munkájuk mellett, sőt annak eredőjeként, sze-

mélyiségükben is egy régi, szebb és teljesebb világrend erkölcsét, szellemiségét képviselték. Hosszú élete során mindvégig az örök emberség, a Batsányi által megfogalmazott világpolgárságot a nemzeti értékek felvállalásával megerősített éthosz testesítője maradt – hasonlóképpen nagy német pályatársához: Thomas Mannhoz. Így nem véletlen, hogy a nagyvilágba kilépve, már a berlini Collegium Hungaricum diákjaival magyar prózaírókat fordítottatott, oda vendégként magyar írókat hívott, a kint megszerzett tudással és tapasztalattal hazatérve pedig a Pester Lloydba és az Ungarische Jahrbücherbe német nyelvű cikkeket publikált. És igaz emberként tevékenyen is példát mutatott: a második világháború idején – nemcsak családi indíttatásból, felesége származása miatt – zsidókat mentett (a kiváló színműíró, Éri-Halász Imrének például zalai rokonainál keresett búvóhelyet), igazgatóként-tanárként maga is részt vett egykori alma matere, a lerombolt Eötvös Collegium újrakezdésében, míg 1947-ben a Nemzeti Parasztpárt vallás- és közoktatásügyi minisztereként az egyre erősödő kommunizmus, az iskolaállamosítási törekvések miatt mondott le.

Nem véletlen, hogy a testet, lelket nyomorító diktatúra évtizedeiben is a szellem bástyái mögé vonult vissza: a Collegium után a Tudományos Akadémia Könyvtárába, majd nyugdíjazásáig az Országos Széchényi Könyvtárba. Tagja lett a Magyar Írók Szövetségének (a mai Írószövetség elődjének), az Akadémiának, a Pen Clubnak, s immár nagybetegen, 1996-ban a rég megérdemelt Széchényi-díjat is megkapta. Könyvek közt, könyvei által élt, két felesége szeretetében, barátai, tanítványai körében, folytonos munkában, az antik mesterekhez hasonlóan formálva kéziratait.

De a gyermekkor emléke, a szívét, eszét megkötő pannon táj hazahúzta. A téli hónapokbeli Balaton-parti, füredi tartózkodás után várta az anyaöl: Zalaegerszeg. A lassan nyühelődő kis porvárosból élénk középvárossá lett örök otthon, benne a Jánka-hegyi „gyermeki édenkert”-tel, a belvárosi szülőházzal, az egykori gimnáziummal. És élete utolsó évtizedeire ismét beleszeretett Zalaegerszegbe. Az agyagos, barna földből vétetett, a vígan elfutó Zala mellől, s Mindszenty templomának tövéből csillagútra indult fiú végleg

hazatért. Hogy a napszentület korában bepótolja mindazt, ami elmaradt – talán édesapjának, édesapjáért is elégtételül.

Ma barátai, tisztelői mellett az ő emlékéét őrzi a könyvtárát rejtő jánkai ház, a város tulajdonába került lakás, rajta tábla, e tér és szobor, közművelődési intézmény, iskolai alapítvány. Ha nem is Zalában, de zalai földben is nyugszik, s a sírjára temetésekor helyezett vadcyclámen – erdeink virága – és a hálás utódok koszorúi örökké hirdetik: a miénk volt, a miénk lesz, „ifju (s öreg) szivekben” él tovább.

Múzsák találkozója a szilvágyi templomban

Szeptember 14-én „Múzsák találkozója” címmel a szilvágyi templomban nyílt kiállítás. A megjelent szép számú érdeklődő Németh Dezső és Kovács Zoltán Soós József versei ihlette famunkáit, illetve fotóit tekinthette meg.

A művekről Szemes Péter esztéta, főszerkesztő-helyettes szólt.

Lendván a Pannon Tükör

A lendvai Városi Könyvtár igazgatója, Halász Albert meghívásának eleget téve, a muravidéki városban mutatkozott be a Pannon Tükör. A jó hangulatú esten előbb Bence Lajos költő, főmunkatárs szólt a lap helyi kötődéseiről, majd Péntek Imre és Szemes Péter szerkesztők mutatták be az aktuális lapszámot.

A programot Kelemen Gyula, az Énekmondó Együttes vezetője színesítette, zalai-muravidéki költők megzenésített verseivel.

Csokonai Tanulmányi Napok Hévízen

Szeptember 27-29. között a hévízi Csokonai Irodalmi és Művészeti Társaság rendezte meg tanulmányi napjait a Szent András Reumakórház kultúrtermében. Az idén egészen különleges téma került napirendre- a vadászat és a művészetek kapcsolata. A cím is erre utal: *Magyar-Vadász-Les*. Igazából az érintkezési pontok nem mindig voltak adekvátak: viszont a vadászati szakma igyekezett bemutatni gazdag kulturális arculatát. Három előadás keltette fel igazán az érdeklődést: a vadászat a képzőművészeti alkotásokon, a költészetben és a prózában. Az előbbiről Kőhalmy Tamás tartott szemléletes beszámolót, míg Kardos József a magyar költészetben kutatta fel a vadászat témáját. Dr. Csiák Gyula előadása szolgált valódi revelációval, akik Bársony István elfeledett életművére hívta fel a figyelmet. Ezen belül is a magyar természet- illetve tájbrázolás alakváltozásaira a hagyományos és újkori prózában.

Csokonai Vitéz Mihály szobránál lapunk főszerkesztője, Péntek Imre mondott beszédet.

Ketten a Kilencekből

A Kilencek költői csoport két alkotója, Győri László és Péntek Imre szerzői estjére került sor október 8-án Nagykanizsán a Halis István Városi Könyvtárban és október 10-én a zalaegerszegi Deák Ferenc Városi és Megyei Könyvtárban. A költőkkel, akik új verseikből is felolvastak, Szemes Péter szerkesztő beszélgetett, Kelemen Gyula, az Énekmondó Együttes vezetője pedig megzenésített verseiket adta elő.

A Polgárok Házában a Pannon Tükör

Október 11-én Budapesten, a Polgárok Háza dísztermében mutatkozott be a Pannon Tükör szerkesztősége. A hangulatos esten – melyen az Énekmondó Együttes működött közre – képet kapott a közönség a lap munkájáról, helyéről, szerepéről a hazai kulturális folyóiratok között. A résztvevők hangsúlyozták, hogy a muravidéki szellemi élet – irodalmi-képzőművészeti teljesítmények – fóruma, közvetítője is a lap. Péntek Imre főszerkesztő, Szemes Péter főszerkesztő-helyettes és Kaj Ádám, a lap munkatársa ismertették a zalaegerszegi folyóirat törekvéseit, szóltak terveikről, jövő évi elképzeléseikről. A főként zalai költők megzenésített versei – az Énekmondó Együttes előadásában, Kelemen Gyula vezetésével – ugyanúgy maradandó élményt jelentettek, mint az ajándékba vitt lapszámok.

Szabó Tamás: *A hóhér*

Szerzőinkről

- Zalán Tibor** (1954; Budapest) Költő, prózaíró, kritikus. Legutóbbi kötete: Fáradt kadenciák, Kortárs Kiadó, 2012.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: Hajtúkanyar, Magyar Napló Kiadó, 2013.
- Szalai Zsolt** (1979; Ötveny) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: Viharvadász, Tipp Cult Kft, 3013.
- Kerék Imre** (1942; Sopron) Költő, műfordító. Legutóbbi kötete: Dombos út, Hazánk Kiadó 2009.
- Tóth Imre** (1966; Zalaegerszeg) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: A lélek nulla foka, Parnasszus Kiadó, 2009.
- Karath Anita** (1978; Zalaegerszeg) Költő, verskötete: Paneljazz, Parnasszus Kiadó, 2011.
- Szauer Ágoston** (1963; Szombathely) Költő, legutóbbi kötete: Ádventi versek, Martinus Kiadó, 2010.
- Kelemen Lajos** (1964; Kaposvár) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: Árnyalatok igazsága, Magyar Napló Kiadó, 2013.
- Turczai István** (1957; Budapest) Költő, műfordító, drámaíró. Legutóbbi kötete: Nagyon/Sehr, Hochrot Budapest, 2013.
- Zsávolya Zoltán** (1968; Budapest) Költő, író, kritikus. Legutóbbi kötete: Égi Rozi ideje, Kráter Kiadó 2012.
- Tönköl József** (1948; Győr) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Egyszárnyú angyal, Mosonvármegye Könyvkiadó, 2012.
- Payer Imre** (1961; Budapest) Költő, kritikus, irodalomtörténész.
Legutóbbi kötete: Egyre közelít/Es kommt immer naher, Hochrot Budapest, 2013.
- Molnár Krisztina Rita** (Télki) Költő, műfordító, kritikus. Legutóbbi kötete: Kóház, Scolar Kiadó, 2013.
- Gyimesi László** (1948; Budapest) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Ez egy másik folyó, Littera Nova, 2013.
- Gyöngyösi András** (1954; Dijon) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: Az angyalok könyve, Orpheusz Kiadó, 2006.
- László Zsolt** (Székesfehérvár) Költő, szerkesztő. Legutóbbi kötete: Leszegett fejfel, Vörösmarty Társaság, 2011.
- Mórotz Krisztina** (Dénesfa) Költő, versei különböző lapokban jelennek meg.
- Tar Ferenc** (Hévíz) Történész, legutóbbi kötete: Keszthely története III.
- Kakuk Tamás** (Tatabánya) Költő, folyóiratokban publikál.
- Csontos János** (1962; Budapest) Költő, prózaíró, publicista. Legutóbbi kötete:
Villányi G. András (Budapest) Költő, műfordító. Legutóbbi kötete: Tükröződések, Scolar Kiadó, 2011.
- Gelencsér Milán** (1995; Zalaegerszeg) Költő, kritikus.
- Markó Béla** (1951; Marosvásárhely) Költő, esszéista. Legutóbbi kötete: Egy mondat a szeretetről, Pont Kiadó, 2013.
- Pomogáts Béla** (1934; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus, esszéista.
Legutóbbi kötete: Jelenben élő múlt, Napkút Kiadó, 2013.
- Suhai Pál** (1945; Budapest) Költő, kritikus. Legutóbbi kötete: Szigorú napok, Napkút Kiadó, 2012.
- Papp Máté** (1987; Budapest) Költő, kritikus.
- Sulyok Bernadett** (Budapest) Muzeológus, kritikus.
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Esztéta, kritikus. Kötete: Művek felé, Pannon Tükör Könyvek, 2011.
- Szemes Béla** (1955; Zalaegerszeg) Színházkritikus, kötete: Egerszegi színházi esték, Pannon Tükör Könyvek, 2008.
- Kőfalvi Csilla** (Nagykanizsa) Muzeológus, művészeti író.
- Marczinka Csaba** (1967; Budapest) Költő, művészeti író.
Legutóbbi kötete: Impériumváltozás fazonigazítással, Nap Alapítvány, 2009.
- Kostyál László** (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, kurátor.
- Cebula Anna** (Szombathely) Művészettörténész, a Szombathelyi Képtár igazgatója.
- Juhász Katalin** (1961; Budapest) Néprajzkutató, az MTA Néprajzkutató Intézetének tudományos főmunkatársa.

Következő számaink tartalmából:

Tari István, Sütő Csaba András, Tönköl József, Tóth Endre, Lángi Péter, Búzás Huba, Fa Ede versei;
Bartusz-Dobosi László, Sándor Zoltán, Sarusi Mihály, Vörös Éva prózája; Szabó Ferenc SJ, Kelemen Erzsébet,
Szemes Péter, Suhai Pál, Matyikó Sebestyén József interjúja, tanulmánya, kritikája; P. Szabó Ernő, Horváth János,
Kostyál László, Péntek Imre, Gelencsér Milán képző- és színházművészeti írásai.